

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞUMNU HAT MEKTEBİ
VE
ŞUMNULU HATTATLAR

Hümevra Betül METE KAY

2501170406

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Hilal KAZAN

İSTANBUL – 2021

ÖZ

ŞUMNU HAT MEKTEBİ VE ŞUMNULU HATTATLAR Hümeyra Betül METE KAY

Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Balkanların Fethi ve Hat Sanatı, ikinci bölümde ise Şumnu'da Hat Sanatı incelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, Niğbolu Sancağına Bağlı Şumnu kazasında, Şerif Halil Paşa tarafından imar ettirilmiş olan külliyyede bulunan kütüphane bünyesinde bir hattatın vazifelendirilmesiyle temelleri atılan, 1827 tarihinde II. Mahmud'un bölgeye ziyareti ile padişahın himayesine girip, dönemin hattatlarından İbrahim Şevkî'nin görevlendirilmesiyle canlılık kazanan ve daha sistematik hale getirilen, ürettikleri elyazması eserleriyle bilhassa mushaflar ile dünyaya yayılan, hüsnühattı, tezhibi ve cildi ile eşsiz örnekler ortaya çıkaran hat okulunun İslam sanatları perspektifinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Ayrıca Şumnu'da verilen hüsnühat eğitiminin temelleri, II. Mahmud'un yapmış olduğu katkılar, bu kurumda yetişmiş hattatlar ve ortaya çıkardıkları eserler, İslam Sanat Tarihi'ndeki yeri ve önemi belgeler ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şumnu, Hüsnühat, Hattat, Şerif Halil Paşa, II. Mahmud.

ABSTRACT

SCHOOL OF CALLIGRAPHY IN SHUMEN AND CALLIGRAPHERS OF SHUMEN

Hümeýra Betül METE KAY

This thesis consists of two sections. In the first one, the conquest of the Balkan region and calligraphy art is explained and in the later section calligraphy art in Shumen is examined.

The main objective of the study is to review the calligraphy school in Shumen according to Islamic arts perspective. The school was established in Shumen district of Nigbolu Sanjak of Ottoman State by assignment of a calligrapher in the library of the social complex constructed by Şerif Halil Paşa and later patronaged by the padishah after the visit of Mahmud the Second to the district in 1827. Assignment of the calligrapher of the era, Ibrahim Shawqi, resulted in a more systematical production, widespread distribution of the manuscripts and a more vivid environment for the school. Shumen became a place for quranic scripting place with its illumination and binding style that is unique.

The foundations of the calligraphy education in Shumen, the patronage of Mahmud the Second, calligraphers taught there and their productions, and their importance in Islamic Art History were documented referencing to the items and collections available to the author's access.

Keywords: Shumen, Calligrapher, Islamic Calligraphy, Sherif Halil Pasha, Mahmud the Second, Ibrahim Shawqi

ÖNSÖZ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla...

Kollektif bir çalışmanın ürünü olan el yazmaları incelendiğinde; kâğıdı, kalemi ve mürekkebi ile onu vücuda getiren hattat; altını, boyası ve motifi ile onu tezyin eden müzehhib; cildi, şîrâzesi, zencereği ile onu muhafaza altına alan mücellid ve daha adını sayamadığımız nice usta, hizmetli ile mikro ölçek boyutunda yapılan her biri ayrı intizam gerektiren ince işçilik ve disiplin içerisinde düzenli yürütülen çalışmaların neticesinde ortaya eşsiz eserler çıktığı görülmektedir. Bugün bu eserler müzelerde, sanat galerilerinde sergilenmekte olup, özel koleksiyonlarda ve kütüphanelerde bulunmakta aynı zamanda müzayedelerde satışa çıkarılmaktadır.

İslam Tarihi boyunca müslümanlar; İslam dinine daha özeldir Kur'ân-ı Kerîm'e duymuş oldukları sevgi ve saygı neticesinde onu "Allah güzeldir, güzelliği sever" hadisi düstûrunca en güzel mertebesine ulaştırmayı amaçlayarak üzerinde çalışmışlardır. Bu doğrultuda bu eserleri oluşturmak için bir araya gelmişler aldıkları eğitimin neticesinde ise eşsiz örnekler ortaya çıkarmışlardır. Osmanlı sınırları içerisinde başta İstanbul olmak üzere Amasya, Edirne, Bursa, Konya elyazması eserleri ile bilinen bazı hüsnühat merkezleridir. Balkanlar'da bulunan Şumnu da bu amaç doğrultusunda eserlerin oluşturulduğu bir merkez olma özelliğine sahiptir.

Öncelikle kataloglarda sıklıkla karşılaşılmış olan Şumnu mushafının nerede ve kimler tarafından yazıldığını öğrenmek amacıyla Bulgaristan'ın Şumnu şehri araştırılmış böyle bir faaliyetin varlığından haberdar olunmuştur. Daha sonra Osmanlı arşivi taranarak Şerif Halil Paşa'nın vakfiyesine ulaşılmıştır. Akabinde literatür incelenmiş, yurt içi ve yurt dışında yayınlanan kütüphane ve müzayede katalogları taranmış, ulaşılabilen çevrimiçi kaynaklar değerlendirilmiş, döneme ilişkin seyahatnamelerden yararlanılmış, müzeler ziyaret edilmiştir.

Yapılan araştırmalar neticesinde Şumnu hat okulunda çok sayıda ve nitelikli el yazması eser meydana getirilmiş olduğu halde bu eserlerin tüm yönleriyle kataloglanıp gerçek değerlerinin yansıtılmadığı, fiziksel nitelermelerinin yapılmadığı görülmektedir. Tüm bunların yapıldığı bir çalışma ortaya koymak hedeflenmiştir.

Çalışma süresi boyunca araştırmama yön vererek desteklerini esirgemeyen başta kıymetli hocam Doç. Dr. Hilal Kazan'a, bu kültürel birikimi elde etmeme vesile olan üniversite hocalarımın tamamına, İSAM yetkililerine, koleksiyonlarından yararlandığım kütüphane çalışanlarına, Şumnu Müftülüğü'ne özelde Mustafa Mustafov'a, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini üzerimden çekmeyen başta annem Günay Mete ve babam Abdullah Mete olmak üzere kardeşlerim Nesibe, Büşra ve Akif'e, çok kıymetli vakitlerinden bu çalışmayı yapmam için bana fırsatlar sunan evlatlarım Meryem Sare, Ömer Yahya, Yusuf'a ve yol arkadaşım, sevgili eşim Mehmet Suat Kay'a şükranlarımı sunarım.

Hümevra Betül METE KAY

İSTANBUL, 2021

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
RESİMLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKANLARIN FETHİ VE HAT SANATI	5
1.1. Şumnu.....	8
1.2. Şerif Halil Paşa.....	15
1.2.1. Şerif Halil Paşa Külliyesi	17

İKİNCİ BÖLÜM

ŞUMNU VE HAT SANATI	49
2.1. Sultan II. Mahmud Ve Şumnu.....	49
2.1.1. Sultan II. Mahmud.....	49
2.1.2. Sultan II. Mahmud'un Hocaları	52
2.2. Şumnu'da Hat Sanatı	56
2.2.1. İbrahim Şevkî.....	57
2.3. Şumnulu Hattatlar.....	63
2.3.1. Seyyid Mehmed Nûrî ve Eserleri.....	63
2.3.2. Hasan Âşıkî, Seyyid.....	91
2.3.3. Hüseyin Hüsnî, Seyyid.....	98
2.3.4. Ahmed Nazîfî, Evliyâzâde	100
2.3.5. Abdurrahman Hilmi, Seyyid.....	104

2.3.6. Abdurrahman Tevfik, Seyyid	107
2.3.7. Ahmed Fuad, Seyyid.....	108
2.3.8. Ahmed Nâilî, Seyyid.....	109
2.3.9. Ahmed Refik	111
2.3.10. Ahmed Şükrî, Topçu	112
2.3.11. Ahmed Zarîfî	113
2.3.12. Ali Hamdi, Hâfız	115
2.3.13. Ali Osman Hilmi	115
2.3.14. Halil Zühdî	116
2.3.15. Hasan Hamdi.....	117
2.3.16. Hasan Rıza	118
2.3.17. Hüseyin Hamdi, Seyyid	119
2.3.18. İbrahim Fellâhi	120
2.3.19. Hasan Aman	123
2.3.20. İsmail Necib	123
2.3.21. Mehmed Ali Ulvi	124
2.3.22. Mehmed Nûreddin, Seyyid	126
2.3.23. Mehmed Sâbit.....	126
2.3.24. Mustafa Nüzhetî.....	128
2.3.25. Mustafa Safvet, Seyyid	129
2.3.26. Osman Şevkî	130
2.3.27. Ömer Rüşdî	132
2.3.28. Salih Nâilî, Hâfız	134
2.3.29. Salih Râmî, Seyyid Hâfız	136
2.3.30. Yusuf Sıdkı	137
2.3.31. Ahmed Nâib , Hâfız.....	137
2.3.32. Hasan Vehbî, Seyyid	138

2.3.33. Hüseyin Vassâf	138
2.3.34. Hüseyin Vehbî	138
2.3.35. Hüseyin Zâhidi	138
2.3.36. İbrahim Edhem	138
2.3.37. İbrahim Nâmîkî	138
2.3.38. İsmail Azmî	139
2.3.39. İsmail Besim	139
2.3.40. İsmail Şevkî	139
2.3.41. Köse İmam.....	139
2.3.42. Mehmed Emin Fâik, Seyyid Hacı	139
2.3.43. Mehmed Hıfzı	139
2.3.44. Mehmed Hikmetî, Seyyid	140
2.3.45. Mehmed Sâdık Râif, Seyyid	140
2.3.46. Mehmed Sukûtî.....	140
2.3.47. Mehmed Şevkî, Seyyid	140
2.3.48. Mehmed Şükrî	140
2.3.49. Mustafa Fehmi	141
2.3.50. Mustafa Lütfî	141
2.3.51. Mustafa Rıf'atî.....	141
2.3.52. Mustafa Sürûrî	141
2.3.53. Osman Âsım, Hâfız.....	141
2.3.54. Osman Hilmi, Seyyid Hâfız	141
2.3.55. Osman Nazîfî, Hâfız.....	142
2.3.56. Osman Nûrî.....	142
2.3.57. Osman Râşid, Hâfız.....	142
2.3.58. Rüşdî, Hacı	142
2.3.59. Sâlih Nâmîkî, Seyyid.....	142

2.3.60. Seyyid Hüseyin	142
2.3.61. Seyyid Mustafa	143
2.3.62. Süleyman Vehbî	143
2.3.63. Şa'ban Şevkî.....	143
2.3.64. Yusuf Râsîh	143
2.3.65. Yusuf Rızâ	143
SONUÇ	144
KAYNAKÇA.....	147
EKLER	153

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Kronolojik sıra ile Şumnulu hattatların eserleri.....167

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Camiinin sağ duvarında pencere alınlıklarında bulunan hat yazıların dizilimi.	31
Şekil 1.2. Mihrab duvarında pencere alınlıklarında bulunan hat yazıların dizilimi.	33
Şekil 1.3. Camiinin sol duvarında pencere alınlıklarında bulunan hat yazıların dizilimi.	37
Şekil E-1 : Şumnulu hattatlar arasındaki ilişki ağı.	165
Şekil E-2 : Şumnulu hattatlar arasındaki ilişki ağı.	166

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1. İstanbul Konferansı sonrası Bulgaristan sınırları ve Şumnu (1876-1877)7	
Resim 1.2. Şumnu şehir haritası ve Şerif Halil Paşa Camii konumu (1828).....	8
Resim 1.3. Şumnu Kalesi ve Şumnu'dan görünüm (1789)	9
Resim 1.4. Şumnu Şerif Halil Paşa Camii'den görünüm	13
Resim 1.5. Şumnu Şerif Halil Paşa Camii genel görünüm.	18
Resim 1.6. Soldan sağa doğru: mekteb kapısı, cami kapısı, medrese kapısı.	19
Resim 1.7. Son cemaat yerinde bulunan "Allah" hattı ve siva altında kalmış hat yazısı.	20
Resim 1.8. Son cemaat yerinde bulunan "Muhammed" hattı ve siva altında kalmış hat yazısı.	20
Resim 1.9. Kütüphane girişi ve binası, şadırvan; medrese avlusundan bir görünüm.	21
Resim 1.10. Camii giriş kapısı üzerindeki kitâbe.....	22
Resim 1.11. 1 numaralı sütun.....	22
Resim 1.12. 2 numaralı sütun.....	23
Resim 1.13. 3 numaralı sütun.....	24
Resim 1.14. 4 numaralı sütun.....	25
Resim 1.15. Şerif Halil Paşa Camii'nden genel görünüm, mihrab duvarı, minber, vaaz kürsüsü.....	27
Resim 1.16. Kible duvarında bulunan Mekke resmi.....	28
Resim 1.17. Kible duvarında bulunan Medine resmi	28
Resim 1.18. Şerif Halil Paşa Camii mihrabı ve mihrab âyeti.	29
Resim 1.19. Şerif Halil Paşa Camii minberi.	30
Resim 1.20. Şerif Halil Paşa Camii kubbe yazısı.	31
Resim 1.21. 1 numaralı yazı.....	31
Resim 1.22. 2 numaralı yazı.....	32
Resim 1.23. 3 numaralı yazı.....	32
Resim 1.24. 4 numaralı yazı.....	32
Resim 1.25. 5 numaralı yazı.....	33
Resim 1.26. 6 numaralı yazı.....	33
Resim 1.27. 7 numaralı yazı.....	34
Resim 1.28. 8 numaralı yazı.....	34
Resim 1.29. 9 numaralı yazı.....	34

Resim 1.30. 10 numaralı yazı.....	35
Resim 1.31. 11 numaralı yazı.....	35
Resim 1.32. 12 numaralı yazı.....	35
Resim 1.33. 13 numaralı yazı.....	36
Resim 1.34. 14 numaralı yazı.....	36
Resim 1.35. 15 numaralı yazı.....	36
Resim 1.36. 16 numaralı yazı.....	37
Resim 1.37. 17 numaralı yazı.....	37
Resim 1.38. 18 numaralı yazı.....	38
Resim 1.39. 19 numaralı yazı.....	38
Resim 1.40. 20 numaralı yazı.....	38
Resim 1.41. 21 numaralı yazı.....	39
Resim 1.42. 9 numaralı yazının devamı.	39
Resim 1.43. Soldan sağa “Allah (celle celâluhû)”, “Muhammed (aleyhisselam)”, “Ebûbekir (radiyallâhu anh)”, “Ömer-ül Fâruk (radiyallahü teâlâ anh)”, “Osman (zinnûreyn radiyallâhu anh)” ve “Ali (radiyallâhu anh) ” hat yazıları.....	40
Resim 1.44. Hünkâr mahfili, ahşap korkuluklar, merdiven, ayakkabı koyma yerleri.	42
Resim 1.45. Sütun başlıklarından detaylar.	42
Resim 1.46. Kütüphane penceresinden medrese avlusuna bakış.	44
Resim 1.47. Kütüphane binasından bir görünüm.....	44
Resim 1.48. Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesi'nin kopyasında bulunan hattat vazifelendirme kısmı	46
Resim 2.1. Sultan II. Mahmud tasvirli gravür	49
Resim 2.2. Sultan II. Mahmud'un karalama levhası	52
Resim 2.3. Sultan II. Mahmud'un icâzet aldığı hilye-i şerîf	53
Resim 2.4. Mustafa Râkım ile II. Mahmud'un celi-sülüs meşk çalışması, ...	54
Resim 2.5. Mustafa Râkım'ın yazmış olduğu not	55
Resim 2.6. H.1214(1799) tarihli mushafın cildi	57
Resim 2.7. H.1214(1799) tarihli mushafın serlevha sayfaları	58
Resim 2.8. H.1214(1799) tarihli mushafın ketebe kaydı	58
Resim 2.9. İsmail Zühdî ketebe kayıtlı sülüs levha	59
Resim 2.10. H.1227 (1813) tarihli mushafın ketebe sayfası	64
Resim 2.11. H.1227 (1813) tarihli mushafın serlevha sayfaları	65

Resim 2.12. H.1227 (1813) tarihli mushafın cildi	66
Resim 2.13. H.1227 (1813) tarihli mushafın cildinin iç kapağı	66
Resim 2.14. H.1241 (1826) tarihli mushafın ketebe sayfası	67
Resim 2.15. H.1241 (1826) tarihli mushafın serlevha sayfaları	68
Resim 2.16. H.1241 (1826) tarihli mushafın cildinin iç kapağı	69
Resim 2.17. H.1241 (1826) tarihli mushafın cildi	69
Resim 2.18. H.1244 (1829) tarihli dua kitabından örnekler	70
Resim 2.20. H.1244 (1829) tarihli dua kitabının cildi.....	71
Resim 2.21. H.1247 (1831) tarihli mushafın ketebe sayfası	72
Resim 2.22. H.1247 (1831) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	73
Resim 2.23. H.1250 (1834) tarihli mushafın ketebe sayfası.....	74
Resim 2.24. H.1250 (1834) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	75
Resim 2.25. H.1250 (1834) tarihli mushafın cildinin iç kapağı	76
Resim 2.26. H.1250 (1834) tarihli mushafın cildi	76
Resim 2.27. H.1260(1844) tarihli mushaf, Nas Sûresi, ketebe sayfası	77
Resim 2.28. H.1260(1844) tarihli mushafın serlevha sayfası.....	77
Resim 2.29. H.1261 (1845) tarihli mushafın ketebe sayfası.....	79
Resim 2.30. H.1261 (1845) tarihli mushafın Fâtır Sûresi son sayfa ve Yâsîn Sûresi ilk âyetler	79
Resim 2.31. H.1261 (1845) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	80
Resim 2.32. H.1261 (1845) tarihli mushafın cildi	82
Resim 2.33. H.1261 (1845) tarihli mushafın iç kapağı	82
Resim 2.34. H.1261 (1845) tarihli mushafın ketebe sayfası.....	83
Resim 2.35. H.1266 (1850) tarihli mushafın ketebe sayfası.....	84
Resim 2.36. H.1266 (1850) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	85
Resim 2.37. H.1270 (1854) tarihli mushafın ketebe sayfası.....	86
Resim 2.38. H.1270 (1854) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	87
Resim 2.39. H.1270 (1854) tarihli mushafın cildinin iç kapağı	88
Resim 2.40. H.1270 (1854) tarihli mushafın cildi	89
Resim 2.41. Seyyid Mehmed Nuri kayıtlı mushaf ve mahfazası	90
Resim 2.42. H.1251 (1835) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	91
Resim 2.43. H.1257 (1841) tarihli Delâil-i Hayrât, Örnek sayfa.....	92
Resim 2.44. H.1257 (1841) tarihli Delâil-i Hayrât, Mekke-Medine minyatürü	92
Resim 2.45. H.1259 (1843)tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	93

Resim 2.46. H.1259 (1843)tarihli mushafın cildi	93
Resim 2.47. H.1259 (1843)tarihli mushafın ketebe sayfası.....	94
Resim 2.48. H.1260 (1844)tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	95
Resim 2.49. H.1260 (1844)tarihli mushafın cildi	95
Resim 2.50. H.1260 (1844)tarihli mushafın ketebe sayfası.....	96
Resim 2.51. H.1268(1851) tarihli mushafın cildi	97
Resim 2.52 . H.1268 (1851) mushafın serlevha sayfaları	97
Resim 2.53. H.1268(1851) tarihli mushaf, Kâfirûn Sûresi	98
Resim 2.54. Hüseyin Hüsnî imzalı bir levha	99
Resim 2.55. Ahmed Nazîfî ketebe kayıtlı mushafın serlevha sayfaları.....	100
Resim 2.56. Ahmed Nazîfî ketebe kayıtlı mushafın serlevha sayfaları, sertab ve miklebi	101
Resim 2.57. Fâtiha Sûresi	101
Resim 2.58. Ahmed Nazîfî ketebe kayıtlı mushafın serlevha sayfaları.....	102
Resim 2.59 : Ahmed Nazîfî ketebe kayıtlı mushaf, Fâtiha Sûresi	102
Resim 2.60. 1269 (1852) tarihli mushafın serlevha sayfaları, sertab ve miklebi	103
Resim 2.61. 1269 (1852) tarihli mushaf, Fâtiha Sûresi	103
Resim 2.62. H.1280 (1863) tarihli En'âm-ı Şerîf'in cildi ve mahfazası.....	104
Resim 2.63. H.1280 (1863) tarihli En'âm-ı Şerîf'ten bir sayfa ve Medine tasviri ...	105
Resim 2.64. H.1280 (1863) tarihli Enâm-ı Şerîf'in ketebe sayfası.....	105
Resim 2.65. H.1282(1865) tarihli mushaf, Fâtiha Sûresi.....	106
Resim 2.66. H.1254 (1838) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	107
Resim 2.67. H.1292 (1875) tarihli eserin serlevha sayfaları.....	108
Resim 2.68. H.1292 (1875) tarihli eserin ketebe sayfası.....	108
Resim 2.69. H.1298 (1880) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	109
Resim 2.70. H.1276(1859) tarihli mushaf, Fâtiha Sûresi.....	110
Resim 2.71. H.1276(1859) tarihli mushaf, Nas Sûresi, ketebe sayfası	110
Resim 2.72. H. 1263 tarihli mushafın ketebe sayfası.....	111
Resim 2.73. H.1263 tarihli mushafın serlevha sayfaları	111
Resim 2.74. Ahmed Refik ketebe kayıtlı mushafın cildi	112
Resim 2.75. Ahmed Şükrü'nün bir levhası.....	112
Resim 2.76. H. 1288 (1871) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	113
Resim 2.77. H. 1288 (1871) tarihli mushaftan örnek sayfalar ve cüz gülü	114
Resim 2.78. 1288 (1871) tarihli mushaf, ketebe kaydı	114

Resim 2.79. H. 1276 (1859) tarihli mushafın serlevha sayfası	115
Resim 2.80. H. 1276 (1859) tarihli mushaf, Fâtiha Sûresi.....	116
Resim 2.81. H. 1287 (1870) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	116
Resim 2.82. H. 1281 (1864) tarihli mushafın serlevha sayfaları (Artam Antik, 294. Müzayede Değerli Tablolar ve Antikalar, Lot.113).....	117
Resim 2.83. H. 1281 (1864) tarihli mushaf, Kadir Sûresi ve cüz gülü	117
Resim 2.84. H.1275 (1858) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	118
Resim 2.85. H.1275 (1858) tarihli mushafın sûreler ve ketebe sayfası	118
Resim 2.86. H.1255 (1839) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	119
Resim 2.87. H.1255 (1839) tarihli mushafın cildi	120
Resim 2.88 : H.1285(1868) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	120
Resim 2.89. H.1285(1868) tarihli mushafın ketebe sayfası.....	121
Resim 2.90. H. 1255(1839) tarihli mushaf, Bakara Sûresi, sertab ve miklebi.....	123
Resim 2.91. H. 1258(1843) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	123
Resim 2.92. H.1238 (1822) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	124
Resim 2.93. H.1238 (1822) tarihli mushafın ketebe sayfası.....	125
Resim 2.94. H. 1241 (1825) tarihli mushafın ketebe sayfası.....	126
Resim 2.95. Mushafın serlevha sayfaları.....	126
Resim 2.96. Mushafın ketebe sayfası.....	127
Resim 2.97. H.1272 (1855) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	128
Resim 2.98. H.1272 (1855) tarihli mushafın ketebe sayfası.....	128
Resim 2.99. H.1295 (1878) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	129
Resim 2.100. H. 1262 (1846) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	130
Resim 2.101. H.1268 (1851) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	131
Resim 2.102. H.1294(1877) tarihli mushafın serlevha sayfaları	131
Resim 2.103. H. 1271 (1853) tarihli mushafın serlevha sayfaları	132
Resim 2.104. H. 1271 (1853) tarihli mushafın ketebe sayfası.....	133
Resim 2.105. Mushafın serlevha sayfaları.....	134
Resim 2.106. Hattat Salih Nâilî'nin hilye-i şerif çalışması	135
Resim 2.107. H.1266(1850) tarihli mushafın serlevha sayfaları.....	136
Resim 2.108. H.1270 tarihi mushafın ketebe sayfası.....	136
Resim 2.109. Mushafın serlevha sayfaları.....	137
Resim E3.1 : Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesinin Aslı-Giriş Kısmı.	156

- Resim E3.2 :** Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesi'nin Aslı- Tezyinatlı Bölümleri- Vakfiyenin aslının tamamı için bkz. 157
- Resim E3.3 :** Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesinin kopyası BOA- TK.GM.d / 2259..158
- Resim E3.4 :** Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesinin kopyası BOA- TK.GM.d / 2259..159
- Resim E3.5 :** Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesinin kopyası BOA- TK.GM.d / 2259..160
- Resim E3.6 :** Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesinin kopyası BOA- TK.GM.d / 2259..161

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	Aynı Eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
Bknz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	cilt
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Er.	Erişim
H.	Hicrî
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
No.	Numara
s.	Sayı
SSM	Sakıp Sabancı Müzesi
sy.	Sayfa
Tar.	Tarih
TD	Tahrih Defteri
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TSMK	Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi
Yay.	Yayıncılık
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Allâh-u Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de;

“Nun! Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki!..” buyurmaktadır. Bu âyet, yazıya verilen ehemmiyetin bir nişânesi olarak algılanmıştır. İlâhî vahyin muhatabı olan insan da bunu bir vazife olarak benimsemiş ve en güzel şekilde ifâ etmeye çabalamıştır. İnsan zihnine bahşedilmiş bir armağan olan güzeli anlama, güzele yönelme, güzele ulaşma arzusuyla yazarken dahi en güzeli amaçlayarak, kuru bir kâmiş kalem ile bugün dahi hayranlık bırakacak eserler ortaya çıkmasına vesile olunmuştur.

Medeniyetlerde ve toplumlarda sanatın biçimlenmesinde inançların ve kutsal değerlerin büyük rol oynadığı görülmektedir. İslam sanatı denildiğinde ise akla ilk gelen tüm İslam dünyasına ait olan Mushaf-ı Şerîfi yazmak için kullanılan hüsnühattır. İlâhî vahyi rehber edinen Müslümanlar; Arapça alfabe ve yazı ile yakından alakadar olmuşlardır. Bunun neticesinde de sahip oldukları estetik değerleri özgün bir şekilde eserlerine yansıtarak İslam sanatının teşekkülünde önemli bir rol oynamışlardır.

Esasında Hz. Osman'ın hilâfeti süresince başlatmış olduğu mushaf yazma geleneği, hüsnühat ile buluşmasıyla, beraberinde getirdiği yoğun istinsâh faaliyetlerinin müslüman nüfusun bulunduğu hemen hemen her coğrafyada aktif bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Her ne kadar bu mushaflar kimi beldelerde hattatların kendi imkanlarıncaya yahut varlıklı kişilerin talepleri doğrultusunda hazırlansa da mushaf hazırlama geleneği asırlarca varlığını korumuştur. Arşiv belgelerinden varoluşlarına dair izler edindiğimiz bu yerlerdeki faaliyetler bugün varlığını yitirmiştir.

Hüsnühat sanatı; yazı ile yazının ahengine yönelen insan arasında derin bir bağın kurulmasına estetik olarak imkan vermiş ve aynı zamanda en ince detaylara kadar sirayet eden müthiş bir hendese bilgisinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak bunca yoğun uğraşa rağmen sanatkârlar tevazusunu daima korumuş ve bu durumun neticesinde müellifi meçhul eserler ortaya çıkmıştır.

İslamın yayıldığı her coğrafyada müslümanlar hüsnühat sanatı ile ilgilenmişlerdir. Hüsnühat sanatında şehirlerin rolünü incelerken ise “Kur'ân-ı Kerîm Hicaz'da nâzil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı” sözünün ehemmiyetini araştırmalarımız neticesinde daha iyi anlamaktayız.

Özellikle Osmanlı Devleti'nde, İstanbul'un fethinden sonra hüsnühat sanatı ayrı bir önem kazanmış ve İstanbul âdetâ hat sanatının merkezi olmuştur. Diğer beldelerdeki hattatlar imkânları ölçüsünde İstanbul'daki usta hattatların yanına gelerek ders almaya gayret etmişler ancak buna imkânı olmayan hattatlar buldukları beldelerde sahip oldukları imkânlar ölçüsünde kendilerini yetiştirmeye çabalamışlardır. Bunun haricinde İstanbul'da bulunan hattatlar bazen vazifelendirme ile taşraya gitmişler ve buldukları yeri orada geçirdikleri süre zarfında hüsnühat sanatı bakımından ihya etmişlerdir. Osmanlı Devleti sahip olduğu toprakları sadece idarî, askerî ve ekonomik alanda değil, aynı zamanda kültür, sanat ve bilim alanında da zenginleştirerek biçimlendirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda varoluşu ile birlikte kültürel mirasını Balkanlara taşıyarak bu verimli topraklarda derin izler bırakmış ve bu kültürü nesilden nesile aktararak varlığını sürdürmüştür. Ancak Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığının sona ermesiyle birlikte buradaki miras büyük bir hızla erozyona uğramış ve müslüman kültür asimilasyona tabi tutularak yok olma seviyesine getirilmiştir.

Osmanlı Devleti yönetimi altına girmeden önce Hristiyan olan Balkan toprakları fetih hareketleriyle birlikte İslamiyet ile tanışarak zengin bir medeniyetin kültürü ile bir araya gelme imkanı bulmuştur. Özellikle matbaanın olmadığı bu dönemde Kur'ân-ı Kerîm'i aktarabilmek için hüsnühat sanatına yönelmişlerdir. Ve bu sanatı hakkıyla yerine getirebilmek için yoğun bir gayret sarfetmişler, tüm imkânsızlıklara rağmen ortaya en iyi sonucu çıkarabilmek adına ömürlerini adanmışlardır.

Bu çalışma, Balkan topraklarında bugünkü Bulgaristan sınırlarında kalan Şumnu şehrinde, dedesinin yaptırmış olduğu camiiyi tamir ettirerek yerine bir külliye inşâ ettiren, ayrıca bürokrat olarak yüksek bir noktada olmasına rağmen daha ziyade bu külliye ile tanınan Şerif Halil Paşa'nın Vakfiyesindeki ibâresiyle; "külliye kütüphanesinde bir hattat çalıştırma" şartıyla temellerini attığı hat okulunu ve bu okulda hizmet etmiş olan hattatları araştırma gayesi taşımaktadır. Şerif Halil Paşa külliyesi Şumnu'da Türk kültürünün yayılıp yerleşmesini sağlamakla kalmamış, o topraklarda kök salma ve bâkî kalma fikrini de hayata geçirmiş olmaktadır.

Özellikle müzayede katalogları ve müzelerde görülen Şumnu kayıtlı mushafın dikkat çekmesiyle birlikte buradaki istinsâh faaliyetinden haberdar

olunmuştur. Ardından yapılan araştırma neticesinde özgün bir çalışmanın temellerini oluşturması bakımından son derece bâkir bir konu olduğu anlaşılmıştır.

Öncelikle aslı Şumnu Tarih Müzesi'nde bulunan, Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesi'nin kopyasına T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaşılmıştır. Akabinde Osmanlı Türkçesiyle yazılmış metnin transkripsiyonu yapılmıştır. Buradan hareketle külliye bünyesinde bulunan kütüphanede hat çalışması yapıldığı tespit edilmiş olup bu kurum araştırılmaya başlanmıştır.

Şumnu beldesinde doğup hattat olarak yetişmiş ve bu beldede bulunan hocalardan ders almış ayrıca bu hat okulunda çalışmış hattatların tespiti için çalışmamıza öncülük eden biyografi çalışmaları ve müstakil kaynaklar incelenmiştir. Bilhassa hattat biyografileri açısından elimizdeki en önemli kaynak Müstakimzâde Sâdeddin Efendi'nin "Tuhfe-i Hattâtîn" adlı eseridir. Bu eserin devamı niteliğinde Mîrzâ Habîb Efendi'nin "Hat ve Hattâtân" adlı eseri, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın "Son Hattatlar", Şevket Rado'nun "Türk Hattatları" ve Muhittin Serin'in "Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar" adlı eserleri incelenerek Şumnulu hattatların bir kısmına ulaşılmıştır. Ayrıca kayıtlarına ulaşılan hattatlar arşiv kaynakları çerçevesinde araştırılıp hayatları hakkında bilgi toplanmıştır.

Devamında yurt içi ve yurt dışında yayınlanan kütüphane ve müzayede katalogları taranmış, ulaşılabilen çevrimiçi kaynaklar değerlendirilmiş ve bu hat okulunda yazılan eserler toplanarak bir araya getirilmiştir. Tespit edilen eserlerin incelenmesi için de ayrıca müzeler ve kütüphaneler ziyaret edilmiştir.

Tüm bu çalışmalar kapsamında elde edilen bilgilerin teyidi ve Şerif Halil Paşa Camii ve civarının görülüp değerlendirilmesi için Bulgaristan'ın Şumnu şehrine bir ziyaret düzenlenmiştir. Ziyaret süresi boyunca çalışma kapsamında bulunan külliye ve ona dair bilgilerin derlenmesinde Şumnu Müftülüğü'nden destek alınmıştır.

Bu araştırma çerçevesinde hat okulunun varlığı süresince görevde bulunan Osmanlı Devleti padişahlarının saltanat yılları ve sanata olan yakınlıkları incelenmiş ve nitekim 1808-1839 yılları arasında görevde bulunan II. Mahmud'un Şumnu'ya yaptığı seyahat neticesinde bu hat okuluna ziyareti tespit edilmiştir. Bu seyahatin detayları için dönemin seyahatnâmelerinden istifade edilmiştir. Ayrıca bu seyahat neticesinde kendisi de hattat olan Sultan II. Mahmud'un himayesi ve dönemin meşhur hattatı İbrahim Şevkî'yi Şumnu'daki hat okulunda görevlendirmesi ile birlikte bu

kurumun ivme alarak faaliyetlerini hızlandırdığı ve istinsâh edilen mushafların yazı kalitesi bakımından daha üstün hale geldiği tespit edilmiştir.

Yapılan tüm bu araştırmalar neticesinde Şumnu Şerif Halil Paşa külliyesinde bulunan hat okulunda çok sayıda ve nitelikli el yazması eserin meydana getirilmiş olduğu halde bu eserlerin tüm yönleriyle kataloglanıp gerçek değerlerinin yansıtılmadığı, fiziksel nitelemelerinin yapılmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen tüm veriler İslam sanatına katkıları bakımından detaylı bir şekilde incelenerek özellikle kuruluşundan bu yana hat okulunda yazılmış olan eserler ve bu eserlerin varoluşlarına tanıklık eden hatta bizâtihi görevde bulunan hattatlar sistematik bir şekilde bir araya getirilerek bu tez hazırlanmıştır.

Bu çalışma beraberinde Şumnu'da istinsâh faaliyetleri boyunca oluşan İslam sanatında estetik anlayışın aydınlanmasına ve esasında merkezi İstanbul olan mushaf yazma geleneğinin taşralarda nasıl gerçekleştiğinin görülmesi açısından etkili olacaktır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığı ile birlikte bölgede başlayan hat sanatı ve zemini, ikinci bölümde Şumnu özelinde hat okulu incelenmiş, Şumnu' da yetişmiş ya da görev almış hattatlar önem sırasına göre sıralanmış ve seçili bazı eserlere İslam sanatı açısından değerlendirilerek yer verilmiştir.

En çok eseri bulunan hattatlardan on bir eser ile Seyyid Mehmed Nurî ve eserleri ayrıca incelenmiştir. Onu müteakip Hasan Âşıkî ve hayatı hakkında bilgi sahibi olunan diğer hattatlar ve bunun yanı sıra *Son Hattatlar* kitabında yer alan hattatlardan ayrıca bahsedilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKANLARIN FETHİ VE HAT SANATI

II. yüzyılın ortalarında Orta Asya'nın bozkırlarından göç eden Türk kavimlerinden bazıları Avrupa'ya doğru yol almış ve bu yolculuktaki ilk durak yerleri Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki bölge olmuştur¹.

Bir süre Kafkaslarda yaşayan Türkler sonrasında katıldıkları akınlar ile yayılmaya devam etmiş, hakimiyetleri Kırım yarımadasına uzanan Batı Türkleri'ne tâbi olmuşlardır. Bu süreç doğudan gelen Hazar güçlerinin saldırısına kadar devam etmiştir. Bu saldırı sonrasında içlerinden bir grup batıda Tuna bölgesine yerleşmiş, buradan Tuna nehrini geçtikten sonra, olası Bizans saldırılarını da hesaba katıp bir Slav boyu ile birleşerek bugünkü adıyla Şumnu-Preslav olan, Kocabalkan geçit bölgesi ve batıdaki verimli topraklara yerleşmişlerdir. Türklerin bölgeye yerleşmesinden son derece rahatsız olan, ancak doğu sınırında Araplarla savaş halinde bulunan Bizans İmparatorluğu'nun bölgeye yerleşen Slav-Bulgar Devleti'nden 681 yılında yıllık vergi almaya başlamasıyla birlikte buraya yerleşen devletin varlığı resmen tanınmıştır. Bu gelişmeden sonra kendi içerisinde bir güven ortamı oluşturup gerek askerî alanda gerekse mimarî alanda gelişme sağlayan Slav-Bulgar devleti 813 yılında Edirne'yi alarak İstanbul'a kadar gelmiştir².

Daha önce kendi hakimiyetinde bulunan topraklarda; Slav-Bulgar Devleti'nin oluşturduğu rahvet ortamını görüp bundan rahatsızlık duyan Bizans İmparatorluğu dikkatini bu devlet üzerine çevirmiş ve bölgede tekrar hakimiyet kurmak üzere zaten iç meseleleriyle yeterince meşgul olan ve bu sebeple dışarıdan gelecek herhangi bir tehdite karşı hazırlıksız olan devletin ordusunu yok ederek 1187 yılına kadar yeni bir hakimiyet kurmuştur³.

---

¹ Ahmet Taşağıl, "Türk", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.41, İstanbul, 2012, ss. 467–74.

² Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, 1992, ss. 391–96.

³ Hüseyin Mevsim, **Bulgar Gözüyle İstanbul**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, ss.5.

Bulgar halkı ise o sırada devam etmekte olan Haçlı seferleri neticesinde kendilerine gelen zarardan etkilenmiş ve aynı zamanda Bizans Devleti'nin yapmış olduğu baskıya karşı daha fazla dayanamayarak ayaklanmalar gerçekleştirmiştir. Duruma müdahale edemeyen Bizans İmparatorluğu isyanlar sonucu ortaya çıkan ikinci Bulgar Devleti'ni tanımıştır. Bu süreçte Bulgar Devleti artık kendi bağımsızlığını kazanmış ve kendi içinde merkezi gücü tesis eden bir hal almıştır⁴. Böylelikle içeriden ve dışarıdan gelebilecek her türlü tehdit ve felaket senaryosuna karşı öncesinde yaşamış olduğu tecrübelerden faydalanarak daha planlı ve kendini savunmaya daha hazır bir hale gelmiştir.

Bu esnada Anadolu Türkmen Beylikleri arasında yer alan ve Osmanoğulları olarak adlandırılan Eskişehir, Bursa ve İznik'e doğru yönelerek topraklarını genişletmeyi amaçlayan bir beylik bulunmaktadır⁵.

Osmanlı Devleti'nde özellikle I. Murad (1362-1389) döneminden itibaren Anadolu ve Balkanlar'a doğru bir ilerleme görülmektedir. Bu ilerlemenin sonuçlarından biri olarak 1388-1389 kış aylarında I. Murad beraberindeki Çandarlı Ali Paşa (ö.1406) ve 30.000 asker ile bugünkü Bulgaristan topraklarına doğru yol almıştır. Daha sonra Şumnu bölgesi ele geçirilmiştir⁶. Osmanlı tarihçisi Neşrî (ö.1520) o döneme ait bir rivayette ovada karargâh kuran Osmanlılar'a şehrin kalesinin anahtarlarının ahali tarafından bizzat teslim edildiğini bildirmektedir⁷. Elde ettikleri zafer neticesinde; Balkanlar'da Osmanlı nüfusu ve devletin varlığı hızla yayılmaya başlamıştır. Artık Balkanlar Anadolu'dan gelen şehirli, köylü, zanaat ehli Türkmenlere de ev sahipliği yapmaya başlamış ve Osmanlı Devleti Bulgar topraklarını da kendi idarî sistemi içerisindeki teşkilatın bir parçası haline getirmiştir.

Akabinde Osmanlı Devleti Balkan topraklarının fethi ile gelişip büyümeye başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin hedefi yalnızca gelişip büyümek değil aynı zamanda elde ettiği topraklara bir nizam getirerek kendi kültür ve medeniyetini

---

⁴ Osman Karatay, Bilgehan A.Gökdağ, "II. Bulgar Krallığı", **Balkanlar El Kitabı**, Karam-Vadi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 234.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, ss.54.

⁶ Halil İnalcık, "Murad I", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, 2006, 156–64.

⁷ Machiel Kiel, "Şumnu", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.39, 2010, ss. 227–30.

aşılmasıdır. Çandarlı Ali Paşa'nın orduları ile beraber gelip yerleştiği Şumnu da böyle bir yer olma özelliğini taşımaktadır.

Resim 1.1. İstanbul Konferansı sonrası Bulgaristan sınırları ve Şumnu (1876-1877)

Kaynak: https://legacy.lib.utexas.edu/maps/historical/balkan_boundaries_1914.jpg, Er. Tar. : [30.03.2021].

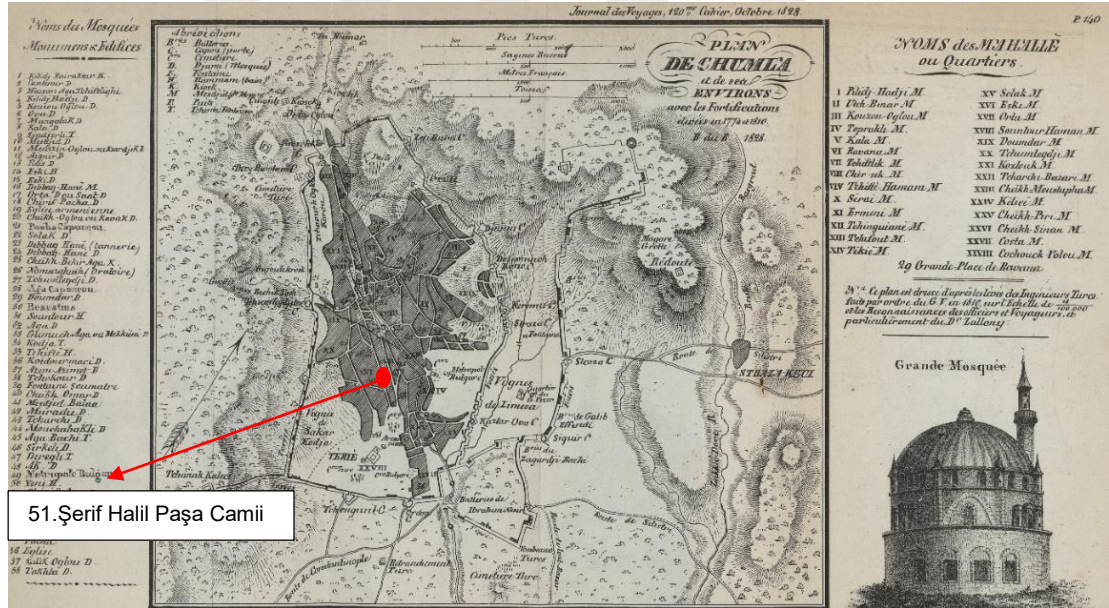
Balkanların Osmanlı Devleti yönetimi altına girmesiyle birlikte müslüman nüfus hızla artmaya başlamış bu da beraberinde Balkanlar'daki kültür ve sanat ortamının değişmesini ve farklı alanlarda gelişmesini sağlamıştır. Bilhassa hat sanatında yaşanan bu gelişme Balkanlarda çok sayıda hattat yetişmesine ve yine burada bir çok elyazması eserin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Balkanlarda yetişmiş ve yazılmış eserlerin sayısı ve muhteiyatı tam olarak bilinmemesine rağmen yoğun faaliyetlerin yaşandığı şehirler olmuştur. Örneğin; Bosna, Selanik, Belgrad, Filibe, Üsküp, Mora, Gümölcine çok sayıda hattat yetiştiren şehirlerden bazılarıdır⁸.

⁸ Hilal Kazan, "Balkanlar'da Hat Sanatı", **Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri**, Bükreş, Romanya, 2006, s. 507.

1.1. Şumnu

Balkan Yarımadasının başlıca sıradağları ve Alp-Karpat kıvrımlarının bir uzantısı olan Balkan Dağları ile Tuna Nehri arasında, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda yer alan Şumnu Platosunun doğu kısmında deniz seviyesinden 220 metre yükseklikte ve Poroyna Deresi vadisinin iki yamacında kurulu olan Şumnu tarih boyunca coğrafi konumu nedeniyle stratejik bir öneme sahip olmuştur. Poroyna Deresi, Bulgaristan'ın önemli akarsularından biridir. Batı-doğu doğrultusunda akarak, Karadeniz'e dökülen Golyama Kamçıya Nehrinin bir koludur ki bu nehrin vadisinden geçen yolla Karadeniz kıyısındaki önemli liman şehri Varna'ya bağlanmaktadır⁹.

Resim 1.2. Şumnu şehir haritası ve Şerif Halil Paşa Camii konumu (1828)

Kaynak: <https://www.alamy.com/stock-photo-plan-de-chumla-et-de-ses-environs-33747552354-o-147109869.html>, Er. Tar. : [30.03.2021].

⁹ Selma Ertürk Akay, "Şumnu Şehri", Prof. Dr. Süha Göney'e Armağan, ed. M. Bayartan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 281–328.

Başkent Sofya'nın 380 km. kuzeydoğusunda bulunan, Bulgaristan'ın Tuna Nehri kıyısındaki en önemli liman şehri olan Rusçuk'un 115 km. doğusunda bulunan ve Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısındaki en büyük ve en önemli liman şehri olan Varna'ya 90 km.uzaklıkta olan askerî ve idarî bakımdan önemli bir şehirdir¹⁰.

Türklerin Tuna nehrini aşıp Slavlar ile birleşerek yerleştikleri ve sonrasında Çandarlı Ali Paşa(ö.1406)'nın da idaresindeki ordunun yerleştiği Şumnu XI. ve XII. Yüzyıllarda meşhur Bulgar Kralı Simeon nedeniyle Simeonis olarak adlandırılmaktadır. XII. Yüzyıla gelindiğinde bölgeye giden İslam Coğrafyacısı ve Botanik Âlimi Şerif el-İdrisi (ö.1165) buradan Misionis olarak bahsetmektedir. XIII. Yüzyılda ise bölgenin adının " yaprak, yeşillik, ormanlık " anlamlarına gelen Şuma'dan türetilmiş Şumen kelimesi olduğu kaynaklarda geçmektedir¹¹. Ayrıca şehir; Sumunum, Şumena, Şumular, Şumla ve Şumna gibi isimlerle de adlandırılmıştır¹². Zamanla dönüşerek Şumnu halini almıştır. Halen daha bu şekilde kullanılmaktadır. 1950 ila 1965 yılları arasında Kolarovgrad¹³ ismi kullanılmış olmasına rağmen Şumnu isminin kullanımına geri dönmüştür.

Resim 1.3. Şumnu Kalesi ve Şumnu'dan görünüm (1789)

¹⁰ Ertürk Akay,a.e.

¹¹ Kiel, a.g.e.

¹² Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984,ss.31.

¹³ Kiel, a.g.e.

Kaynak: <https://lovelyantiqueprints.com/> Er. Tar.: [02.04.2021].

1444 yılında Haçlı ordusunun Şumnu'yu ele geçirmesiyle birlikte şehrin bir çok yeri yakılıp, yıkılmıştır. Buna rağmen Şumnu Osmanlı Devleti açısından önemini korumuştur. Ve bu sebepten çok hızlı toparlanmıştır.

Şumnu'nun Osmanlı Devleti zamanında Niğbolu Sancağına bağlı kazaların merkezi konumunda olması onu önemli kılan etmenlerdendir. 1479-1485 yıllarında bu kaza, yetmiş sekiz yerleşim birimine sahiptir. Bunların da otuzu Bulgarca, kırk sekizi Türkçe olarak isimlendirilmiştir. Komşu kazalar ise Prevadi (Provadia), Hezargrad (Razgrad), Yeni Pazar (Novi Pazar), Eski Cuma (Tirgovişte) ve Deliorman'dır. 1845 yılında ise Şumnu, Silistre eyaletine bağlı bir kaza haline getirilmiştir¹⁴.

XV. yy sonu XVI. yy başı Niğbolu Sancağı tahrir kayıtlarından elde edilen verilere göre Anadolu'dan gelen Türkmen gruplarının bölgeye yerleştiği belirtilmektedir. Bundan sonra Şumnu, bölgeye yerleşen Türk ve Müslümanlar tarafından inşa edilmiştir. Hristiyan köyler İslamiyet ile tanışıp müslüman olmakta, halk Türkçe'yi benimsemekte, vakıflar ve vakıf eserlerinin sayıları gitgide artmaktadır.

Niğbolu sancağının kadılık merkezi olan Şumnu kazasını ziyarette bulunan Evliya Çelebi(ö.1684) Seyahatnâmesi'nde bölgede on camii, bir çok mescid, yedi mektep, bir han, bir hamam, üç yüz dükkan, on mahalle ve yedi yüz ev bulunduğundan ve ayrıca buradaki halkın geçim kaynağının ticaret olduğundan bahsetmektedir¹⁵.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Şumnu müslüman nüfusun ağırlıkta olduğu, Anadolu mahallelerine benzer bir yapılaşmaya sahip, ordu karargâhlarının ve tabyaların bulunduğu Osmanlı orduları için askerî üs merkezi haline gelmiştir. Tarih boyunca bir kale şehri olması ona stratejik bir önem kazandırmaktadır. Ayrıca bu durum şehrin bulunduğu bölgeyi kontrol altında tutmaya çalışan devletler için de

---

¹⁴ Ertürk Akay, a.g.e.

¹⁵ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, ed. Seyit Ali Kahraman, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, ss.111b.

oldukça önem arz etmektedir. Milattan önce Traklar, sonrasında Roma, Bizans, Bulgarlar ve Osmanlı hakimiyetinde de Şumnu bu özelliğini korumuştur.

XVIII. yüzyılın Osmanlı Devleti açısından en zor tarafı kuzeyde Rusya ile uğraşmaya başlaması olmuştur. Bunun için Tuna boyunca kaleleri güçlendirmek suretiyle bir savunma hattı oluşturulmaya çalışılmıştır¹⁶. Bu hattın gerektiğinde her türlü acil ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere sağ kolda iki ana ikmal ve destek merkezi oluşturulmuştur. Bunlardan biri Dobruca'da doğrudan Tuna deltasından yöneltilebilecek bir saldırıya karşı buradaki savunma noktalarına destek sunabilecek noktadaki Babadağı, ikincisi ise daha güneyde Balkan geçitlerini kapatacak noktadaki Şumnu'dur.

XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar aralıklarla devam eden Türk-Rus savaşları boyunca şehir, Osmanlı ordularının önemli bir askerî üssü haline gelmiştir. Bir asırdan fazla bir süre Tuna (Balkan) ordusunun karargâh merkezi ve hareket üssü olmuştur. Bundan sonra şehir sadece Şumnu kasabası olarak değil "Şumnu ordugâhı", "Şumnu meşâtı", "Şumnu sahrâsı" ve benzeri adlarla adından söz ettirmeye başlamıştır¹⁷.

1806-1812 yılları arasında Ruslar tarafından gerçekleştirilen ve Rusların yenilgisi ile neticelenen ağır bir saldırı olmuştur. 1828-1829'da Tuna'yı geçen Rus ordusu, Şumnu'yu ele geçirmek için saldırdıysa da geri çekilmek zorunda kalmıştır¹⁸. Bu durum Şumnu halkının büyük derecede olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur.

Şumnu tarihi boyunca; özellikle Rus orduları tarafından farklı zamanlarda tehlike altında bırakılmıştır. 1827 yılında Rus ordularının Şumnu'ya yapmış oldukları baskı neticesinde Şumnu halkı ciddi bir sarsılma yaşamıştır. Aynı yıl içerisinde Sultan II. Mahmud'un bölgeye yaptığı moral ziyareti neticesinde yeni strateji planları yapıp bölge her türlü donanımına kavuşturulmuştur¹⁹.

---

¹⁶ Köksal, a.g.e.

¹⁷ Osman Köksal, **XIX. yüzyılda bir Osmanlı ordugâh kasabası Şumnu**, Araştırma Yayınları, 2006, ss.54-69.

¹⁸ Fatih Özdemir, "TD 382 Numaralı Tahrir Defterine Göre Kanuni Devrinde Şumnu Nâhiyesi" (Gazi Üniversitesi, 2015).

¹⁹ Osman Köksal, "Balkanlarda Bir Ordugah Kasabasındaki Osmanlı Mirası", **Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri**, 2006, ss. 547-62.

Tarihin belli dönemlerinde; Trakyalıların, Romalıların, Bizanslıların, Bulgarların maddi ve manevi kültürel beşiği haline gelen Şumnu XVIII. yüzyılda müslümanlar için önemli bir yer haline gelmiş; eğitim, kültür ve sanat alanında da bir merkez haline gelerek çok sayıda mimarî unsur ile canlanmıştır. Bir Osmanlı klasiği olarak tarihin her döneminde özellikle müslüman kesim tarafından devlet adamları güçlerinin simgesi olarak âyet ve hadislerdeki teşvik edici mesajlar neticesinde camiiler inşâ ettirmişlerdir. Osmanlı döneminde Bulgaristan'da da çok sayıda camii inşâ ettirilmiştir. Sadece Şumnu'daki camii sayısı yetmişe ulaşmaktadır²⁰. Bu sayının 1920 yılında yirmi beş, 1959 yılında on beş ve bugün ise üçe gerilediği görülmektedir²¹. Günümüzde Şumnu'da bulunan camiler Kilek Camii, Tatar Camii ve Şerif Halil Paşa Camii'dir.

---

²⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri**, Seçil Ofset, İstanbul, 2000, ss.105-107.

²¹ Kiel, a.g.e.

Resim 1.4. Şumnu Şerif Halil Paşa Camii'den görünüm

Kaynak: <https://kulturenvanteri.com/>, Er. Tar.: [01.04.2021].

Bu camiiler arasında bulunan Şerif Halil Paşa Camii, 1744 yılında yaptırılmış olup barok tarzında ve Lale Devri izlerini taşıyan büyük kubbeli bir camii, bir medrese, bir mektep ve bir de kütüphaneyi barındıran bir külliye olması bakımından dikkat çekicidir.

Güçlü bir kışla ve ikmal üssü olması nedeniyle Şumnu'da yoğun bir mal ve hizmet talebi vardır. Bu talep hem yeni istihdam yaratarak şehrin nüfusunu sürekli arttırmış, hem de kısa sürede bir imalât merkezi durumuna getirip çok çeşitli iş kolları ve esnaf gruplarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca çeşitli imalât ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren güçlü bir esnaf örgütü bulunmaktadır. İmalât sanayinde en canlı alanlar ise dokuma ve dericilik sektörleridir. "Tabak" veya "debbağ" adıyla kaydedilen derici esnafı oldukça kalabalıktır. Kalfa ve çıraklarıyla birlikte 191 debbağ-tabak kayıtlıdır. Ham derinin işlendiği epeyce debbağ dükkanında meşin ve sahtiyan

haline getirilen mamül deri, kürk ve ayakkabı gibi giyim eşyası ile hayvan koşumları, eyer, tatar kaltağı, semer benzeri hayvan sırtına vurulan aygıtların yapımında kullanılmaktadır. Dericilik sektörü de yine Müslüman nüfusun uğraş alanı olarak belirtilmiştir.²²

1845 yılı temettuat defterleri incelendiğinde Şumnu 31 mahalle ve 2.737 hânedan müteşekkildir. 31 mahallenin 27'sinde müslümanlar, 2'sinde Hristiyan Bulgarlar, 1'inde Ermeniler, 1'inde de Yahudiler yaşamaktadır. 1.625 hanesi ise Türk nüfustur. Türklerin toplam nüfus içerisindeki oranı % 59.6'dır²³.

1860 yılı Rusçuk'ta Tuna Vilayeti Salnâmesindeki verilere göre Şumnu'da 40 camii, 2523 dükkan, 253 mağaza, 33 han, 5 hamam, 35 fırın, 46 tabakhane, 34 meyhane, 14 tabya, 1 tophane, 3 cephanelik, 1 telgrafhane, 1 hastane, 3 kışla, 13 ambar, 1 hükümet konağı, 1 mahkeme, bir şehir çalar saati, 32 mektep, 6 medrese, 10 tekke ve türbe, 5 kilise, 1 havra, 28 adet yer altı su kaynağı vardır²⁴.

Bunun yanı sıra Şumnu hareketli bir merkez olması sebebiyle şehirden bir çok âlim ve devlet görevlisi yetişmiştir. Bunun haricinde çeşitli meslek gruplarının bulunduğu esnaf grubuna aynı zamanda şehirlilik göstergesi de olan yazıcı ve ketebe adıyla temettuat defterlerine kayıtlı bir grup bulunmaktadır²⁵. İçlerinde bir de hattatın bulunduğu bu şekilde kayıtlı 38 hâne bulunmaktadır. Ayrıca bu esnaf grubuna dahil olan 9 hânelik bir grupta mücellid bulunmaktadır ki bu durum kitap istinsâhı ile meşgul olan bir grubun varlığına işaret etmektedir.

Ayrıca şehir XVII. Yüzyıldan itibaren ve özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda tarikat kollarının da merkezi olmuştur. Celvetiyye, Cerrâhiye, Bektâşiyye, Rifâiyye, Nakşibendiyye ve Kâdiriyye tarikatlerinin bölgede aktif olarak buldukları kaynaklarda yer almaktadır²⁶.

---

²² Osman Köksal, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Şumnu'daki Gayrimüslim Sekenenin Demografik, Sosyo- Ekonomik Görünümü", **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 6, 195–96.

²³ Köksal, a.e.

²⁴ Köksal, a.e.

²⁵ Köksal, a.e.

²⁶ Kiel, a.g.e.

Osmanlı yapılarının fazla olması; Türklerin yönetiminde, Anadolu'nun uzak illerinden değişik dönemlerde gelerek buraya yerleşmiş olan yoğun Türk- Müslüman halkın bu şehrin askerî ve idarî bakımından oynadığı rolün bir sonucudur.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra yapılan Berlin Anlaşması neticesinde Şumnu, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Bulgar Prensiği'ne verilen şehir yeni yönetimin etkisi altına girmiştir.

1.2. Şerif Halil Paşa

Şumnu bir çok âlimin yetiştiği uğruna şiirler²⁷ yazılan, kadim bir şehir olmanın yanısıra ilim ve kültür şehri de olmuştur. Yetişen sayısız fikir sahibi zâtin²⁸ yanında bugün tespit etmeye çalıştığımız gibi çok sayıda hattatın da yetiştiği bir şehir olmuştur.

Şumnu'da büyüüp yetişmiş ardından bıraktığı eser ile günümüze kadar yaşamış bir zât Şumnulu Şerif Halil Paşa (ö.1751)'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Şerif Halil Paşa'nın babası Ali Bey ve dedesi Şaban Bey Şumnu'nun önde gelenlerindedir. Kethüdâ-yi Sadr-ı Âlî, cizye muhasebeciliği, sürücülük ve sefer işlerine nezaret gibi görevlerde bulunmuştur. Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyün'a alınmış, baş muhasebeci, defter emîni, defterhâne nâzırı olmuş ve tüm bu görevlerde üstün başarılar göstermiştir. Ebced hesabıyla tarih söylemiştir. Siyasi sahada göstermiş olduğu başarıların yanında ilmi hayatında da başarılı olan Şerif Halil Paşa²⁹ şairliği yanı sıra hattatlığı ile de çevresinde iyi tanınmıştır. Müstakimzâde onun son derece mahir bir hattat olduğunu, sülüs hattı ustası meşhur İmrahor Camii imamı Abdullah Efendi'den (ö.1731) meşk ettiğini, divanî, rik'a, siyâkat ve daha bir çok hat çeşidinde kemal sahibi olduğunu belirtmektedir³⁰.

---

²⁷ 18. yüzyıl başlarında yaşayan Ali ismindeki şairin Der Medhi Gülşen- Âbad isimli şiiri için bkz. Ek-1

²⁸ Osman Keskiöğlü, **Bulgaristan'da Müslümanlar ve İslam Eserleri**, Hilal Yayınları, 1985, ss.77.

²⁹ Ahmet Bilaloğlu, "Contextualizing an 18 th Century Ottoman Elite: Şerif Halil Paşa of Şumnu and his patronage", Sabancı University, 2011.

³⁰ Süleyman Sâdeddin Efendi Müstakimzâde, **Tuhfe-i Hattâtin**, Klasik Yayınları, İstanbul 2011, ss.198.

Ayrıca yazıları beğenildiğinden Arapça ve Farsça'dan seçme eserleri Türkçe'ye tercüme için oluşturulan heyet üyeleri arasında Şerif Halil Paşa'da bulunmaktadır³¹. İzzî Tarihine göre Şerif Halil Paşa 1751 yılında vefat etmiştir.

Kendisi iyi bir hattat olan Şerif Halil Paşa hat sanatına duyduğu muhabbet neticesinde yaptırmış olduğu külliye'nin vakfiyesinde³² hat ilminde yetenekli bir kimsenin haftada iki gün Şerif Halil Paşa kütüphanesinde gündeliği on akçe karşılığında hat dersi vermesini şart koşmuştur. Vakfiye'nin araştırmamız açısından en önemli kısmı budur.

Ayrıca ulemâdan bir öğretmenin Şerif Halil Paşa Medresesi'nde gündeliği yirmi akçe karşılığında haftada üç gün ders vermesini, kıraat ilminde mahir bir kimsenin Şerif Halil Paşa Camii'nde gündeliği on akçe karşılığında haftada iki gün öğrencilere Kur'ân dersi vermesini, kütüphane görevlilerinden birinin günde 10 akçe karşılığında kütüphaneci görevine ek olarak astronomi bilgilerine sahip olmasını ve usturlabla çalışacak muvakkitlik görevini yerine getirmesi de vakfiye şartları arasındadır. Aslı Şumnu Tarih Müzesi'nde bulunan vakfiyenin bir kopyası da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır.

Vakfiyesinde yazı öğretimi şartı bulunan Şerif Halil Paşa'nın kütüphanesinde oluşturduğu meşk odasında İbrahim Şevkî, Seyyid Mehmed Nurî, Hasan Âşıkî, Hüseyin Hüsnî ve daha sonra kendilerinden bahsedeceğimiz nice hattatlar yıllarca hat meşketmişlerdir. Ayrıca Şerif Halil Paşa, dedesi Şaban Bey'in daha önce inşâ ettirmiş olduğu camiiyi yeniden inşâ ettirmiştir. Camii, medrese, mektep ve kütüphaneden müteşekkil bu yapı, vakfı sayesinde bir çok hizmeti de bünyesinde barındırmaktadır³³.

Şumnulu olan diğer tanınmış kişiler şunlardır:

---

³¹ Osman Keskiöğlü, "Bulgaristan'da Bazı Türk Abideleri ve Vakıf Eserleri", Vakıflar Dergisi, 1969, 303–8.

³² Vakfiye için bkz. Ek-3

³³ Osman Keskiöğlü, "Şumnulu Şerif Halil Paşa Vakfiyesi", Vakıflar Dergisi, 1985, 25–30.

Atpazarî Osman Fazlı (ö. 1690): 1041 (1632) yılında Şumnu'da doğmuştur. İsmail Hakkı Bursevi (ö.1653)'nin şeyhidir. İstanbul'a gelip, ders okutmuştur. Osmanlı müellifleri 14 eserini kaydetmektedir³⁴.

Cezayirli Hasan Paşa (ö. 1785): 14 Receb 1204'te (30 Mart 1790) Şumnu'da seksen yaşını geçmiş olarak vefat etmiştir ve aynı yerde yaptırmış olduğu Bektaşî Tekkesi'ne defnedilmiştir. Çok sayıda eser inşâ ettirmiş olup mal varlığını devlet işleri ve hayır eserleri için harcamıştır³⁵.

Ruşçuklu Hasan Paşa (ö.1791): Rusçuk ayanından Çelebi Hacı Süleyman Ağa'nın oğlu olduğu bilinmektedir. Bazı eserlerde ve arşiv belgelerinde, Seyyid, Rusçuklu veya Çelebizâde Hasan Paşa olarak da anılmaktadır. Ayrıca devrin kaynaklarında iyi ahlak sahibi ve iş bilir bir devlet adamı olduğu belirtilen Hasan Paşa'nın mezar taşı İstanbul'da müntesibi bulunduğu Celveti Aziz Mahmud Hüdâyî Tekkesi hazîresinde bulunmaktadır³⁶.

Talip Efendi (ö. 1853): Divân-ı Humâyûn kaleminde yetişmiştir. 1824'te kâtip olarak Şumnu'ya gelmiş olup Sultan Mahmud'un Şumnu ziyaretinde kendisine rütbe verilmiştir³⁷.

Yusuf Efendi (ö.1865): Nakşibendîdir. İlmi kıraati iyi bilen Yusuf Efendi'nin Kur'ân'ın cem'i ve tertibine dair *El-iman fi Cem'il Kur'ân* adlı eseri bulunmaktadır³⁸.

1.2.1. Şerif Halil Paşa Külliyesi

Şerif Halil Paşa tarafından 1744 yılında Çömlekçiler mahallesinde barok tarzında ve Lale Devri geleneğinde büyük kubbeli bir camii, bir medrese, bir mektep, bir hazîre, bir şadırvan ve bir de kütüphaneden müteşekkil yapılan külliyenin mimarı

---

³⁴ Sakıb Yıldız, "Atpazarî Osman Fazlı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, 1991, ss. 83–85.

³⁵ Mahir Aydın, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.7, 1993, ss. 501–3.

³⁶ Fikret Sarıcaoğlu, "Hasan Paşa, Şerif", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 16, İstanbul, 1997, ss. 340–41.

³⁷ Keskiöğlu, a.g.e.

³⁸ Keskiöğlu, a.g.e.

hakkında bir bilgi bulunmamaktadır³⁹. Ancak daha önce konu ile alakalı yapılmış tez çalışmasında mimarî benzerliğinden dolayı Nevşehir'deki Damat İbrahim Paşa Camii'si mimarı Mehmet Ağa olduğu belirtilmektedir⁴⁰. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Mimarlarından Ali Saim Ülgen (ö.1963) külliyesinin El-Hâc Mehmed Emin Aġar'ın halifelerinden veya talebelerinden birinin eseri olduğunu belirtmektedir⁴¹. Eser, Balkanlardaki Osmanlı mimarisinin ve sanatının en önemli örneklerinden birisidir. Halk arasında camiinin kubbesinin yapısından dolayı Tombul Camii olarak da adlandırılmaktadır.

Resim 1.5. Şumnu Şerif Halil Paşa Camii genel görünüm.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Camii 15 m. x 15 m. ölçülerinde kare planlı temel üzerine kubbeli olarak inşâ edilmiştir. Kubbenin etrafı sekiz adet kubbeli pâyanda kuleleriyle çevrilidir. Bu

---

³⁹ Nurcihan Kahraman, "Şumnu Şerif Halil Paşa Camisi", Marmara Üniversitesi, 2005.

⁴⁰ Kahraman, a.g.e.

⁴¹ Danışmanlık İnşaat Ltd. Şti. Özgür Proje Mimarlık, **Şumnu Şerif Halil Paşa Külliyesi Rölöve Raporu.**

kulelerin aralarında ve arkalarında pilastırlar bulunmaktadır. Ayrıca kubbeye geçişler dilimli tromptur . Külliye kesme taş⁴², kırmızı-beyaz taş ve tuğla kullanılmıştır. Batı cephesine bitişik olarak yaklaşık 40 metre yüksekliğinde ince ve zarif bir minaresi bulunmaktadır. Minareye giriş külliye bulunan medrese avlusundan yapılmaktadır. Caminin girişi ise kuzeybatı istikametindeki sokakta bulunmaktadır⁴³. Mekteb, Camii ve medrese girişleri birbirinden bağımsız olarak düzenlenmiştir. Bu sokakta külliye ait ilk giriş mekteb binasına ikinci giriş camii avlusuna üçüncü giriş ise medrese avlusuna yapılmaktadır. Medrese ile camii avlusunda ayrıca bir geçiş bulunmaktadır. Medrese avlusunda ise kütüphane binasına ve minayere giriş bulunmaktadır.

Resim 1.6. Soldan sağa doğru: mekteb kapısı, cami kapısı, medrese kapısı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Camii avlusuna giriş yedi basamaklı merdiven ve sahanlıktan açılan çift kanatlı, yuvarlak kemerli taç kapı ile yapılmaktadır. Bu merdivenlerden ikisi kaldırım taşları altında kalmıştır. Kapıdan girildiğinde dikdörtgen planlı bir avlu bulunmaktadır

⁴² Mehmet Zeki İbrahimgil, **Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Vakıf Eserleri Envanteri II** , Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş., 2016, ss.1134.

⁴³ Neval Konuk, "Şerif Halil Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.38, İstanbul, 2010, ss. 583–84.

bu avluda zeminden yüksek beş kubbeli son cemaat yeri ve iki niş bulunmaktadır. Niş ile camii kapısı arasında biri belirgin diğeri sıva altında kalmış ikişer hat yazısı bulunmaktadır.

Resim 1.7. Son cemaat yerinde bulunan “Allah” hattı ve sıva altında kalmış hat yazısı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 1.8. Son cemaat yerinde bulunan “Muhammed” hattı ve sıva altında kalmış hat yazısı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Son cemaat yerinin orta aksında çift kanatlı, yuvarlak kemerli taç kapı bulunmaktadır. Bu avlunun sağ tarafında medrese avlusuna açılan hemzemin tek

kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır. Medrese, camiinin batı cephesini çevreleyecek şekilde, "U" planlı ve iç avlulu bir mekana sahiptir. İç avluya bakan cephelerde medrese odalarının önünde kubbeli revaklar bulunmaktadır. Medrese avlusunun ortasında sekizgen plana sahip saçaklı, ahşap kubbeli, barok tarzda yapılmış bir şadırvan bulunmaktadır. Camii avlusunda ayrıca bir şadırvan bulunmamaktadır. Bu cephede medresenin yanında bir de iki katlı kütüphane binası bulunmaktadır. Kütüphaneye giriş avludaki ahşap kapıdan yapılmaktadır.

Resim 1.9. Kütüphane girişi ve binası, şadırvan; medrese avlusundan bir görünüm.

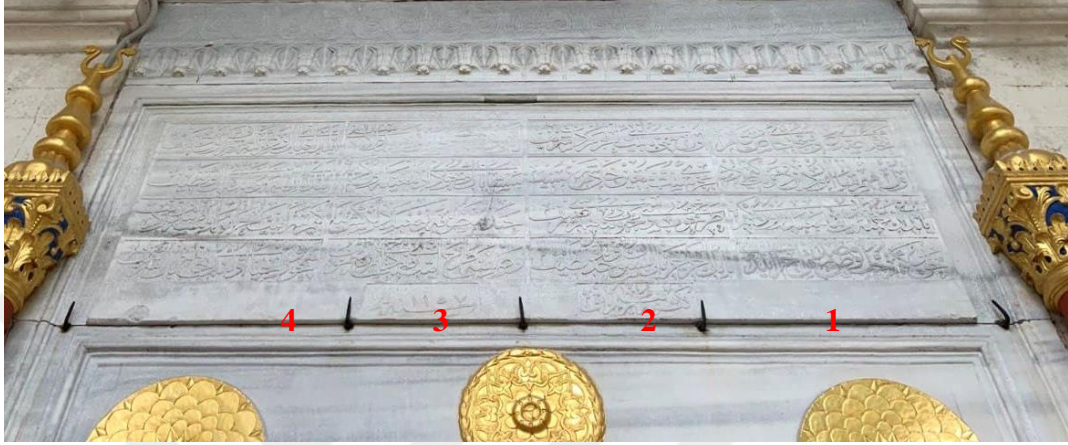

Kaynak: Kişisel Arşiv

Külliyede bulunan mektebe giriş ise aynı sokaktan açılan kapı ile yapılmaktadır ve camii kapısı ile mektep kapısı arasında sokağa bakan bir çeşme bulunmaktadır. Bu mektebin odaları müftülük için kullanılmaktadır. Ayrıca mektep binası ile camii arasında çeşmeli bir avlu bulunmaktadır. Bu avluda çeşitli yerlerden getirilen mezar taşları ve kitâbeler bulunmaktadır. Külliye içerisinde sonradan yapılan bir oda ve bu odanın içerisinde Gelberi Sultan'a ait olduğu düşünülen bir de türbe bulunmaktadır. Hemen yanında bulunan hazîrede yine çeşitli yerlerden getirilmiş olan mezar taşları

ve kitâbeler bulunmaktadır. Camiinin giriş kapısının üzerinde bir de kitâbe bulunmaktadır.

Resim 1.10. Camii giriş kapısı üzerindeki kitâbe.

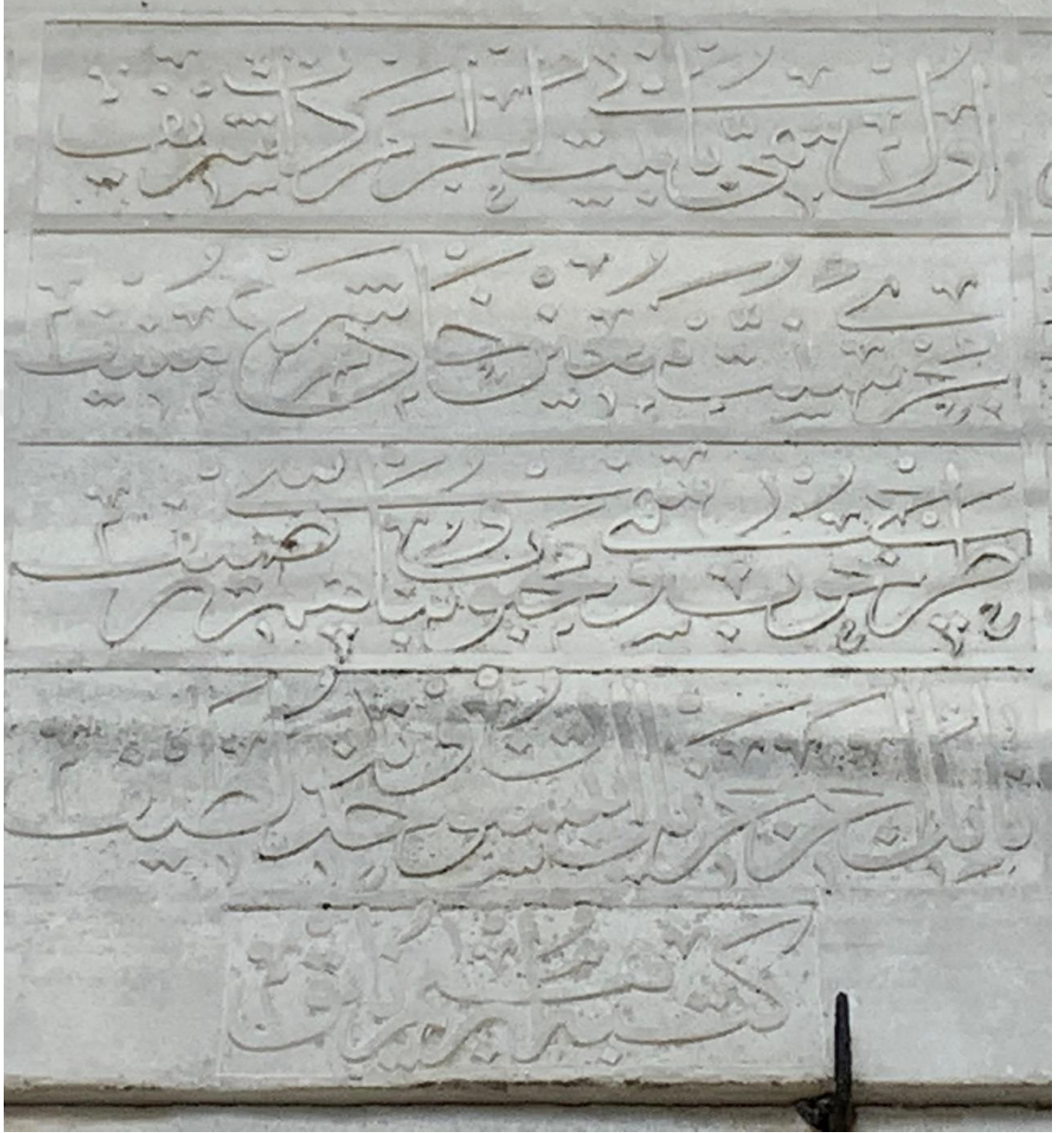
Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 1.11. 1 numaralı sütun.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 1.12. 2 numaralı sütün.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 1.13. 3 numaralı sütün.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 1.14. 4 numaralı sütun.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Kitâbenin sağ kısmının altında hattat imzası bulunmaktadır. Buradaki imza ibaresi şöyledir: “Ketebehû İbrahim Namık”. Nakşibendî olan hattat İbrahim Namık⁴⁴ (ö.1775) camiinin yapımı hakkında yazılmış şiiri mermer üzerine hak etmiştir. Şiir devrin meşhur şâiri; Nimet olarak bilinen ve 1700 yılında İstanbul’da doğup Şumnu’da vefat eden tarih söylemekle ünlünen Nîmetullâh⁴⁵ (ö.1773) ‘a aittir ve şöyledir;

⁴⁴ Müstakimzâde, a.g.e. ss.48-9.

⁴⁵ Sevim Alkan, “Ni’met, Nîmetullâh Efendi” <<http://teis.yesevi.edu.tr/anasayfa>> [Er. Tar.: 1 Nisan 2021].

Kethüdâ-yi Sadr-ı Âlî mültecâ-yı hâs u âm
Ol semiyî-i bânî-i Beytû'l-Harâm zât-ı şerîf
İki defa kethüdâlık mesned-i vâlâsını
Eyledi ikbâl ü izzetle müşerref ol afîf
Ol mühimsâz-ı umûr-ı dîn ü devlet kim odur
Mücrî-i sünnet muîn-i hâdim-i şer'î münîf
Menşe-i pâk-i vücûdu olmağıyla ol kerîm
Eyledi âsâr ile bu beldeyi pâk ü nazîf
Yaptı ezcümle bu zîbâ mâbed i dilkeş binâ
Kim sezâ Beytû'l-Harâm'a olsa mânend ü redîf
Hak bu kim hubb'ül-vatan misdâkın icrâ eyledi
Nâil-i ecr-i cezîl etsin Hüdâvend-i latîf
Vasfına tarhetti Nimet dahi bir târîh-i hob
Hemçü nûr ihyâ olundu câmî-i pâk-i şerîf
Ketebehû İbrâhim Nâmık 1157⁴⁶

Kitâbenin hemen altında alınlık kısmında üç adet gülbezek (gülçe) bulunmaktadır. Sağ ve sol çerçevede kabartma motifler, kemerin altında ise beş adet kabara bulunmaktadır. Kapıdan girildiğinde karşıda bulunan mihrab duvarı bezemeleri ile dikkat çekmektedir.

---

⁴⁶ Kitâbenin Bulgarca çevirisi için bkz. Ek-2

Resim 1.15. Şerif Halil Paşa Camii'nden genel görünüm, mihrab duvarı, minber, vaaz kürsüsü.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Mihrab nişi bitkisel motifler ile süslenmiş olup altı sıra mukarnas ile taçlandırılmıştır . Mukarnasın ilk sırasında birbirinden farklı yedi adet gülbezek (gülçe), üçüncü sırasında ise aşağı doğru sarkan lale motifleri bulunmaktadır. Mihrabın sağında ve solunda Mekke ve Medine resimlerinin olduğu panolar bulunmaktadır. Mihrab nişinin üzerinde bulunan duvardaki pencerelerde revzen olduğu göze çarpmaktadır. Pencerelerin üst kısımları ve çevreleri bitkisel motifler ile süslenmiştir ayrıca aralarında kabartma motiflerde bulunmaktadır. Bazı pencerelerde yazıların kullanıldığı da görülmektedir. Mihrabın hemen üzerinde “ زَكْرِيَّا عَلَيْهَا نَحَلٌ كَلْمًا ” (Al-i İmran 37) “..... Zekeriyya onun bulunduğu yere, mabeddeki odaya her girdiğinde.....” âyeti yer almaktadır.

Resim 1.16. Kible duvarında bulunan Mekke resmi

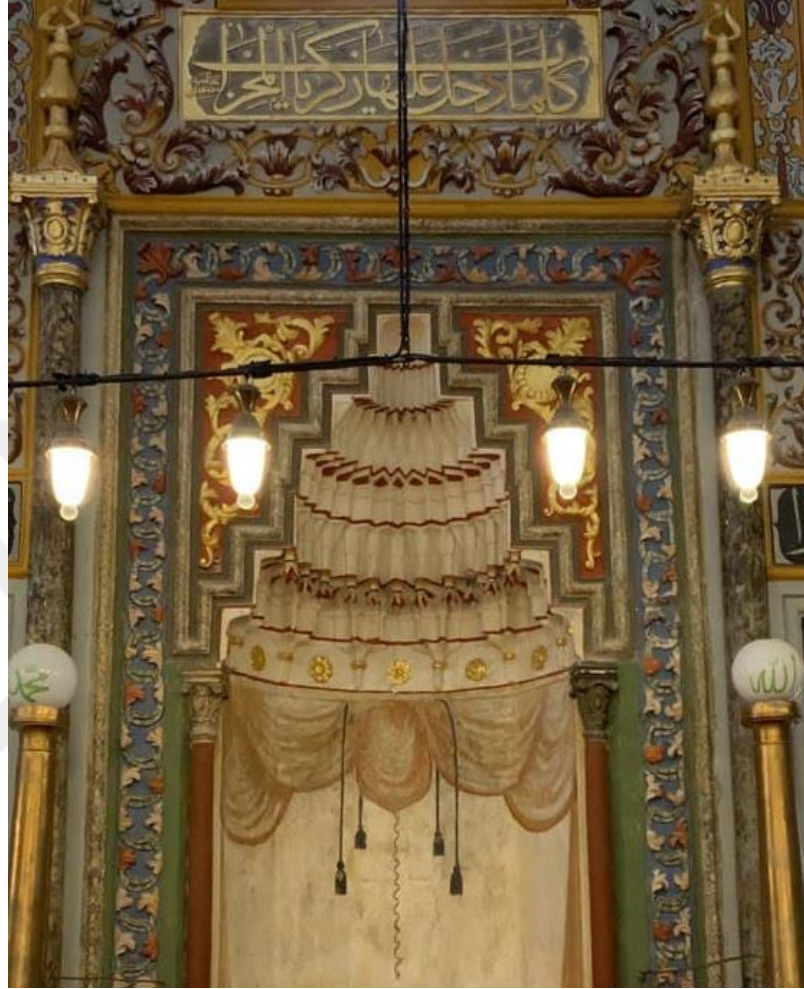
Kaynak: Şumnu Müftülüğü, Şerif Halil Paşa Camii İmam Hatibi Mustafa Ahmed Mustafa Arşivi, 09.02.2021.

Resim 1.17. Kible duvarında bulunan Medine resmi

Kaynak: Şumnu Müftülüğü, Şerif Halil Paşa Camii İmam Hatibi Mustafa Ahmed Mustafa Arşivi, 09.02.2021.

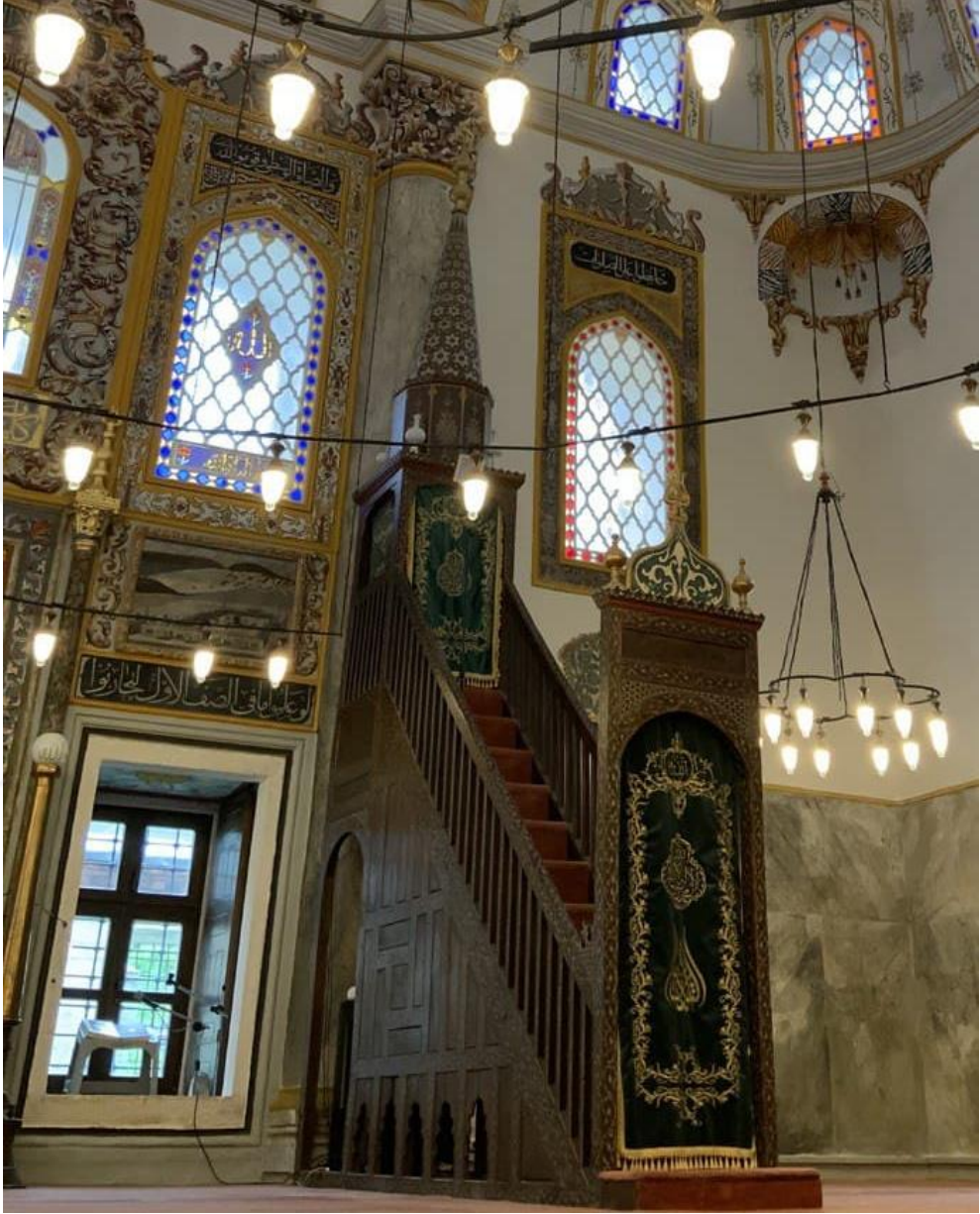
Resim 1.18. Şerif Halil Paşa Camii mihrabı ve mihrab âyeti.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Mihrabın hemen yan tarafında kızıla bakan açık kahve renginde çiçek ve sarmaşık motifli kalem işleri ile bezeli ahşap bir minber bulunmaktadır. Minberin kapı kısmındaki tacın üzerinde bulunan alınlık uca doğru daralarak lale motifi ile sonlandırılmıştır. Köşk kısmının üzerinde dört köşesinde birer adet boğumlu ve uca doğru sivrilen beyaz seramikler bulunmaktadır. Kûlah üzeri Davud yıldızı motifli kalem işi ile bezelidir. Vaaz kürsüsü ise mihrabın diğer tarafında açık kahverengi ahşap üzerine yaprak motifi bezeli olarak bulunmaktadır. Minberde, mahfile çıkan merdiven korkuluklarında, mahfil korkuluğunda, kubbe kasmağındaki korkuluklarda ahşap kullanılmıştır. Ahşap üzeri sıva boya ile kapatılmış olup ancak 2015 yılında Özgür Proje Mimarlık Danışmanlık Ltd. Şti. tarafından restore edilerek kalem işleri ve ahşabın orjinal hali ortaya çıkarılmıştır.

Resim 1.19. Şerif Halil Paşa Camii minberi.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Camii ana kubbesinin ortasında dışarıda siyah zemin üzerinde beyaz hatla içeride bordo zemin üzerinde beyaz hatla Ayete'l-Kürsi (Bakara Sûresi 255) bulunmaktadır. Ahşap korkuluklara kadar olan kısımda döneme uygun çeşitli kalem işi motifler bulunmaktadır. Ayrıca camii cephesinde altmış iki pencere bulunmaktadır. Mihrab üzerinde bulunan pencerede “Lâ ilâhe illallah” yazısının altında “Abd el-Hacı İbrâhim 1157” yazmaktadır.

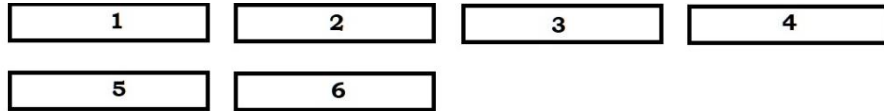
Resim 1.20. Şerif Halil Paşa Camii kubbe yazısı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Mihrab nişinin üzerinde bulunan duvarda ve diğer duvarlarda bulunan pencere alınlıklarında etrafı sarı konturlarla çevrili hadis ve âyetler bulunmaktadır. Bu hat yazıları kapıdan içeri girildiğinde; camiinin sağ duvarında (Şekil 1.1), mihrab duvarında (Şekil 1.2), sol duvarda (Şekil 1.3) ve mihrab duvarının tam karşısında bulunmaktadır.

Şekil 1.1. Camiinin sağ duvarında pencere alınlıklarında bulunan hat yazıların dizilimi.

Resim 1.21. 1 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

الرحيم الرحمن الله بسم, “Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla...⁴⁷” (Resim 1.21) yazmaktadır.

Resim 1.22 . 2 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

الرجيم الشيطان من بالله أعوذ, “Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah’a sığınırım” yazmaktadır.

Resim 1.23. 3 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

القيامة يوم أعنقاً الناس أطول المؤذنون, “Müezzinler, kıyamet günü insanların boynu en uzun olanları (en seçkinleri) olacaklardır.” (Müslim, Salât, 14)⁴⁸ yazmaktadır.

Resim 1.24. 4 numaralı yazı.

47 Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, , Fâtiha Sûresi 1/1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

48 Bünyamin Erul M.Emin Özafşar, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021, c.2, ss.353.

Kaynak: Kişisel Arşiv

لا يردُّ الدعاء بين الأذان والإقامة ، “Ezan ile kamet arasında yapılan dua reddolunmaz.” , (Tirmizî, Salât, 44; Ebû Dâvûd, Salât, 35)⁴⁹ yazmaktadır.

Resim 1.25. 5 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

بشروالمشاهدين في الظلم إلى المساجد بالنور التام يوم القيامة ، “Karanlıkta mescidlere yürüyen kimselere, kıyamet gününde tam bir aydınlığa kavuşacaklarını müjdeleyin.” (Ebû Dâvûd, Salât, 49; Tirmizî, Salât, 51)⁵⁰ yazmaktadır.

Resim 1.26. 6 numaralı yazı.

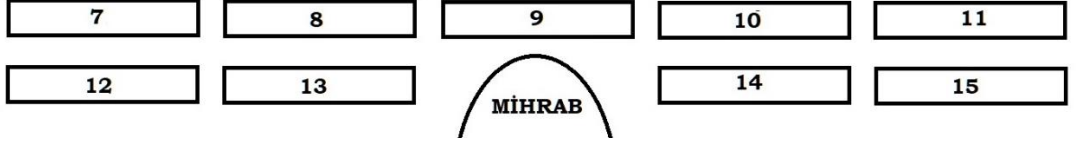
Kaynak: Kişisel Arşiv

وسلم عليه الله صلى النبي قال ، “Rasulullah sallallahu aleyhi vessellem şöyle buyurdu” yazmaktadır.

Şekil 1.2. Mihrab duvarında pencere alınlıklarında bulunan hat yazıların dizilimi.

⁴⁹ M.Emin Özafşar, a.e. c.2. ss.356.

⁵⁰ M.Emin Özafşar, , a.e. c.2. ss.366..

Resim 1.27. 7 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

⁵¹ موقوتا كتابا المؤمنين

Resim 1.28. 8 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

“Şüphe yok ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.”⁵² yazmaktadır. 7 ve 8 numaralı levhalar aynı âyetin iki kısmıdır.

Resim 1.29. 9 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

⁵¹ Nisa Sûresi 4/103

⁵² Nisa Sûresi 4/103

ضمناء الائمة السلام عليه قال , Mihrab nişi üzerindeki pencere alınliğında bulunan bu hadis-i Şerifin devamı tam karşısında bulunan camiye giriş kapısı üzerindeki pencere alınliğında yer almaktadır. Tercümesi ve devamı (Resim 1.42)'de verilecektir.

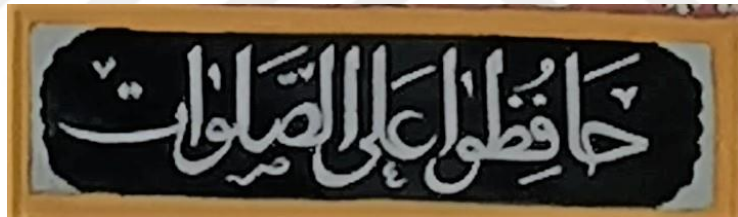
Resim 1.30. 10 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

⁵³ قانتين لله ا وقومو الوسطى والصلوة

Resim 1.31. 11 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

لصلوات ا على حافظوا , "Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huŐu içinde Allah'ın huzurunda durun⁵⁴." yazmaktadır. 10 ve 11 numaralı levhalar aynı âyetin iki kısmıdır.

Resim 1.32. 12 numaralı yazı.

⁵³ Nisa Sûresi 4/238

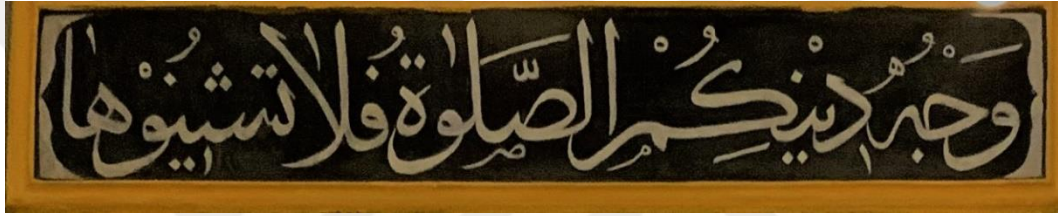
⁵⁴ Nisa Sûresi 4/238

Kaynak: Kişisel Arşiv

“Ümmetimin ruhbanlığı, mescidlerde oturup (diğer vakit) namazını beklemektir⁵⁵.” yazmaktadır.

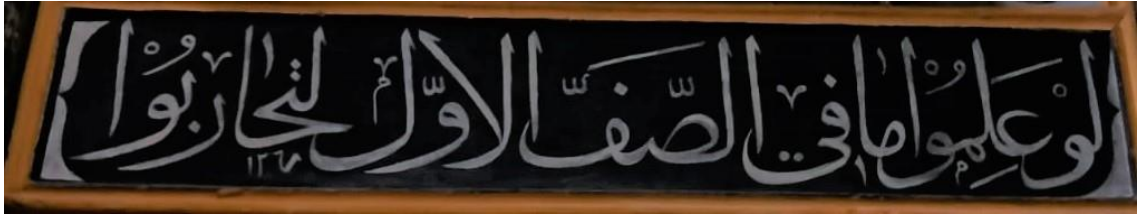
Resim 1.33. 13 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

“Dininizin yüzü namazdır onu lekelemeyin.” , وجه دينكم الصلاة فلا تشبهوها yazmaktadır. Kaynaklarda bu hadise ulaşılamamaktadır.

Resim 1.34. 14 numaralı yazı.

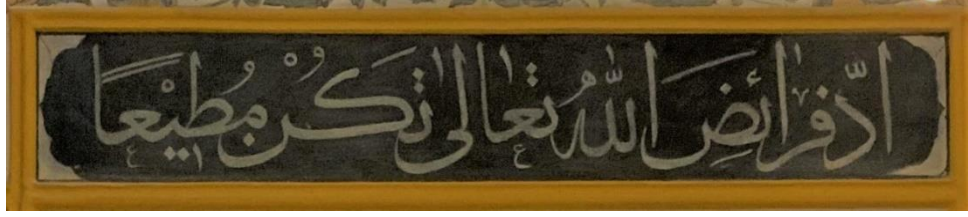
Kaynak: Kişisel Arşiv

“Şayet ilk safta namaz kılmanın önemini bilseydiniz, bunun için mücadele ederiniz⁵⁶.” yazmaktadır.

Resim 1.35. 15 numaralı yazı.

⁵⁵ Hatib et-Tebrîzî Tercüme Hanifi Akın, **Miškâtu'l-Mesâbih**, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2013, c.2.

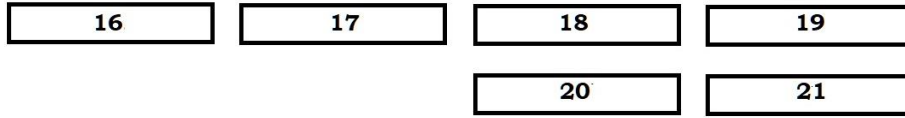
⁵⁶ M.Emin Özafşar., a.e. c.2. ss.352..

Kaynak: Kişisel Arşiv

اطيعا الله تعالى تكن طيعا , "Allah'ın farzlarını eda et ki, itaatkar biri olasın." Kaynaklarda bu hadise ulaşılamamaktadır.

Şekil 1.3. Camiinin sol duvarında pencere alınlıklarında bulunan hat yazıların dizilimi.

Resim 1.36. 16 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

وامها الله اقامها السلام عليه قال (Ebû Dâvûd, Salât, 36)

Resim 1.37. 17 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

قد، الصلوة قامت قد قال ان فلما الأقامة في اخذ بلال ان روى “Rivayete göre: “ Bilal kamet getirirken, “Allah, onu (namazı) ikame etsin ve devamlı kılsın.” yazmaktadır.(Ebû Dâvûd, Salât, 36)

Resim 1.38. 18 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

,⁵⁷ من الليل ان الحسنات يذهبن السيئات

Resim 1.39. 19 numaralı yazı.

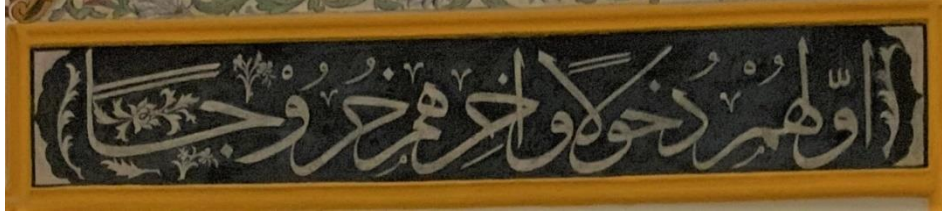
Kaynak: Kişisel Arşiv

⁵⁸ زلفا و النهار طرفي الصلوة واقم “Gündüzün iki tarafında, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namaz kılın. Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder.” yazmaktadır. 18 ve 19 numaralı yazılar aynı âyetin iki kısmıdır.

Resim 1.40. 20 numaralı yazı.

⁵⁷ Hud Sûresi, 11/114.

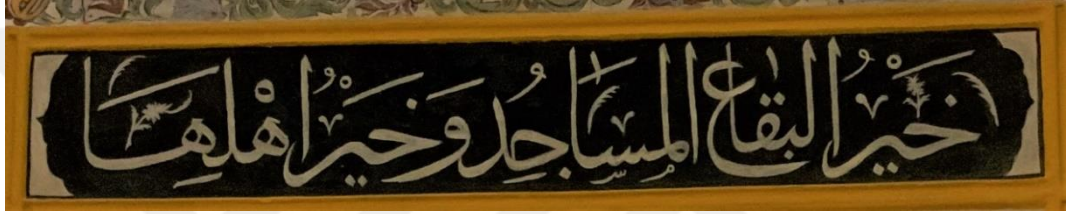
⁵⁸ Hud Sûresi, 11/114.

Kaynak: Kişisel Arşiv

, خروجًا وأخرهم دخولا أولهم

Resim 1.41. 21 numaralı yazı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Kaynaklarda bu hadise ulaşılamamaktadır. 20 ve 21 numaralı yazılar aynı hadisin iki kısmıdır.

Resim 1.42. 9 numaralı yazının devamı.

Kaynak: Kişisel Arşiv

“İmamlar, kollayıp gözeten, müezzinler de aydınlık veren kişilerdir. Allah imamlara doğru yolu göstersiz, müezzinleri de bağışlasın⁵⁹.”

Camiide ayrıca beyaz zemin üzerine siyah celi sülüs hat ile Allah (celle celâluhû), Muhammed (aleyhisselam), Ebûbekir (radiyallâhu anh), Ömer-ül Fâruk

⁵⁹ Selima Veysal Hasanova, “Şumnu Şerif Halil Paşa Cami Duvarlarına Nakşedilen Hadisler”, **Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2019, 75–88.

(radiyallahü teâlâ anh), Ali (radiyallâhu anh) ve Osman (zinnûreyn radiyallâhu anh) yazan levhalar bulunmaktadır.

Resim 1.43. Soldan sağa “Allah (celle celâluhû)”, “Muhammed (aleyhisselam)”, “Ebûbekir (radiyallâhu anh)”, “Ömer-ül Fâruk (radiyallahü teâlâ anh)”, “Osman (zinnûreyn radiyallâhu anh)” ve “Ali (radiyallâhu anh)” hat yazıları.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Camii kapısından girildiğinde sağ ve sol tarafta iki merdiven bulunmaktadır. Sağ tarafta bulunan on beş basamaklı merdiven hünkâr mahfiline çıkmaktadır. Sol tarafta bulunan merdiven ise üst balkon cemaat yerine çıkmaktadır. Mahfil kafesinde ve bu kısmı sınırlandıran ahşap korkuluklarda sarı, yeşil ve turuncu renkler kullanılmıştır. Bu iki bölüme çıkan merdivenlerin altları ayakkabılık olarak tasarlanmıştır. Üzerinde çok sayıda kalem işi yer almaktadır. Bu bölüm ve ayrıca bu bölümü taşıyan sütunlar ahşap kullanılarak yapılmıştır, sütun başları da ahşap ve

mukarnaslıdır. Kemerler Barok tarzda ve oymalı yapılmıştır. Meyve tabaklarında meyveler, naturalist çiçekler dönemin üslubunu yansıtan diğer motiflerle birlikte kalem işinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir Ayrıca renklerin uyumu dikkat çeken bir diğer özelliktir.

Resim 1.44. Hünkâr mahfili, ahşap korkuluklar, merdiven, ayakkabı koyma yerleri.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Pencere üstlerinde, çevresinde ve kubbe içlerinde kalem işinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Kabartma şeklinde yapılan süslemeler de görülmektedir. Yapı duvarlarında ve sütunlarda mermer deseni kullanılarak boyandığı görülmektedir. Motifler ve kullanılan renkler dönemi yansıtmaktadır.

Resim 1.45. Sütun başlıklarından detaylar.

Kaynak: Kişisel Arşiv

1.2.1.1. Kütüphane

Ahşap tek kanatlı bir kapıdan girişi yapılan kütüphane binası iki katlıdır ve kütüphaneye on altı basamak kullanılarak çıkılmaktadır. Bina içerisinde bulunan sütun başlıkları alçı mukarnas ile yapılmıştır. Oldukça sade olan binanın içerisinde revzen detayları dikkat çekmektedir. Bina üzerinde ayrıca çok sayıda kuş evi ve bina çatısında kuş suluğu bulunmaktadır. Kütüphanenin inşâsıyla birlikte başlayan hat dersleri yoğun çalışmaları ve çok sayıda eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Şerif

Halil Paşa'nın Şumnu'da kurduğu kütüphane bunun haricinde dikkat çekici bir özellik taşımamaktadır⁶⁰ .

Resim 1.46. Kütüphane penceresinden medrese avlusuna bakış.

Kaynak: Kişisel Arşiv

Zengin bir koleksiyona sahip olan Şerif Halil Paşa kitaplarının büyük bir kısmını kütüphaneye vakfetmiştir. Daha sonra kütüphane bir çok vatandaşın bağıışı ile genişlemiştir. 1992 yılına gelindiğinde ise kütüphanedeki el yazmaları ve basılı kitaplar restorasyonu ve kataloglanması için Sofya'da bulunan St. Cyril ve Methodius Milli kütüphanesine gönderilmiştir⁶¹.

Resim 1.47. Kütüphane binasından bir görünüm.

---

⁶⁰ İsmail E. Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991, ss.98.

⁶¹ Stoyanka Kenderova, "The Library Of Tombul Cami in the Town Of Shumen - Formation of the Collection and its Current State", **Annual of the Faculty of History of "St. Cyril and St. Methodius"** University of Veliko Tarnovo, 2018, 325–35.

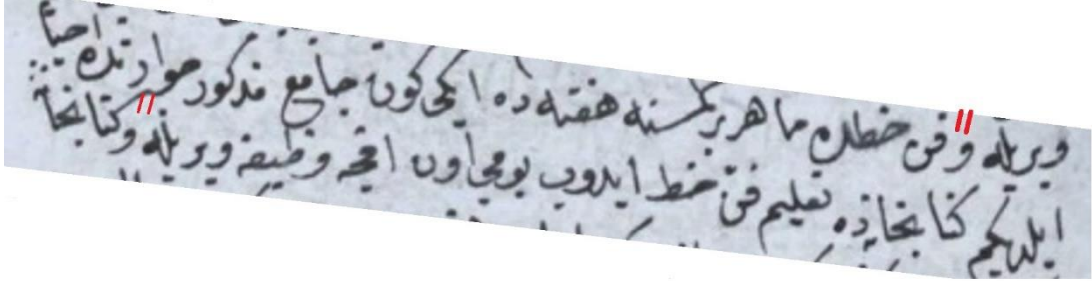
Kaynak: Kişisel Arşiv

Şerif Halil Paşa'nın vakıfnâmede şart koştuğu” ....ve fenni hatda mâhir bir kimse haftada iki gün Câmî-i mezkûr civârında ihyâ eylediğim kitabhânedede ta'lîm-i fenn-i hatt edüb yevmi on akçe vazîfe virile....” bölümde bulunan ibare ile hüsnühattın ders olarak okutulması ve bu vazifeden sorumlu on akçe maaş ile bir memur tayin edilmesi bu kurumda sistematik bir hat eğitimini ortaya çıkarmıştır. Şumnulu olarak tespit edebildiğimiz en erken tarihli hattatlar aynı Seyyid Hüseyin(ö.1752)⁶² ve Seyyid Mustafa(ö.1750) kardeşlerdir.

---

⁶² Şumnulu diğer hattatlar tezin ikinci bölümünde verilmiştir.

Resim 1.48. Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesi'nin kopyasında bulunan hattat vazifelendirme kısmı

Kaynak: BOA- TK.GM.d / 2259.

Şumnu'da bir yandan eğitim ve kültür faaliyetleri devam ederken diğer yandan özellikle Rusların akınlarıyla oldukça baskı altında kalmış ve bölgedeki halk huzursuzluğa düşmüştür, halk endişelerini giderecek bir motivasyon beklemektedir. Durumdan haberdar olan dönemin padişahı Sultan II. Mahmud, Osmanlı padişahları içerisinde yakın bölgelere seyahatler düzenleyen bir Osmanlı hükümdarı olarak bilinmektedir. Halkın motivasyonunu arttırmak ve bölgeyi ziyaret etmek üzere 1837 yılında beraberinde bulundurduğu bir heyetle Rumeli'ye seyahat düzenlemiştir. Bu seyahat ile bölgede bulunan halkı ziyaret etmeyi, halkın ihtiyaçlarını gidermeyi ve onlara güven vermeyi amaçlamıştır. Ayrıca "...Bugün Cuma, (Türklerin pazarı) padişah kalabalık bir maiyetle camiye gitti..." seyahatin notlarını tutanlar⁶³ padişahın camii ziyaretinden bahsetmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda varoluşu ile birlikte sahip olduğu kültürel mirası Balkanlara taşıyarak buralarda derin izler bırakmış ve bu mirası nesilden nesile aktararak varlığını sürdürmüştür.

Balkandaki hattatlar içerisinde daha önce belirtildiği gibi kendi beldelerinde sahip oldukları imkânlar ölçüsünde kendilerini yetiştirmeye çabalayanlar ve İstanbul'a gidip usta hattatlardan ders alanlar olmuştur. Bunun haricinde İstanbul'da bulunan hattatlar bazen vazifelendirme ile bu beldelere gitmişler ve buldukları yeri hüsnühat

⁶³ Seyahat ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ek-4 – Moltke Seyahatnâmesi

sanatı bakımından orada geçirdikleri süre zarfında ihya etmişlerdir⁶⁴. Bu hattatlar içerisinde bizzat Sultan tarafından İstanbul'a davet edilenler de olmuştur. Şumnulu hattatların meşhurlarından olan ve Topçu lakabı ile nam salan Ahmed Şükrî Efendi'nin bizzat II.Mahmud'un iradesi ile Şumnu'dan İstanbul'a geldiği, Sultan'ın himayesinde vefatına kadar İstanbul'da hat ile meşgul olduğu bilinmektedir⁶⁵.

Nitekim bu hattatların estetik ölçüler bakımından yazıyı geliştirdikleri ve ortaya çok sayıda eser çıkardıkları görülmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığının sona ermesiyle birlikte buradaki kültür mirası büyük bir hızla erozyona uğramış ve müslüman kültür asimilasyona tabi tutularak yok olma seviyesine getirilmiştir.

Bugüne geldiğimizde ise Balkanlarda hat sanatı çalışmalarının devam ettiği ve bu bölgede tarih boyunca çalışma yapmış hattatların eserlerine kütüphane, müze, özel koleksiyon ve daha bir çok yerden ulaşılabildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra bir çok eserin yakılıp yıkıldığı özellikle komunizm döneminde eserlerin zarar görmemesi için nakil edildiği ve bu nakil sırasında bir kısmının kaybolduğu, bir kısmının ise yurtdışındaki müzayede evlerine ya da müzelere gittiği görülmektedir. Buna rağmen elimizde bulunan eserler⁶⁶ İslam Sanatları Tarihi açısından önemli bir yer tutmaktadır.

1838 yılında II. Mahmud döneminde⁶⁷ sadece erkek öğrencilerin eğitim alması için açılan İstanbul'da Rüşdiye mekteplerinin kurulması ve yaygınlık kazanması ile daha sonra taşrada Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında Rüşdiye mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Rüşdiyelerin nicelik ve nitelik olarak geliştirilmesi Osmanlı eğitim reformları bakımından büyük öneme sahip olmuştur⁶⁸. XIX. yüzyıl sonlarına

---

⁶⁴ Uğur Derman, "Edirne Hattatları ve Edirne'nin Yazı Sanatımızdaki Yeri", **Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965, ss. 311–19.

⁶⁵ Mahmud Kemal İnal, **Son Hattatlar**, İstanbul Maarif Basımevi, İstanbul, 1955, ss. 410.

⁶⁶ Şumnulu hattatların eserlerinin tarihi sıralaması için bkz. Ek-6

⁶⁷ Cemil Öztürk, "Rüşdiye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.35, İstanbul, 2008, ss. 300–303.

⁶⁸ Ercan Çelebi, "Taşra Rüşdiye Mekteplerinde Öğrenci İşlerine Dair Bazı Muamelat", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2020, ss.976–1009.

gelinceye kadar Şumnu'da eğitim genelde dînî usûle bağlı olarak ilerlemiştir. Camilere dayalı olarak medreselerde ya da sıbyan/mahalle mekteplerinde ilkokul eğitimini sürdürmüşlerdir. Bulgaristan'da modern anlamda okullar aynı yüzyılın ortalarına doğru açılmaya başlanmıştır. Şumnu'da ise Türk Rüşdiyesi ilk defa 1848 yılında kurulup eğitim-öğretime başlamıştır. Osmanlı- Rus savaşı sebebiyle duraklamaya uğramışsa da 1882-1883 yılları arasında tekrar açılmıştır⁶⁹.

Daha sonra rüşdiyelerin mali durumu ve dersleri konusunda karar veren okul yönetiminin kararıyla bir dönem öğrenci yetersizliğinden⁷⁰ öğretmen tayin edilmemiş olsa da eğitim sürekliliğini korumuştur. Rüşdiye Mektebi'nde okutulan dersler şunlardır: Arapça, Bulgarca, Coğrafya, Farsça, Fransızca, Hesap, Hendese, Hüsnühat, Jimnastik, Kur'ân-ı Kerîm, Malûmât-ı Medeniye, Resim, Tarih ve Usûl-i Defterîdir⁷¹.

Ayrıca 1874(H.1291) yılında hüsnühatta sülüs eğitimini İsmail Hakkı, rik'a eğitimini ise Mustafa Lütfî vermektedir⁷².

---

⁶⁹ Mehmet Hasan, "Şumnu Rüşdiye Mektebi", **Müslümanlar Dergisi**, 2019,ss.12-13.

⁷⁰ "BOA-MF.MKT/8-91".

⁷¹ Hasan, a.g.e.

⁷² "BOA-MF.IBT/4-15".

İKİNCİ BÖLÜM

ŞUMNU VE HAT SANATI

2.1. Sultan II. Mahmud Ve Şumnu

2.1.1. Sultan II. Mahmud

II. Mahmud Dönemi'nde varlığını sürdüren yenileşme hareketlerinin temelleri III. Selim Dönemi'ne uzanmaktadır. Bu dönem, Batının askerî ve teknolojik anlamda üstünlüğünün kabul edildiği, gerileme dönemi ile başlayan Batılılaşma hareketlerinin hız kazandığı bir süreç olmuştur. Bu dönemde ülke yönetiminde, eğitim ve sağlık konularında, askerî, sosyal, kültürel ve teknolojik konularda yeni düzenlemeler yapılmış, bu konularda yabancılardan faydalanılmış ve her konuda Avrupa örnek alınmıştır⁷³. Örneğin; sanatın bir dalı olan resim öğrenimi için Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi ilk kez II. Mahmud döneminde gerçekleşmiştir.⁷⁴

Resim 2.1. Sultan II. Mahmud tasvirli gravür

---

⁷³ Z. Reyhan Aslan, "Sultan II. Mahmud Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu'na (Türkiye Toprakları) Gelen İngiliz Sanatçılar", Hacettepe Üniversitesi, 2009.

⁷⁴ Necla Arslan, "19. Yüzyıl Gravürlerinin İstanbul'un Sanat Ortamındaki Yeri", 19. yüzyıl İstanbul'unda sanat ortamı. **HABİTAT II'ye Hazırlık Sempozyumu**, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1996, s. 63.

Kaynak: Antik A.Ş.Müzayede, 14 Ar. 1997, No. 255/A).

II. Mahmud; 13 Ramazan H.1199 (20 Temmuz 1785) yılında doğmuş olup I. Abdülhamid'in oğludur. Amcası III.Selim'in tahttan indirilmesi ile birlikte Alemdar Mustafa Paşa tarafından 4 Cemâziyelâhir H.1223'te (28 Haziran 1808) padişah ilan edilmiştir⁷⁵.

III. Selim, II. Mahmud'un eğitime özel bir ilgi göstermiş ve yenilikçi fikirler aşılayarak yetiştirmiştir. Buna karşın devlet işlerini en küçük ayrıntıya kadar bizzat takip etmiş, siyasi belgeler ve yazışma evrakının anlaşılır dili ve yalın ifadesi üzerinde özellikle durmuş, diplomatik ifade yeteneği ile de dikkatleri üzerine çekmiştir. Dirayetli, azimli ve çalışkan olan Sultan, Osmanlı topraklarının ulaştığı tüm sınırları takip etmekle kalmamış aynı zamanda yabancı basını da ilgiyle takip etmiştir.

Bilhassa hat sanatında gösterdiği maharet ile sadece yaşadığı dönemde değil sonraki yüzyıllarda da tanınmış ve ön plana çıkmıştır⁷⁶. Bıraktığı çok sayıda eserden hattı hakkında bilgi edindiğimiz Sultan'ın ilmi ve sanatı çok sevdiğini ayrıca âlim ve

---

⁷⁵ Kemal Beydilli, "Mahmud II", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.27, İstanbul, 2003, ss. 352–57.

⁷⁶ Uğur Derman, "Sultan II. Mahmud'un Hattatlığı", **Ömrümün Bereketi II**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 325–41.

sanatkârları himaye ettiğini⁷⁷, kendisinin zamanında yetişen çok sayıda sanatçıdan anlamaktayız.

Henüz şehzâdeliği sırasında Kebecizâde Mehmed Vasfi Efendi'den sülüs-nesih yazılarını meşk eden Sultan II. Mahmud sülüs, nesih ve celî sülüs⁷⁸ hatlarıyla eserler vermiştir. Bunun yanı sıra şâir ve bestekâr olmasıyla da tanınmaktadır. Şiirlerinde Adlî mahlasını kullanmış olmasının yanı sıra bu mahlasın ona doğumuyla birlikte verildiği bilinmektedir⁷⁹. Sultan II. Mahmud'un hat sanatında göstermiş olduğu başarılarda Mustafa Râkım'dan almış olduğu derslerin de katkısı büyüktür. Mustafa Râkım celî sülüs hattında gerçekleştirmiş olduğu yenilikler ve padişah tuğralarındaki çalışmaları ile bilinmektedir. Râkım, Sultan II. Mahmud'u yakından izlemiş yazılarını elden geçirerek tashih etmiş vefatına kadar da bu meşk devam etmiştir⁸⁰.

Sultan II. Mahmud pek çok öğrencisi bulunan, dönemin en iyi hattatlarından Kebecizâde Vasfi Efendi ile yapmış olduğu meşk, usül itibariyle diğerlerinden farklıdır. Burada Şehzade Mahmud'un hocası Kebecizâde Vasfi Efendi ile yüz yüze gelmeden mektuplaşma yoluyla yazı meşkini sürdürdüğü görülmektedir. Bunu meşklere bulunan karşılıklı yazışmalardan anlamaktayız⁸¹.

---

⁷⁷ Talip Mert, "II. Mahmud'un Sanat Çevresi" , Marmara Üniversitesi, 2002.

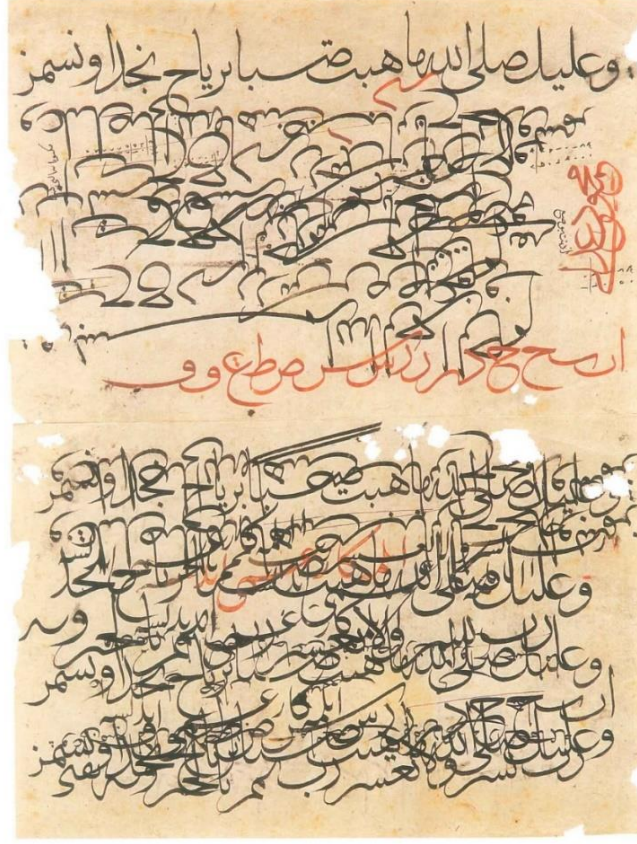
⁷⁸ İnal, a.g.e. ss.189-194.

⁷⁹ Talip Mert, II. Mahmud'un Sanat Çevresi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2020,ss.11.

⁸⁰ Süleyman Berk, **Hattat Mustafa Râkım**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

⁸¹ Derman, a.g.e.

Resim 2.2. Sultan II. Mahmud'un karalama levhası

Kaynak: Portakal Sanat ve Kültür Evi, Raffi Portakal, İlbahar Müzayedesi 2008, Şevket Rado Hat ve Kitap Koleksiyonu, No.202.

Daha sonra meşkıne Mustafa Râkım ile devam eden Sultan II. Mahmud hocasına son derece hürmet göstermiştir. Onun ile olan muhabbetinden dolayı annesi Nakşidil Sultan, 28 Ağustos 1817'de vefat edince Fatih Camii'nin kible tarafındaki arsaya annesi için bir hayrat inşâ ettirmiş ve bu hayratta bulunan türbe yazılarını⁸² ve diğer binalardaki yazıları Mustafa Râkım'ın yazmasını istemiştir.

2.1.2. Sultan II. Mahmud'un Hocaları

---

⁸² Uğur Derman, "Râkım'ın Celi Sülüs Kuşaklarına Dair", **Ömrümün Bereketi III**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 279–88.

2.1.2.1. Kebecizâde Vasfi Efendi

Kebeci esnafından Süleyman isimli bir zâtın oğlu olan Hâfız Mehmed Emin Vasfi, Ebûbekir Râşid Efendi'den hüsnühat öğrenerek H. 1181'de (1767) icâzet almıştır⁸³. Galata Sarayı'ndan sonra Topkapı Sarayı'nda da hat hocası olarak uzun yıllar çalışmış ve birçok talebe yetiştirmiştir. Sultan IV. Mustafa'ya ve II. Mahmud'a - tahta geçmelerinden önce hüsnühat hocalığında bulunmuştur; bunlardan II. Mahmud'a icâzet verdiği bilinmektedir. Muharrem 1247'de (Haziran 1831) vefat eden Kebecizâde'nin kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda bulunmaktadır⁸⁴.

Resim 2.3. Sultan II. Mahmud'un icâzet aldığı hilye-i şerîf

Kaynak: TSMK, No. G.Y 1353.

2.1.2.2. Mustafa Râkım

Mustafa Râkım H.1171 (1787) yılında Mehmet Kaptan adında bir zâtın oğlu olarak Ünye'de dünyaya gelmiştir. Çocuk yaşta eğitimi için İstanbul'a gelmiş bir yandan eğitimini sürdürürken diğer yandan kendisi de hattat olup İstanbul'a daha

---

⁸³ Şevket Rado, **Türk Hattatları**, Yayın Matbaacılık Ticaret Limited Şti., İstanbul, 1984, ss.202.

⁸⁴ Uğur Derman, "Kebecizâde, Mehmed Vasfi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.28, İstanbul, 2003, ss. 539–40.

önce gelmiş olan abisi İsmail Zühdi (ö.1221/1806)'den sülüs ve nesih yazılarını meşk ederek 12 yaşında icâzetini almıştır⁸⁵. Sultan III. Selim'e yapmış olduğu bir resim Sultan tarafından çok beğenilince Topkapı Sarayı'na müderris olarak girmiş ve burada Sultan II. Mahmud'un hat hocası olma ünvanını almıştır. Bilhassa hüsnühatta olan kabiliyeti ve ilgisi sebebiyle bu sanat dalının gelişmesine son derece katkısı olmuştur⁸⁶. Özellikle Sultan II. Mahmud'un hat sanatına olan kabiliyetinin gelişmesinde hocası Mustafa Râkım'ın yeri çok önemlidir. Hocası ile yapmış olduğu çalışmada⁸⁷ bulunan küçük notlarda Mustafa Râkım'ın bu alanda ilerlemesi için ona verilen açıklamalar yer almaktadır. Örneğin bu çalışmada celi-sülüs hat ile Nisa Sûresi 58. âyeti " ....insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder....." âyeti yer almaktadır. Bu levhada işaretli alanda "izâ, imzâ-yı âlilerinde olan dal işareti, vavları ve elifleri aynıyle ahz olundu." yazmaktadır.

Resim 2.4. Mustafa Râkım ile II. Mahmud'un celi-sülüs meşk çalışması,

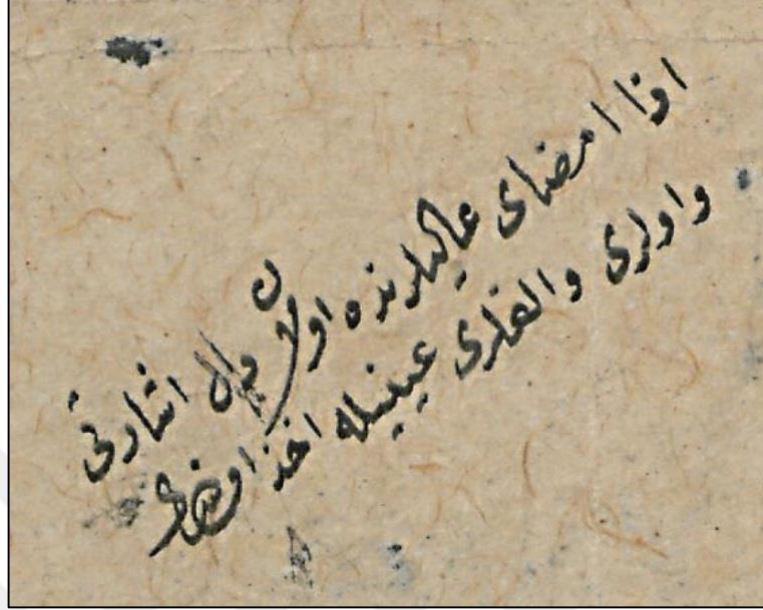
Kaynak: TSMK No. G.Y. 322-19.

⁸⁵ İnal, a.g.e.

⁸⁶ Ali Rıza Özcan, "Mahmud Celâleddîn ve Mustafa Râkım", **Hat ve Tezhip Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015, Ankara, ss. 111–25.

⁸⁷ Derman, "Sultan II. Mahmud'un Hattatlığı".

Resim 2.5. Mustafa Râkım'ın yazmış olduğu not

Kaynak: TSMK, No. G.Y. 322-19.

İbnülemin Kemal İnal (1871-1957), Mustafa Râkım hakkında şöyle demektedir: “Tahsîl-i ilme, hüsnühatta ve resme çalışdı. Sülüs ve neshi Eğri kapulu Mehmed Râsim Efendinin şakirdlerinden Ahmed Hıfzı Efendinin tilmizi derviş Ali Efendinin şakirdlerinden Ahmed Hıfzı Efendinin tilmizi derviş Ali Efendi'den ve büyük kardeşinden telemmüz etdi. Yazının her nev'inde bilhassa celî sülüsde ve ressamlıkda meharet kesb etdi.

Reisülküttâb Râtib Efendiye intisâb eyledi. Evlâd-ı kibâra yazı ta'lim etmek vesilesiyle yazıcı Mehmed Efendi ve reisülküttâb Râşid Efendi gibi ricâl-i devletin ileri gelenlerine münâsebet hâsıl etti. Sultan Mahmud'un şehzadelüğünde yazı hocalığına ta'yîn olunarak nisbet-i tâmmе tahsîl etdiğinden ömrünün sonuna kadar müvakkar oldu⁸⁸.

Şaban 1241 (1826)' de vefat etmiştir⁸⁹.

Mustafa Râkım'ın sülüs, nesih, celî sülüs ve tuğrada oluşturduğu yeni estetik değerler Râkım sonrası tüm hattatları etkilemesinin yanı sıra bilhassa celî sülüste

⁸⁸ İnal, a.g.e.

⁸⁹ Süleyman Berk, “Râkım Efendi, Mustafa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.34, İstanbul, 2007, ss. 428–29.

oluşturduğu ekol döneminin en güzel eserlerini ortaya çıkarmıştır. II. Mahmud'un kendisine hat sanatındaki kabiliyetinden dolayı büyük bir hayranlık duyduğu ve saygı gösterdiği Râkım'ı bizzat yakından takip ettiği, onun hat sanatında geliştirmiş olduğu estetik ölçülerden ve yazılardan diğer hattatlarında istifade etmesini istediği bilinmektedir. Şüphesiz Mustafa Râkım'ın bu yolda göstermiş olduğu başarıda abisi İsmail Zühdî'nin de katkısı çoktur.

Râkım'dan önce İstanbul'a tahsil için gelen abisi İsmail Zühdî, Eğrikapılı Râsim Efendi'nin önde gelen öğrencilerinden Moralı Ahmed Hıfzî Efendi'den sülüs, nesih ve rik'a yazılarını meşk etmiştir. Onun ölümü üzerine de yine Eğrikapılı Râsim Efendi'nin öğrencilerinden Hacı Mehmed Emin Efendi'den meşkine devam etmiştir. Eğrikapılı Râsim Efendi daha önce Şumnulu hattatlardan ikisini yani Seyyid Hüseyin ve Seyyid Mustafa'yı yetiştirmiştir⁹⁰.

Ayrıca yeni lakabı ile kendisinden önceki İsmail Zühdî'den ayrılan abisi İsmail Zühdî, III. Mustafa'nın saltanat yıllarında Enderûn-ı Hümâyun'da hat hocalığı yapmıştır. Çok sayıda mushaf, en'âm-ı şerîf, delâilü'l-hayrât, hilye, murakka' ve kıta yazmıştır. Kardeşi Mustafa Râkım ve II. Mahmud'un Şumnu'da bulunan hat okulunda hattat hocası olarak vazifelendirdiği İbrahim Şevkî (ö.1250-1834) onun yetiştirdiği çok sayıda öğrenciden yalnızca ikisidir⁹¹.

2.2. Şumnu'da Hat Sanatı

Şumnu ziyareti sırasında orada bulunan ahali tarafından Şerif Halil Paşa Camii'ne götürülen Sultan II. Mahmud burayı ziyaret ettiği sırada kütüphanedeki hattatların faaliyetlerini görmüş ve burada çalışan hattatların çalışmalarından ve eserlerinden oldukça etkilenmiştir. Kendisi de hattat olan Sultan, burada yapılmış çalışmaları zaman ayırarak incelemiş, sahip olduğu estetik değerler ile mukayese etmiştir. Hattatların göstermiş oldukları gayret ve azmi takdir etmiştir. Ayrıca yazılarda estetik ölçüleri ilerletmeleri ve Râkım'ın koymuş olduğu ölçüler nispetinde eserler oluşturulması için halkın ve hattatların da istekleri doğrultusunda İbrahim Şevkî'yi

---

⁹⁰ İnal, a.g.e.

⁹¹ Uğur Derman, "Yeni, İsmail Zühdî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.23, İstanbul, 2001, ss. 125–26.

Şumnu'da hat hocası olarak vazifelendirmiştir⁹². Durumdan memnuniyet duyan İbrahim Şevkî hizmet aşkıyla hemen Şumnu'ya gelip yerleşmiştir.

2.2.1. İbrahim Şevkî

İbrahim Şevkî hakkında en geniş bilgi İbnülemin Mahmud Kemal'in Son Hattatlar kitabında bulunmaktadır. Buna göre Hâfız İbrahim Şevkî Efendi, Fatih'de bulunan Otlukçu yokuşu sakinlerindedir. Habib Efendi " merkûm zümre-i şuarâ ve üdebâdan olub meclisi, mahfili rindân ve bezmi hoş güyân idi. Tarihi vefâtı belli değilse de 1245'de yazdığı eseri görülmüştür. Hüsnühattına söz yokdur" diyor⁹³. İbrahim Şevkî dönemin en başarılı hattatlarından biri olmasının yanı sıra eserleriyle de takdir kazanmıştır.

Ayrıca İbrahim Şevkî Efendi, Sultan III. Mustafa'nın saltanat yıllarında (1757-1774) Enderûn-ı Hümâyun'un hat muallimliği görevini yapan, kardeşi Mustafa Râkım'ı yetiştiren İsmail Zühdî'nin talebesidir.

Resim 2.6. H.1214(1799) tarihli mushafın cildi

Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No. 100-0255.

⁹² Ahmet Süheyl Ünver, "Şumnu'da Türk Hattatları ve Eserleri", **Bellekten**, 1983, 31–

⁹³ İnal, a.g.e.

2.2.1.1. İsmail Zühdî

Kardeşi Mustafa Râkım gibi Ünye'de doğmuştur⁹⁴. Kendisinden önce yaşayan ve aynı adı taşıyan hattat İsmail Zühdî'den ayırt edilmek için "Yeni", "İkinci" lakaplarıyla veya Zühdî-i Sâni olarak anılmıştır. Babası İstanbul'a tahsil için getirmiştir. Hıfzını tamamladıktan sonra Eğrikapılı Rasim Efendi'nin önde gelen talebelerinden Moralı Ahmed Hıfzî'den sülüs, nesih ve rik'a yazılarını meşketmiştir. Zamanını devamlı yazı yazarak geçiren İsmâil Zühdî Efendi, İstanbul'un mesire yerlerine gittiği vakit bile kalemi elinden bırakmamasıyla nam salmıştır. Şeyh Hamdullah ve Hâfız Osman'ı taklit ederek yazdığı kıta ve karamalar son derece beğenilmiştir⁹⁵.

Resim 2.9. İsmail Zühdî ketebe kayıtlı sülüs levha

Kaynak: Antik A.Ş. Müzayede, 14 Ar. 1997, No. 255/A.

⁹⁴ Rado, a.g.e., ss.186.

⁹⁵ Derman, a.g.e., ss. 125-26.

Şerif Halil Paşa'nın vasiyeti ile başlayan Sultan II. Mahmud'un himayesiyle genişleyip büyüyen hat faaliyeti neticesinde bölgede çok sayıda hattat yetişmiş ve bu hattatlar İslam Sanat Tarihi'ne çok sayıda eser kazandırmışlardır.

Şumnulu hattatları araştırırken başvurduğumuz ana kaynak Müstakimzâde'nin *Tuhfe-i Hattâtîn* adlı eseri olmuştur. Bu eserde Şumnu'da yetiştiğine dair elimizde bilgi olan üç hattata ulaşıyoruz ki bunlardan biri daha önce bahsettiğimiz aynı zamanda hat okulunun temellerinin atılmasına vesile olan Şerif Halil Paşa'dır. Bunun haricinde aynı zamanda kardeş de olan Seyyid Hüseyin⁹⁶ ve Seyyid Mustafa isimli iki zâta daha ulaşıyor ki bunların eğitim için İstanbul'a geldiği ve burada Eğrikapılı Mehmed Râsim'den icâzet aldıktan sonra tekrar Şumnu'ya döndükleri belirtilmektedir. Eğrikapılı Mehmed Râsim'in hayatına baktığımızda H.1169 (1756)⁹⁷ tarihinde vefat ettiğinden Seyyid Hüseyin ve Seyyid Mustafa'nın bu tarihe yakın bir dönemde icâzet aldığı düşünülmektedir. Bu da muhtemeldir ki vakıf kütüphanesinde bulunan hat hocalığı memurluğu vazifesini almak veya Şumnu'da yetişen hattatların daha iyi bir eğitim alması için İstanbul'daki ekolü öğrenmeyi amaçlayarak Eğrikapılı Mehmed Râsim'den icâzet almaya gelmiş olabilirler.

Eğrikapılı Mehmed Râsim on sekiz yaşında icâzetini almış, Galata Sarayı'nda ve Topkapı Sarayı'nda hat hocalığı vazifelerinde bulunmuş dönemin padişahları başta olmak üzere sadrazamlar ve devlet adamlarından takdir görmüş, çağının reîsü'l-hattâtîni kabul edilmiştir⁹⁸. Seyyid Hüseyin ve Seyyid Mustafa'nı Eğrikapılı Mehmed Rasim'den hüsnühat dersi aldıktan sonra Şumnu'ya döndükleri bilinmektedir.

Akabinde Şerif Halil Paşa'nın külliyesinde bulunan kütüphanede hüsnühat dersleri devam etmiş sipariş usulü mushaflar hazırlanmıştır⁹⁹. Bölgede böyle bir istinsâh merkezinin yer alması beraberinde müzehhip ve mücellidlerinde yetişmesini sağlamış aynı zamanda esnafa yeni bir iş imkanı oluşturmuştur.

---

⁹⁶ Şumnulu diğer hattatlar tezin ikinci bölümünde alfabetik olarak verilmiştir.

⁹⁷ Uğur Derman, "Mehmed Râsim, Eğrikapılı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.28, İstanbul, 2003, ss. 514–15.

⁹⁸ Derman, a.g.e., ss. 514-15.

⁹⁹ Ünver, a.g.e., ss. 35.

Sultan II. Mahmud'un Şumnu'yu ziyaret etmesi ve İbrahim Şevkî'yi burada görevlendirmesi üzerine canlılık kazanan hat okulu buradaki faaliyetlerine yeni bir düzen ile devam etmiştir. Şumnu'nun Balkanlarda en çok hattat yetiştiren şehirlerden biri olmasının altında sistematik bir hat eğitiminin yapıyor olması gerçeği yatmaktadır. Ayrıca burada çalışan hattatlar Sultan II. Mahmud'un takdirini kazanmış olmanın verdiği heyecan ve sevinçle vazifelerini iştiyakla yerine getirmişlerdir¹⁰⁰.

Bu hat okulunda hattatlar bir buçuk mushaf yani 900 sayfa kadar yazı yazmakta akabinde yazmış oldukları mushafı çarşıda 60'a yakın dükkanın olduğu hana yollamakta burada cetvelci ve müzehhiplerin elinden geçmektedir. Bu işlemlerden geçtikten sonra mücellidlere verilip hazır hale getirilen mushaf bir me'mur tayin edilerek tren vasıtasıyla İstanbul'da Vezir Hanı'na getirilip bedelleri alındıktan sonra sipariş sahiplerine ya da aracılara verilmektedir. Ardından yeni siparişler ya da çalışmalar için hat okulunda deri hariç kitap istinsâhında kullanılan malzemeler İstanbul'dan alınarak Şumnu'ya geri dönülmektedir. Buradan kalem, kağıt, mürekkep vs. alınıp Şumnu'daki hattatların istifadesine sunulurdu. Hattatların kullandığı malzemelerin en iyileri alınırdı. Sadece deri alınmamasının sebebi Şumnu'da dericiliğin son derece ilerlemiş ve kalite bakımından da İstanbul'dan üstün olmasıdır¹⁰¹.

Şumnu'da yapılmış çalışmaların miktarı göz önüne alındığında, şehrin kayda değer bir üretim merkezi haline geldiği, burada bulunan hattatların, hat sanatına özel bir yeteneği olduğu ve İslam'a hizmet olarak gördükleri bu meslekte çok yoğun bir tempo ile çalıştıkları görülmektedir.

Şumnulu hattatlar zümresinin oluşmasında Şerif Halil Paşa'nın etkisi büyüktür. Ancak hattatların bireysel gayretleri görmezlikten gelinemez. Hattatlık mesleği bir çok hattatın geçim kaynağı olmasından ziyade İslam dininin insanoğluna müjdelediği "salih amel" işleyen kimselerin ahirette mükafatlandırılacağı inancı gereği çoğu hattatın vefatına kadar ve hatta önlerine çıkan türlü engellere rağmen istikrarlı bir şekilde ömürlerini vakfettikleri bir uğraş alanı olmuştur.

---

¹⁰⁰ Kazan, a.g.e.

¹⁰¹ Ünver, a.g.e.

Hüsnühat sanatı ile ilgilenen tüm hattatların birbirleri ile aralarında bu sanatın yeşerticileri olarak daima ilişki olmuştur¹⁰². İstanbul'daki hattatlardan İsmail Zühdî, Eğrikapılı Râsim, İbrahim Şevkî; Şumnulu hattatları etkileyen başlıca hattatlardır.

İsmail Zühdî'nin yetiştirdiği öğrencileri düşünecek olursak her birinin verdiği eserlerden ve hat sanatına yapmış oldukları katkılardan dolayı çok değerli bir eğitimci olduğunu ve Şumnu şehrine çok fazla katkıları olduğu görülmektedir. Ancak yetiştirdiği öğrenciler arasında Mustafa Râkım'ın hat sanatını Râkım öncesi ve Râkım sonrası şeklinde bir ayrıma tabi tutacak şekilde ikiye ayırmasından ve oluşturduğu ekolle birlikte getirdiği yeniliklerden dolayı çok özel bir yeri olduğunu söylemek mümkündür.

---

¹⁰² Şumnulu hattatlar arasındaki ilişki için bkz. Ek-5

2.3. Şumnulu Hattatlar

Şumnu'daki hat okulu incelemelerinde; 65 hattatın ismine ayrıca 106 eserin kaydına ulaşılmıştır. Kayıtlı eserlerden en eski tarihinin H.1219 (1804) olarak hattat Hüseyin Hamdi'ye ait olduğu görülmektedir¹⁰³. Ayrıca eser sayılarından anlaşıldığı üzere en fazla eser veren hattatlar ise Mehmed Nûrî ve Hasan Âşıkî'dir (Tablo 1).

Bu eserlerden ulaşılabilen hattatlar ve eserlerinden örnekler sırayla incelenmiştir. Aynı hattata ait eserler eski tarihliden yeni tarihliye doğru verilmiştir. Ayrıca kayıtlı olan eserlerinin tamamına ulaşılabılır olması ve en çok eser veren hattatlar arasına girmesi sebebiyle Seyyid Mehmed Nûrî ve eserleri ayrıca incelenmiştir. Şumnulu Hattatlar ve Eserlerinin İncelenmesi

2.3.1. Seyyid Mehmed Nûrî ve Eserleri

Şumnulu hattatlar arasında Seyyid Mehmed Nûrî önemli bir yer tutmaktadır. Bilhassa ulaşılabilen on bir eseri olması bakımından en çok eserine ulaşılan hattatlar arasında ilk sırayı almaktadır. Ayrıca Sultan II. Mahmud'un Şumnu ziyareti öncesinde ve sonrasında tarihlenmiş eserleri olması bakımından, hattat İbrahim Şevkî'nin bölgeye görevlendirilmesi ile birlikte İslam Sanatları açısından değişimin görülmesini sağlamaktadır. Seyyid Mehmed Nûrî'nin vefat tarihi bilinmemekle birlikte kayıtlı son eseri H.1275 (1858) tarihindedir. Mevcut eserlerinin tamamında hocası Hüseyin Vehbî olarak geçmektedir. Salih Râmî, Ali Osman Hilmi, Hüseyin Hüsnî yetiştirdiği öğrenciler arasında bulunmaktadır. Seyyid Mehmed Nûrî ile Seyyid Mehmed Nûreddîn'in aynı kişi olduğu düşünülmektedir¹⁰⁴. Tüm bu sebeplerden eserleri detaylı olarak incelenmiştir. Seyyid Mehmed Nûrî'nin en eski tarihli 1 numaralı eseri H.1227 (1813) tarihli mushafıdır. Ankara Milli Kütüphanesi'nde bulunan eser cildi, hattı ve tezhibi ile oldukça iyi durumdadır. Eserin ketebe sayfasında Seyyid Mehmed Nûrî hocası olarak Hüseyin Vehbî'den söz etmektedir. Ayrıca eseri Şumnu'da yazdığından bahsettikten sonra altına tarih olarak H.1227(1813)'yi düşmüştür.

---

¹⁰³ Tablo 1 ve detayları için bkz. Ek-6

¹⁰⁴ Stanley, a.g.e..

Resim 2.10. H.1227 (1813) tarihli mushafın ketebe sayfası

Kaynak: Milli Kütüphane, Ankara, No. 06 Mil Yz A 6721.

Eserin ketebe sayfasında yazı alanının etrafına üçgen form yapılmış, hatâyî, penç, gonca ve yapraklardan oluşan halkâr tekniği kullanarak bezenmiştir. Bu teknik uygulanırken kullanılan motifler altınla sulandırılmış ayrıca motiflerin etrafına tahrir çekilmemiştir.

Serlevha sayfaları koyu kahverengi kağıt üzerine düzgün bir nesih hatla yedi satır halinde siyah is mürekkebi ile Fâtiha ve Bakara sûreleri yazılmıştır. Beyne's-sütûr tekniği uygulanmış olup, serlevha altın cetvel ile çevrilmiştir. Duraklar penç motifinden yapılmış olup koltuk tezhibi denilen kısımlara anahtarlı zencirekler yapılmış ve üzerlerine iğne perdâhı yapılmıştır.

Resim 2.11. H.1227 (1813) tarihli mushafın serlevha sayfaları

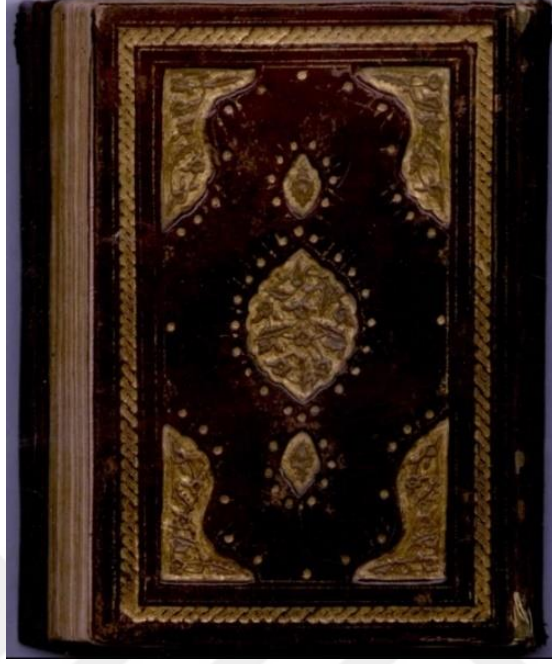

Kaynak: Milli Kütüphane, Ankara, No.06 Mil Yz A 6721.

Yazı alanının üst ve alt kısmında dikdörtgen paftalar bulunmaktadır. Bu paftaların ortası altınla boyanmış olup, üzerlerinde yazı bulunmamaktadır. Üst ve alt paftada penç, gonca ve yaprak motifleri kullanılarak bir kompozisyon oluşturulmuştur. Motifler pembe, beyaz, sülyen ve kırmızıyla kademe atılmış, bu yöntemle bezemeye zengin bir görünüm kazandırmıştır. Bordürlerin etrafında küf yeşili, sarı ve zemin renginde bırakılmış cetveller yer almaktadır. Sarı renkle boyanmış olan cetvelin üzerine kırmızı renkle artı (+) eksi (-) şekiller yapılmıştır. Bordürlerin zemin rengi lacivert ve siyah renk kullanılarak renklendirilmiştir.

Etrafında yapılan desenlerde penç, gonca, yaprak ve sarmal dallardan oluşan kompozisyonlar kullanılmıştır. Desende bulunan motifler sarı, pembe, küf yeşili, beyaz, mavi ve sülyenle boyanmıştır. Bordür deseninde olduğu gibi motiflere sülyen ve kırmızı renkle kademe atılmış aynı zamanda motiflerde, rûmîlerde ve yapraklarda altın üzerine iğne perdâhı tekniği uygulanmıştır. Motiflerin etrafına dendanlar yapılmış, etrafı kısa ve basit süslemeli tiğlarla çevrelenmiştir.

Resim 2.12. H.1227 (1813) tarihli mushafın cildi

Kaynak: Milli Kütüphane, Ankara, No. 06 Mil Yz A 6721.

Cildi vişneçürüğü rengi deri ile kaplıdır. Eser miklepli olup, cilt üzerindeki desen köşebend, şemse ve salbekden oluşmaktadır. Cildin şemse, salbek ve köşebend deseninin etrafını sınırlayan, nokta ve tiğlardan oluşan yekşah bezeme bulunmaktadır. Desenin zemini altın yaldızlıdır. Şemse ve köşebend içerisinde serbest dönüşlü kıvrık dallar üzerinde hançer yaprağı, çıkma ve penç motifi bulunmaktadır. Salbeklerin içinde ise hatâyi motifi yer almaktadır. Kapak ve mikleb üzerindeki desen, altın yaldız kullanılarak yapılan zencerele sınırlandırılmıştır.

Resim 2.13. H.1227 (1813) tarihli mushafın cildinin iç kapağı

Kaynak: Milli Kütüphane, Ankara, No. 06 Mil Yz A 6721.

Cildin iç kapağı pembe renkli ve kabartma süslemeli olarak bulunmaktadır.

Seyyid Mehmed Nûrî'nin 2 numaralı eseri H.1241 (1826) tarihli mushafıdır. Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi'nde bulunan eserin ketebe sayfasında Seyyid Mehmed Nûrî hocası olarak Hüseyin Vehbî'den söz etmektedir. Ayrıca eseri Şumnu'da yazdığından bahsettikten sonra altına tarih olarak H.1241(1826)'i düşmüştür.

Resim 2.14. H.1241 (1826) tarihli mushafın ketebe sayfası

Kaynak: TSMK, No.E.H.133.

Eserin ketebe sayfasında yazı alanının etrafına şemse form yapılmış, hatâyî, penç, gonca ve yaprakları kullanılarak bezenmiştir. Altın yaldız zeminli bu panonun içi pembe çiçekler ve küf yeşili ile süslenmiştir. Yazı alanının üst ve alt kısmında dikdörtgen paftalar bulunmaktadır. Bu paftaların ortası altınla boyanmış olup, üzerlerinde yazı bulunmamaktadır. Paftaların etrafı küf yeşili ile cetvellenmiş olup üzerine (x) ve (.) şekilleri yapılmıştır. Süre başlıkları altın yaldız zemin üzerine beyaz nesih hat ile yazılmıştır.

Resim 2.15. H.1241 (1826) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: TSMK, No. E.H.133.

Eserin serlevha sayfalarında yoğun altın yıldız kullanılmış olması ilk dikkati çeken özelliktir. Krem rengi aharlanmış kağıt üzerine düzgün bir nesih hatla Fâtiha ve Bakara sûresi yazılmıştır. Satır aralarına altınla sıvanmış ve çevrelenmiş beyne's-sütûr tekniği uygulanmış olup, serlevha altın cetvel ile çevrilmiştir. Yazı aralarına ise penç motifi formunda duraklar (noktalar) konulmuştur. Bezemeler etrafında yapılmış olan kalın altın cetveller dikkat çekicidir. Etrafında yapılan desenlerde minik çiçekler, penç, gonca, yaprak ve sarmal dallardan oluşan kompozisyonlar kullanılmıştır. Bu desenler yeşilin tonları ve pembe renk kullanılarak renklendirilmiştir. Yazı alanının üst ve alt kısmında dikdörtgen paftalar bulunmaktadır. Bu paftaların ortası altınla boyanmış olup beyaz nesih hat ile yazılar yazılmıştır. Bu paftaların etrafı ilk olarak yeşil renkte hasır zencerek çekilmiş olup sonra daha açık yeşil kullanılarak (+) şekiller yapılmıştır. Serlevhanın etrafı altın yıldızlı ince dallar üzerinde sıralanmış hançeri yaprakları ve çiçekler ile bezenmiştir.

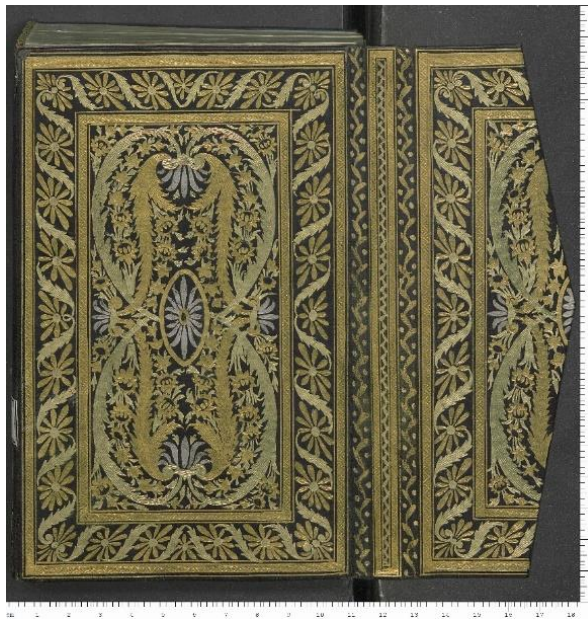
Resim 2.16. H.1241 (1826) tarihli mushafın cildinin iç kapağı

Kaynak: TSMK, No. E.H.133.

Kapağın iç kısmı ve yan sayfa açık mavi renkte bir kağıtla kaplanmış, kağıdın kenarlarına ince düz cetveller çekilmiştir. Kalın olan cetvel zencerek motifi ile yapılmıştır. Kağıdın orta alanına klasik tezhipte şemse olarak yapılan fakat XIX. yüzyılda barok-rokoko tarzı yapılan süslemede altın yıldız kullanılmıştır. Bu bölüm karşılıklı iki sayfa ve bir de miklepten oluşmaktadır. Mikleb kısmında sayfa bütünlüğünü bozmayacak şekilde aynı formun 1/2'si uygulanmıştır.

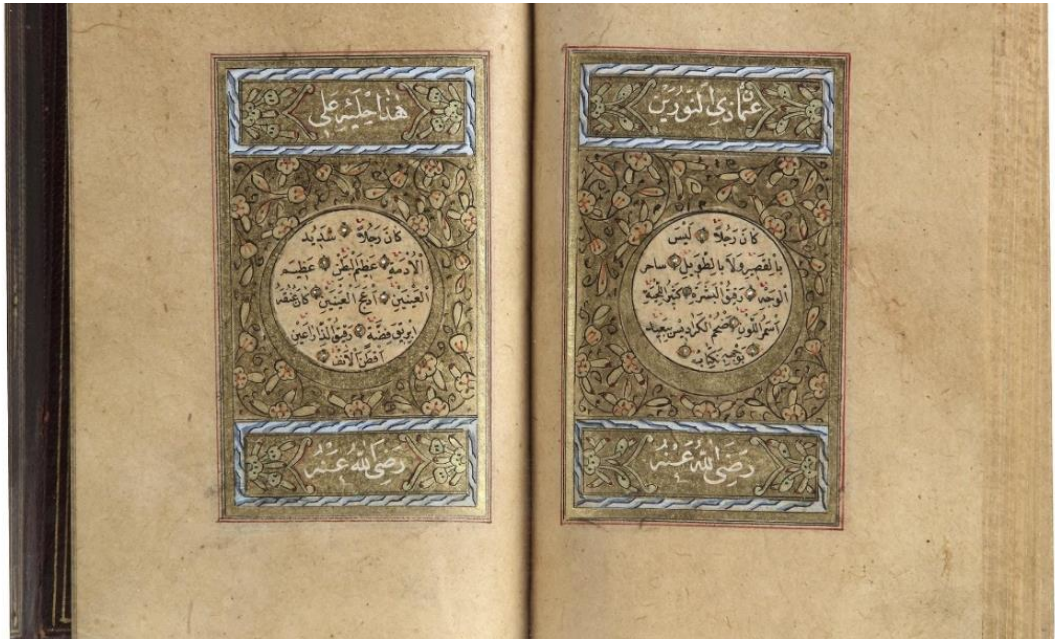
Resim 2.17. H.1241 (1826) tarihli mushafın cildi

Kaynak: TSMK, No. E.H.133.

Seyyid Mehmed Nûrî'nin 3 numaralı eseri dualar kitabı; H.1244(1829) tarihli bu kitap, En'am Sûresi, Esmâ-i Hüsnâ, hilye-i şerîf ve bir çok duayı içermektedir. Esmâ-i Hüsnâ'nın bulunduğu sayfalar geometrik desenler ile tezhiplenmiştir.

Resim 2.18. H.1244 (1829) tarihli dua kitabından örnekler

Kaynak: Fine Islamic Art Auction, <https://www.epailive.com/goods/13313268>, Er. Tar. [14.10.2020].

Karşılıklı iki sayfadan birinde Osman(ra) Zî'n-nûreyn'in hilyesi, diğesinde Hz. Ali'nin hilyesi bulunmaktadır. Altın yaldız kullanılarak boyanmış ince dallar ve çiçek motifleri ile istiflenmiştir. Açık yeşil ve kırmızı renk kullanılarak işlenmiştir. Yazı alanının üst ve alt kısmında dikdörtgen paftalar bulunmaktadır. Bu paftaların ortası altınla boyanmış olup beyaz nesih hat ile yazılar yazılmıştır. Etrafı açık mavi zencerek ile bordürlenmiştir.

Resim 2.19. H.1244 (1829) tarihli dua kitabının cildi

Kaynak: Fine Islamic Art Auction, <https://www.epailive.com/goods/13313268>, Er. Tar. [14.10.2020].

Cildi kahverengi deri ile kaplıdır. Cildin şemse yerine ince dallar üzerine yapraklar ve çiçekler kullanılarak buketten süs yapılmıştır. Köşelere dört nokta vurulmuş, ucuna tığlar çekilmiştir. Süslemeler sarı altın ve yeşil altına boyanmıştır. Motifleri sıvama boyama tekniğiyle yapılmıştır. Ayrıca etrafı iki sıra zencerekli motifle çevrelenmiş olup aralarına ince düz cetveller çekilmiştir. İç sıradaki zencerek yeşil tonu, dış sıradaki zencerek altın yaldızlıdır.

Seyyid Mehmed Nûrî'nin 4 numaralı eseri H.1247 (1831) tarihli mushafıdır. Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi'nde bulunan eserin ketebe sayfasında Seyyid Mehmed Nûrî hocası olarak Hüseyin Vehbî'den söz etmektedir. Tarih olarak H.1247(1826)'i düşmüştür.

Resim 2.20. H.1247 (1831) tarihli mushafın ketebe sayfası

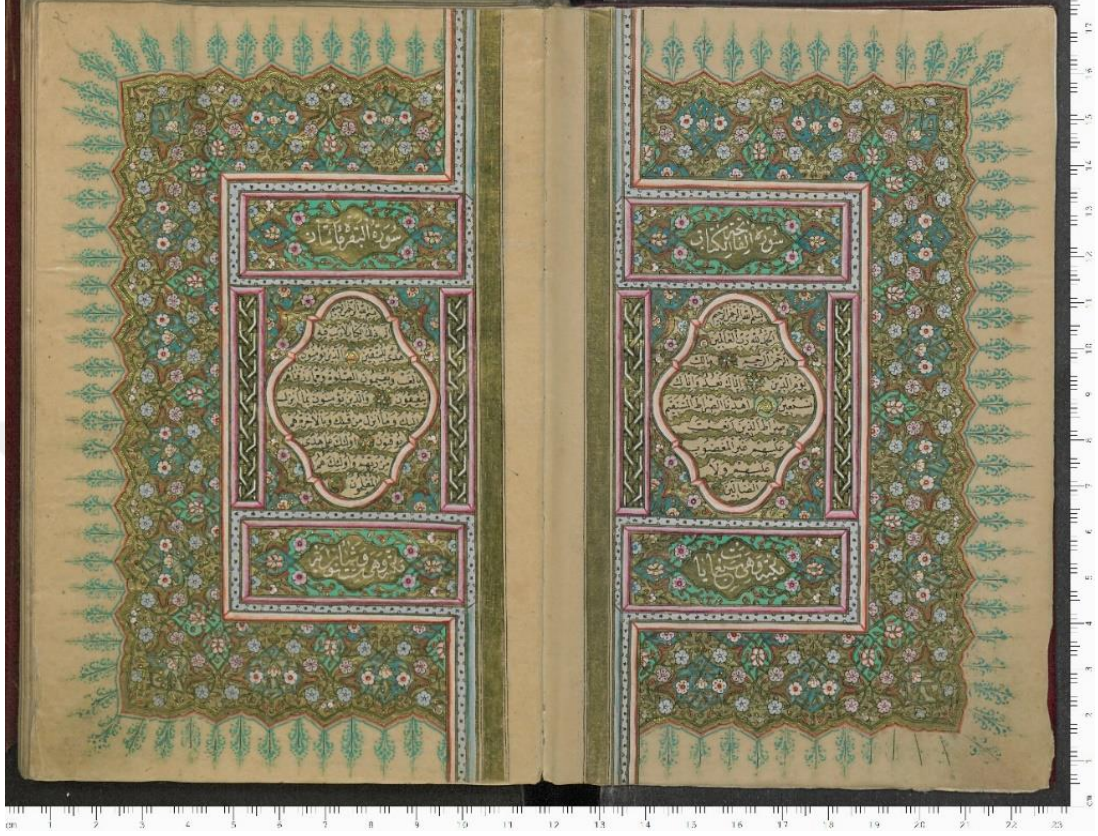

Kaynak: TSMK, No. H.S. 99-20.

Ketebe kaydı için ayrı bir sayfa ayrılmamış olup dikdörtgen bir pafta içerisine beş sıra nesih hatla yazılmıştır. Beyne's-sütûr tekniği uygulanmış olup etrafı kırmızı tahrirli dendanlarla çevrilmiştir. Natüralist çiçek motifleri mavi zemin üzerine kırmızı, pembe ve yeşil renkler ile boyanmıştır. Sûre başlıkları altın mürekkeple yazılmış olup süslemeler birbirinin tekrarı niteliğindedir.

Aharlanmış kağıt üzerine düzgün bir nesih hatla dokuz satır halinde siyah is mürekkebi ile Fâtiha ve Bakara sûreleri yazılmıştır. Beyne's-sütûr tekniği uygulanmış olup, şemse formuna alınmış köşelere rûmîli, çiçekli tezhib yapılmış ve serlevha altın cetvel ile çevrilmiştir. Duraklar penç, helezon motifinden yapılmış olup koltuk tezhibi denilen kısımlara anahtarlı zencirekler yapılmış ve üzerleri iğne perdahı ile bezenmiştir.

Resim 2.21. H.1247 (1831) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: TSMK, No. H.S. 99-20.

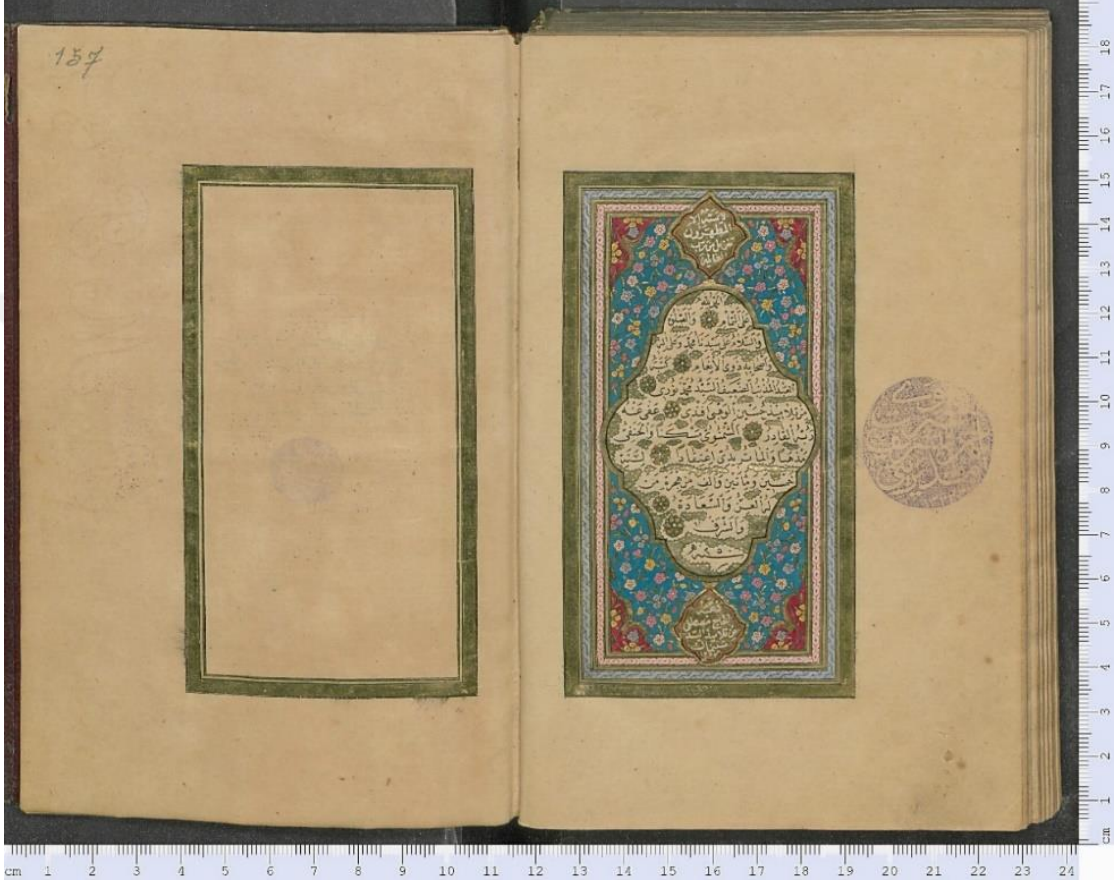
Yazı alanının üst ve alt kısmında bulunan dikdörtgen paftaların ortası altınla boyanmış olup, üzerlerine beyaz nesih hatla yazılar yazılmıştır. Üst ve alt paftada altın rûmî, penç, gonca ve yaprak motifleri kullanılarak kompozisyonlar oluşturulmuştur. Bordürlerin etrafında kırmızı, pembe ve beyaz renkte bırakılmış cetveller yer almaktadır. Beyaz renkle boyanmış olan cetvelin üzerine yıldız (☆) daire (o) şekilleri yapılmıştır.

Etrafında yapılan desenlerde yeşil altın zemin ve içleri mavi-yeşil kapalı form rûmîler, kırmızı altın rûmî, penç, gonca, yaprak ve sarmal dallardan oluşan kompozisyonlar kullanılmıştır. Desende bulunan motifler mavi, yeşil, turkuaz, pembe ve tonları ile boyanmıştır. Motiflerin etrafına dendanlar yapılmış, etrafı kısa ve basit süslemeli mavi tığlarla çevrelenmiştir.

Seyyid Mehmed Nûrî'nin 5 numaralı eseri H.1250 (1834) tarihli mushafıdır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan eserin ketebe sayfasında Seyyid Mehmed Nûrî

hocası olarak Hüseyin Vehbî'den söz etmektedir. Ayrıca eseri Şumnu'da yazdığından bahsettikten sonra altına tarih olarak H.1250(1834)'yi düşmüştür.

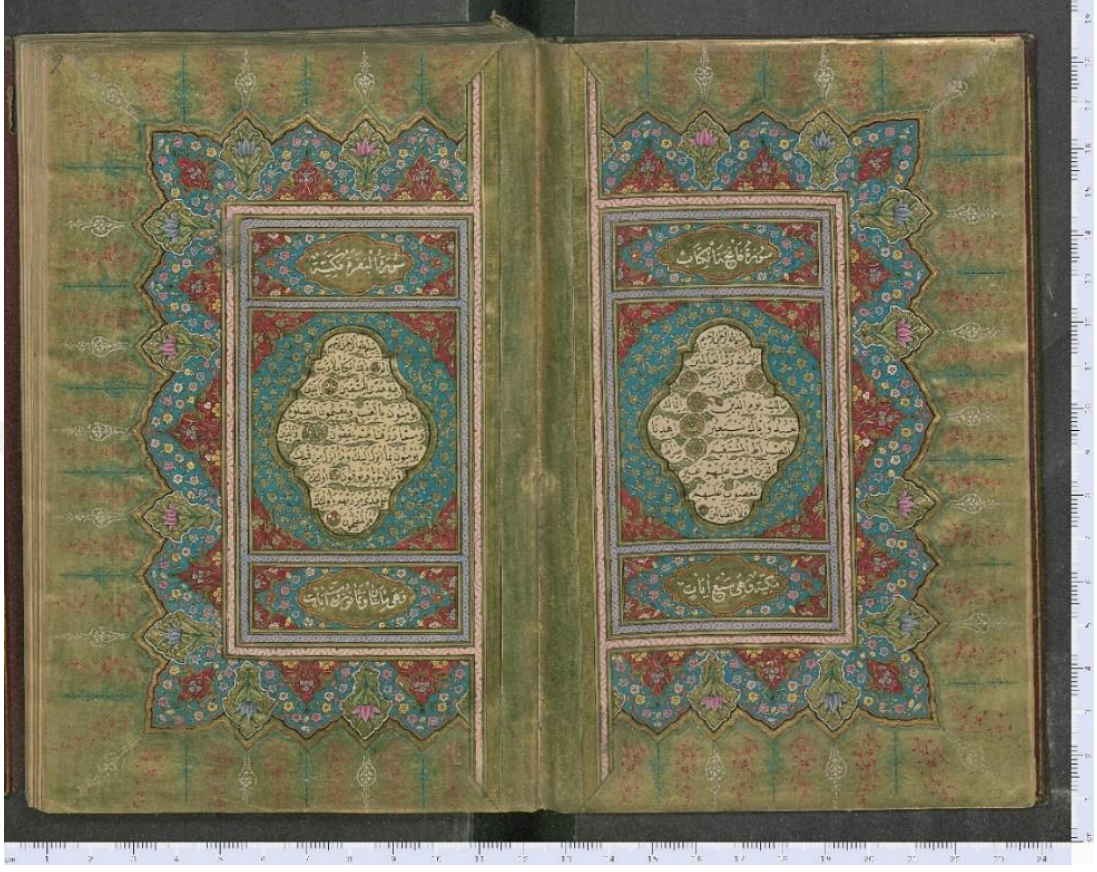
Resim 2.22. H.1250 (1834) tarihli mushafın ketebe sayfası

Kaynak: TSMK, No. M.41.

Eserin ketebe sayfasında yazı alanının etrafına şemse form yapılmış, bu formun etrafı mavi zemin üzerine sarı, açık pembe, pembe, açık mavi küçük çiçekler, yeşil yapraklar kullanılarak bezenmiştir. Köşelerde rûmî kapalı formun içerisinde bordo zemin üzerine sarı, açık mavi küçük çiçekler ve dallar kullanılmıştır. Etrafı açık pembe ve mavi kuzuluk çekilmiş daha sonra sıra ince, bir sıra kalın altın cetvel çekilerek bitirilmiştir.

Resim 2.23. H.1250 (1834) tarihli mushafın serlevha sayfaları

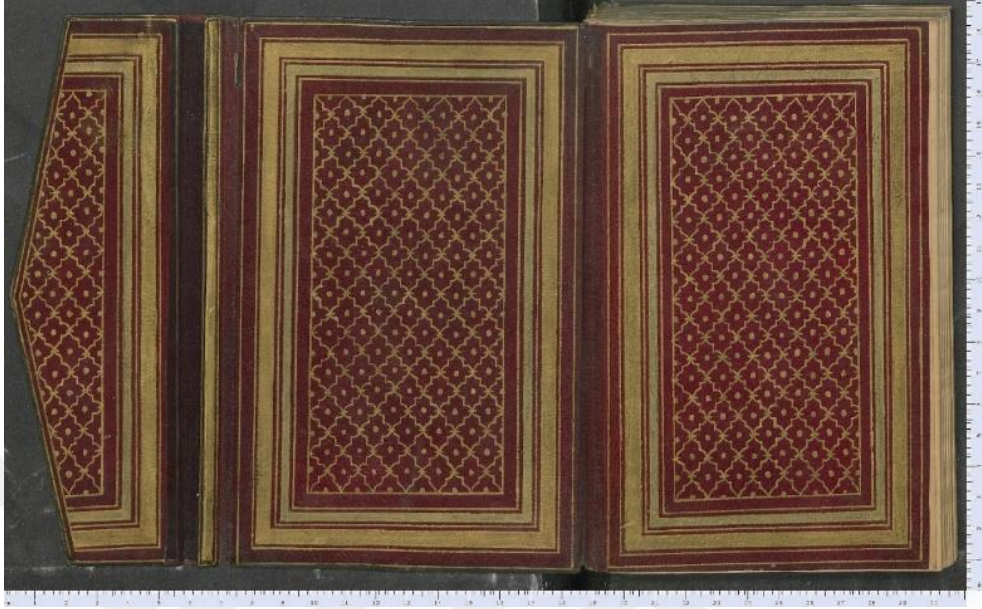
Kaynak: TSMK, No. M.41.

Aharlanmış kağıt üzerine düzgün bir nesih hatla dokuz satır halinde siyah is mürekkebi ile Fâtiha ve Bakara sûreleri yazılmıştır. Penç motifli duraklar ve beyne's-sütûr tekniği uygulanmış olup, serlevha altın cetvel ile çevrilmiştir. Ayrıca etrafı açık pembe, kırmızı ve açık mavi geometrik motifler kullanılarak çerçevelenmiştir.

Yazı alanının üst ve alt kısmında bulunan dikdörtgen paftaların ortası altınla boyanmış olup, üzerlerine beyaz nesih hatla yazılar yazılmıştır. Üst ve alt paftada penç, altın rûmîler, gonca ve yaprak motifleri kullanılarak kompozisyonlar oluşturulmuştur.

Sayfaların sûre dışında kalan kısmının tamamı altın yıldız ile boyanmış olup etrafında yapılan desenlerde bezeme alanları bordo ve mavi zemin üzerine minik çiçekler, yeşil yapraklar ve natüralist iri çiçekler ile bezenmiş olup pembe, mavi, sarı, yeşil renkler kullanılmıştır. Etrafı kısa ve basit süslemeli mavi, kırmızı ve beyaz tığlarla çevrelenmiştir. Serlevha tezhibi ile ketebe sayfasının tezhibi uyum içerisindedir.

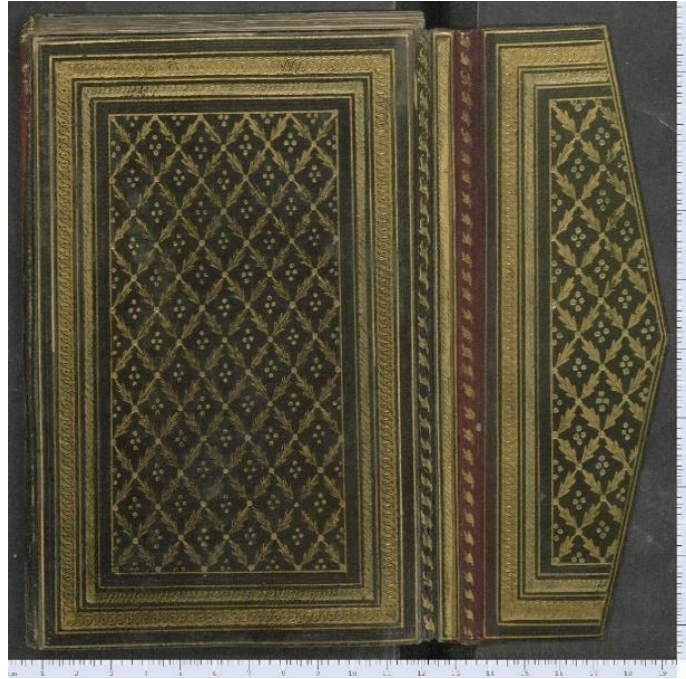
Resim 2.24. H.1250 (1834) tarihli mushafın cildinin iç kapağı

Kaynak: TSMK, No. M.41.

Cildin iç kapağı ve yan sayfası bordo zemin üzerine zilbahar motifi ile tezhiplenmiştir. Cildi koyu yeşil deri ile kaplıdır.

Resim 2.25. H.1250 (1834) tarihli mushafın cildi

Kaynak: TSMK, No. M.41.

Seyyid Mehmed Nûrî'nin 6 numaralı eseri H.1260 (1844) tarihli mushafıdır.Bu eserin ketebe sayfasında Seyyid Mehmed Nûrî hocası olarak Hüseyin Vehbî'den söz etmektedir. Ayrıca eseri Şumnu'da yazdığından bahsettikten sonra altına tarih olarak H.1260 (1844)'ı düşmüştür.

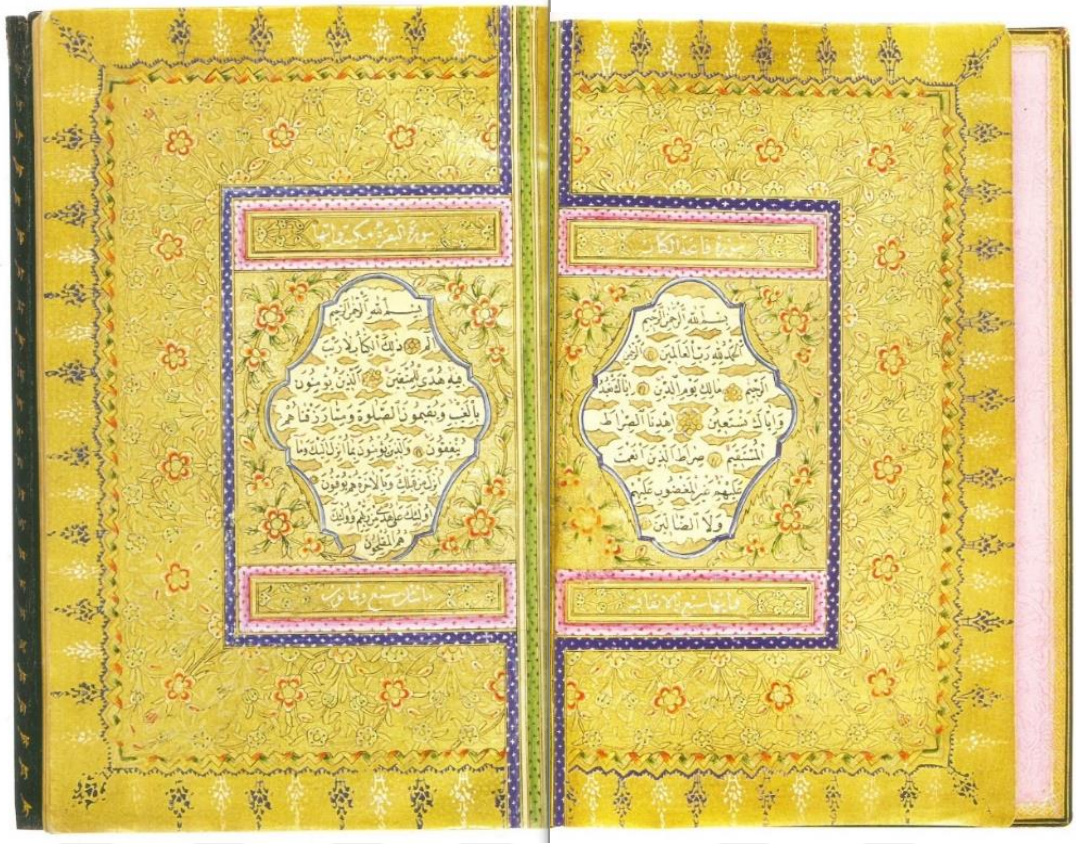
Resim 2.26. H.1260(1844) tarihli mushaf, Nas Sûresi, ketebe sayfası

Kaynak: Antik A.Ş. 226.müzayede, 7 Kasım 2004, No.140.

Seyyid Mehmed Nûrî'ye ait olan diğer mushaflardan ayrı bir uygulama olarak karşımıza çıkan bu eserin ketebe sayfasında barok-rokoko tarzı süslemenin zarif bir örneği görülmektedir. Etrafı altın ile tezhiplenmiş zemin üzerine mor, eflatun ve kırmızı renklerde hançeri yapraklar, irice pembe, mor, kırmızı çiçekler ve yeşil yapraklar bulunmaktadır.

Resim 2.27. H.1260(1844) tarihli mushafın serlevha sayfası

Kaynak: Antik A.Ş. 226.müzayede, 7 Kasım 2004, No.140.

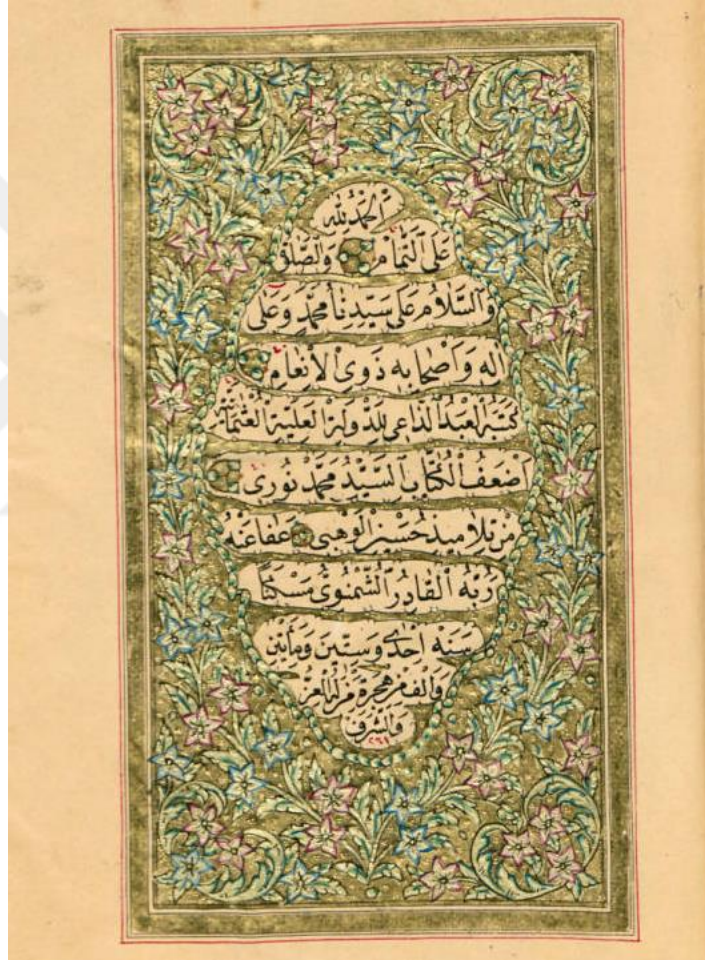
Eserin serlevha sayfaları altın zemin üzerine düzgün bir nesih hatla yedi satır halinde siyah is mürekkebi ile Fâtiha sūresi ve sekiz satır halinde Bakara sūresi yazılmıştır. Beyne's-sütûr tekniği uygulanmıştır.

Yazı alanının üst ve alt kısmında dikdörtgen paftalar bulunmaktadır. Bu paftaların ortası altınla boyanmış olup üzerlerine beyaz nesih hat ile yazı yazılmıştır.üst ve alt paftada penç, gonca ve yaprak motifleri kullanılarak bir kompozisyon oluşturulmuştur. Motifler pembe, beyaz, sülyen ve kırmızıyla kademe atılmış, bu yöntemle bezemeye zengin bir görünüm kazandırmıştır. Paftaların etrafında pembe renkte cetveller yer almaktadır. Bu cetvelin üzerine kırmızı renkle kurtçuk adı verilen şekiller yapılmıştır. Onun da etrafı mor cetveller ile sınırlandırılmış olup aynı şekiller uygulanmıştır.

Etrafında yapılan desenlerde penç, yaprak ve sarmal dallardan oluşan kompozisyonlar kullanılmıştır. Motiflerin etrafına dendanlar yapılmış, etrafı süslemeli tığlarla çevrilmiştir.

Seyyid Mehmed Nûrî'nin 7 numaralı eseri H.1261 (1845) tarihli Mushaf-ı Şerif'dir. Sakıp Sabancı Müzesi'nde bulunan eserin ketebe sayfasında Seyyid Mehmed Nûrî hocası olarak Hüseyin Vehbî'den söz etmektedir. Ayrıca eseri Şumnu'da yazdığından bahsettikten sonra altına tarih olarak H.1261(1845)'i düşmüştür

Resim 2.28. H.1261 (1845) tarihli mushafın ketebe sayfası.

Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0055.

Oval madalyonun içerisindeki yazı alanının etrafı mavi ve pembe tahrirli natüralist yıldız çiçekleri ile bezenmiş olup yaprak ve dallarla şekillendirilmiştir . Altın yıldız zemin üzerine çiçek ve dallarla yapılmış olan kompozisyon dönemin üslubunu yansıtmaktadır.

Resim 2.29. H.1261 (1845) tarihli mushafın Fâtır Sûresi son sayfa ve Yâsin Sûresi ilk âyetler

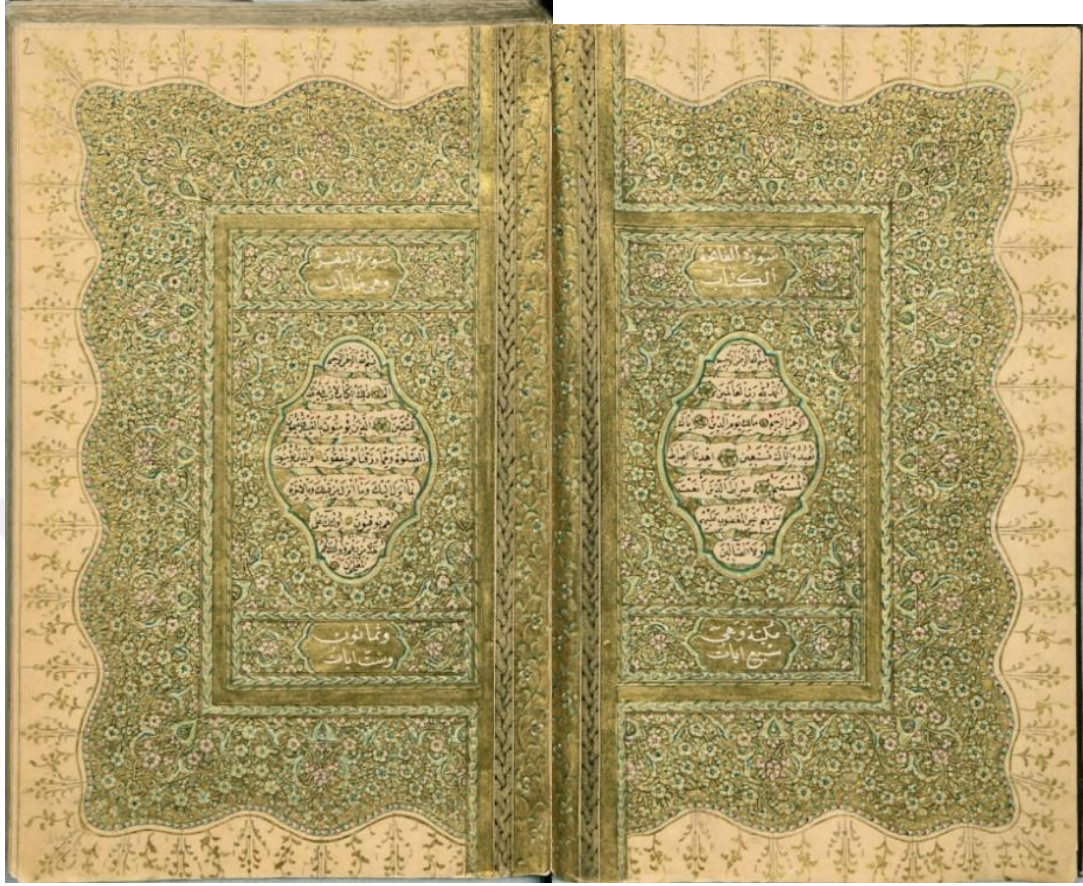

Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0055.

Fâtiır sûresinin son sayfası ile Yâsîn sûresinin ilk sayfasının etrafında altın cetvel ve tezhipli pervaz bulunmaktadır. Altın yıldız zeminli bu pervazın içi pembe ve mavi konturlu yıldız çiçekleri, yeşil yapraklı dallarla süslenmiştir.

Altın yıldız kullanılarak yapılmış çok güzel bir örnektir. Sayfanın tamamına yakın bir bölümüne altın hakimdir. Krem rengi aharlanmış kağıt üzerine düzgün bir nesih hatla yedi sıra halinde dar ve dilimli oval bir şemse içine Fâtiha ve Bakara sûreleri yazılmıştır. Bezeme alanları altın zemin üzerine yapılmış yeşil tonunda boyalı minik çiçekler ve yeşil renk ile gölgelendirilmiş rûmîli dallarla doldurulmuştur.

Resim 2.30. H.1261 (1845) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0055.

Yazı alanının üst ve alt kısmında dikdörtgen paftalar bulunmaktadır. Bu paftaların ortası altınla boyanmış olup beyaz nesih hat ile yazılar yazılmıştır. Bu paftaların etrafına yeşil renkte hasır zencerek çekilmiştir. Bezeme alanların etrafı kısa ve basit süslemeli altın yaldızlı tiğlarla çevrelenmiştir.

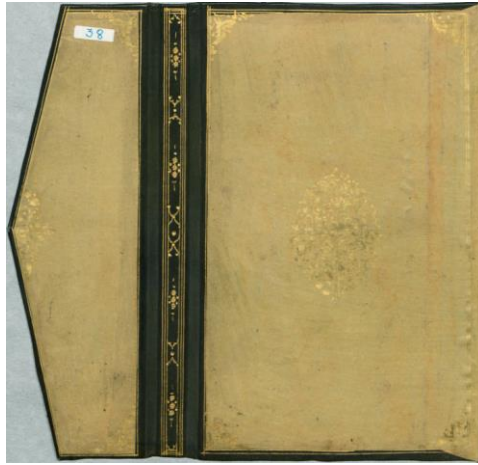
Resim 2.31. H.1261 (1845) tarihli mushafın cildi

Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0055.

Miklepli cildin dış kapakları koyu yeşil deri ile kaplanmıştır. Kapakların orta alanına ince dallar üzerinde sıralanmış saz yaprakları, çiçekler ve noktalar, enli pervaza ise saz yaprakları ve noktalardan oluşan süsler yapılmıştır. Bu süsler sarı ve yeşil tonunda altınla boyanmıştır. Pervazın dışında ise zencerekli bir cetvelle çevrelenmiştir.

Resim 2.32. H.1261 (1845) tarihli mushafın iç kapağı

Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0055.

Cildin iç kapaklarına ve yan kâğıtlarına fıstık yeşili kâğıt kaplanmıştır. Bu yeşil kâğıdın köşelerine kalıpla altın yapraklar, ortasına oval biçimde altın bir buket yapılmıştır.

Seyyid Mehmed Nûrî'nin 8 numaralı eseri H.1261 (1845) tarihli mushafıdır. Bu tarihte yazılmış ikinci eseridir. <http://hattatlarimiz.blogspot.com/2015/11/mehmed-nuri-sumnulu.html> sayfasında mushafın 2015 senesinde Amerika'da II. Abdülhamid'in Sadrazamı Muhammed el-Hudâ'nın torununun torununda görüldüğü belirtilmiştir. Eserin fotoğrafları çekim kalitesi düşük olduğundan sadece ketebe sayfası vermekle yetinilmiştir. Eserin ketebe sayfasında Seyyid Mehmed Nûrî hocası olarak Hüseyin Vehbî'den söz etmektedir. Ayrıca eseri Şumnu'da yazdığından bahsettikten sonra altına tarih olarak H.1261(1845)'i düşmüştür.

Resim 2.33. H.1261 (1845) tarihli mushafın ketebe sayfası

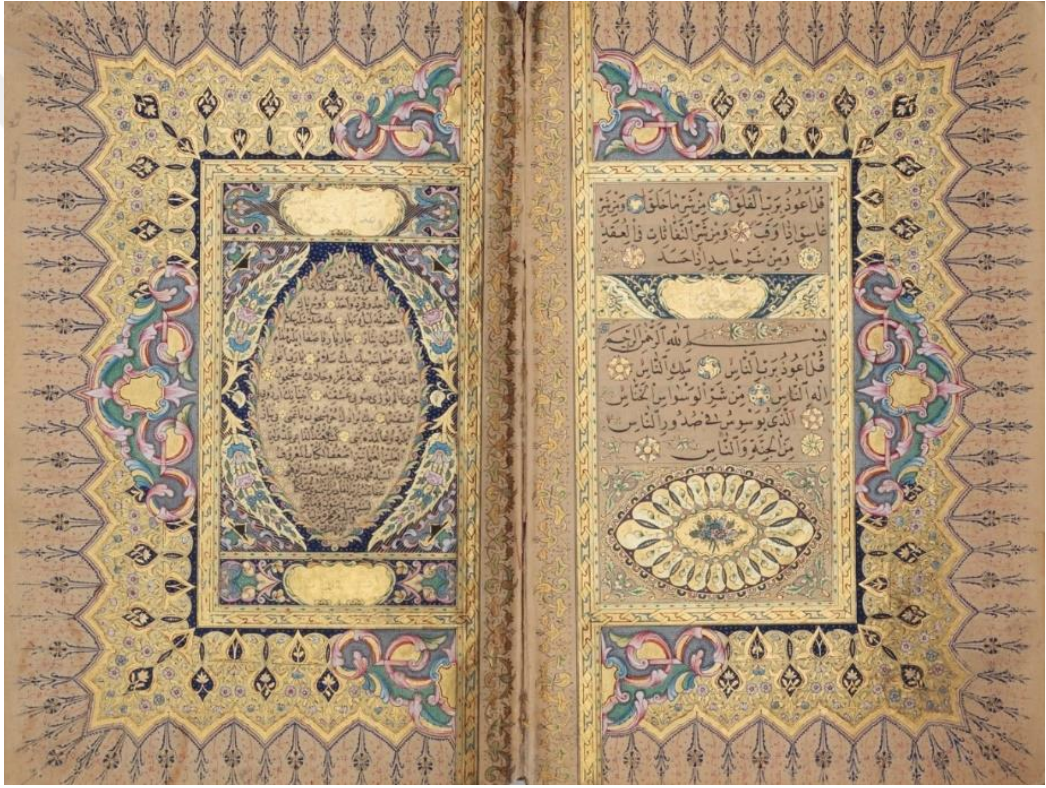
Kaynak: <http://hattatlarimiz.blogspot.com/2015/11/mehmed-nuri-sumnulu.html> [Er. Tar. 10.10.2020].

Dönemin özelliklerini yansıtan rokoko tarzı süslemeler kullanılmıştır. Kırmızı tahrirli şemse motifi içerisinde mushafın ketebe kaydı bulunmaktadır. Etrafı altın ile

tezhiplenmiş zemin üzerine mor ve eflatun renklerde hançeri yapraklar, pembe kırmızı çiçekler ve yeşil yapraklar bulunmaktadır.

Seyyid Mehmed Nûrî'nin 9 numaralı eseri H.1266 (1850) tarihli mushafıdır. Khalili Collection'da bulunan eserin ketebe sayfasında Seyyid Mehmed Nûrî hocası olarak Hüseyin Vehbî'den söz etmektedir. Ayrıca eseri Şumnu'da yazdığından bahsettikten sonra altına tarih olarak H.1266(1850)'yı düşmüştür.

Resim 2.34. H.1266 (1850) tarihli mushafın ketebe sayfası

Kaynak: (https://www.khalilicollections.org/all-collections/accession-print/?post_id=630 [Erişim Tar.:02.02. 2021]).

Geleneksel motif ve renkler ile XIX. yüzyıl motif ve renklerinin harmanlanarak kullanıldığı bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Çiçek buketi, akantus yaprakları, "C" ve "S" kıvrımları, zencerekleri ile farklı bir tezhibi yansıtmaktadır. Bezeme alanlarının etrafı kısa ve basit süslemeli kırmızı, lacivert ve altın yaldızlı tiğlarla çevrelenmiştir.

Aslında XIX. yüzyılın en güzel tezhip örneğine Seyyid Mehmed Nûrî'nin bu eserinde rastlamak mümkündür. Her sayfada farklı bir tezhip uygulaması yapıldığı görülmektedir. Özellikle "C" ve "S" kıvrımlarının yoğun olarak kullanıldığı barok-rokoko

ve geleneksel tezhibin bir arada harmanlandığı bir eserdir. Natüralist çiçeklerin ve kıvrımlı motiflerin çokça görüldüğü serlevha sayfaları ince bir işçilikle bezenmiştir.

Resim 2.35. H.1266 (1850) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: https://www.khalilicollections.org/all-collections/accession-print/?post_id=630 [Er. Tar.:02.02. 2021].

Düzgün bir nesih hatla altı sıra halinde dar ve dilimli oval, açık pembe akantus yaprakları ile bezenmiş bir şemse içine Fâtiha ve Bakara sûreleri yazılmıştır. Bezeme alanları altın zemin ve lacivert zemin üzerine yapılmış pembe, mavi, kırmızı tonunda boyalı minik çiçekler ve rûmîli dallarla doldurulmuştur. Bezeme alanların etrafı kısa ve basit süslemeli kırmızı, lacivert ve altın yaldızlı tığlarla çevrelenmiştir.

Seyyid Mehmed Nûrî'nin 10 numaralı eseri H.1270 (1854) tarihli mushafıdır. Topkapı Sarayı Merkez Kütüphanesi'nde bulunan eserin ketebe sayfasında Seyyid Mehmed Nûrî hocası olarak Hüseyin Vehbî'den söz etmektedir. Ayrıca eseri Şumnu'da yazdığından bahsettikten sonra altına tarih olarak H.1270(1854)'i düşmüştür.

Resim 2.36. H.1270 (1854) tarihli mushafın ketebe sayfası

Kaynak: TSMK, No. E.131 .

Eserin ketebe sayfasında yazı alanının etrafına şemse form yapılmış, bu formun etrafı akantus yaprakları ve barok-rokoko motifler kullanılarak bezenmiştir. Lacivert zemin üzerine sıralı natüralist pembe çiçekler dizilmiştir. Dönemin en çok kullanılan motifi vazo içerisinde çiçek buketi görülmektedir. Altın zemin üzerine aynı çiçek motifleri sıralanmış olup etrafı sülyen dendan ile çevrelenmiştir. Onun da çevresi kısa ve basit süslemeli mavi, kırmızı tığlarla çevrelenmiştir.

Resim 2.37. H.1270 (1854) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: TSMK, No. E.131.

XIX. yüzyıl Osmanlı'sındaki tezhip çok açık bir şekilde görülmektedir. Geleneksel uslub ile barok-rokoko üslubun harmanlanmış bir görüntüsü olarak bu serlevha sayfaları karşımıza çıkmaktadır. Aharlanmış kağıt üzerine düzgün bir nesih hatla altı satır halinde siyah is mürekkebi ile sülyen ve açık pembe şemse akantuslar ile bezenmiş motif içerisine Fâtiha ve Bakara sûreleri yazılmıştır. Beyne's-sütûr tekniği uygulanmıştır.

Yazı alanının üst ve alt kısmında bulunan dikdörtgen paftaların ortası altınla boyanmış olup, üzerlerine beyaz nesih hatla yazılar yazılmıştır. Üst ve alt paftada çiçek, akantus ve yaprak motifleri kullanılarak kompozisyonlar oluşturulmuştur. Koltuk tezhibi olan kısımlarda yeşil ve mavi zemin üzerine stilist çiçekler kullanılarak tezyinlenmiştir.

Etrafında yapılan desenlerde lacivert ve yeşil zemin üzerine altın rûmîler, açık mavi, açık pembe ve sülyen çiçek, yaprak ve sarmal dallardan oluşan kompozisyonlar kullanılmıştır. Etrafı sülyen dendan ile çevrelenmiştir. Onun da çevresi kısa ve basit süslemeli mavi, kırmızı tığlarla çevrelenmiştir.

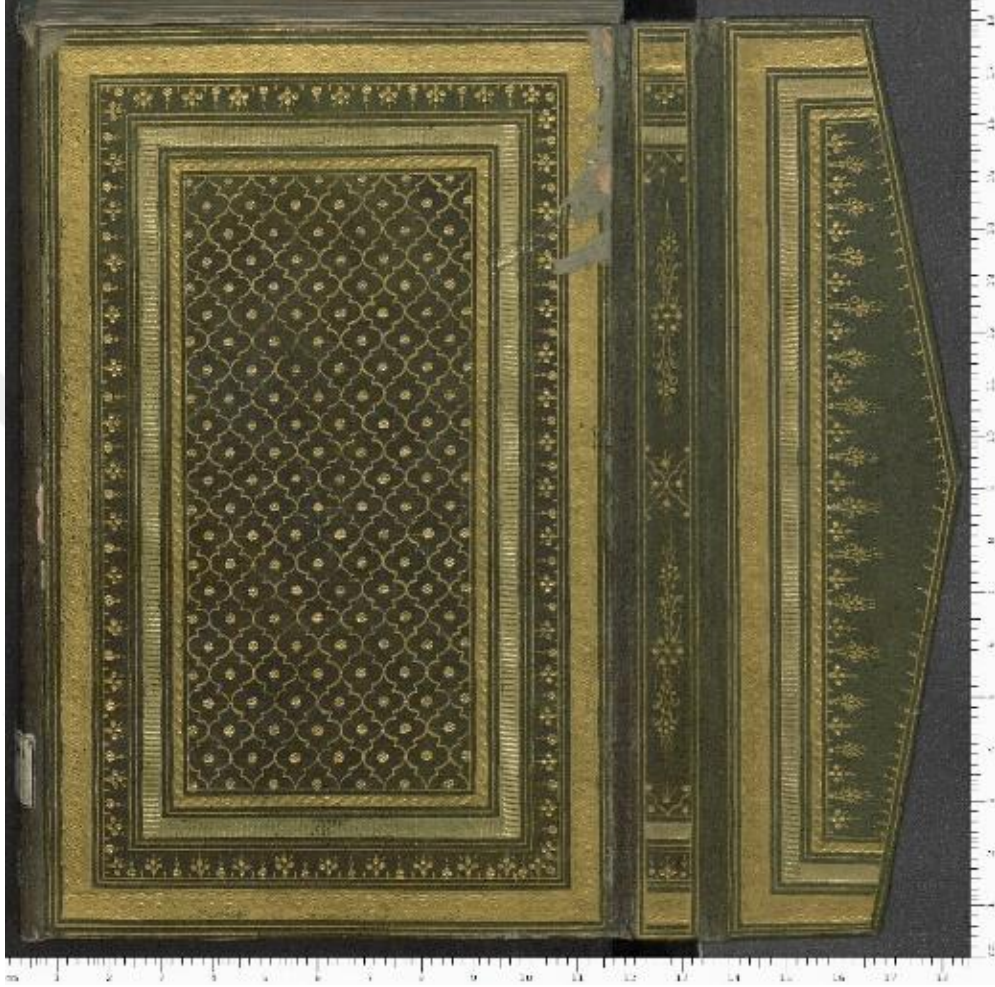
Resim 2.38. H.1270 (1854) tarihli mushafın cildinin iç kapağı

Kaynak: TSMK, No. E.131.

Cildin iç kapağında ve yan sayfasında barok-rokoko ve geleneksel tezhibin harmanlandığı açık pembe zemin üzerine mor, pembe, mavi, sülyen, beyaz renklerin kullanıldığı natüralist üslupta çiçeklerle bezenmiş motifler görülmektedir. Miklebli cild koyu yeşil deri ile kaplanmış üzeri altın yıldız zilbahar motifi ile bezenmiştir.

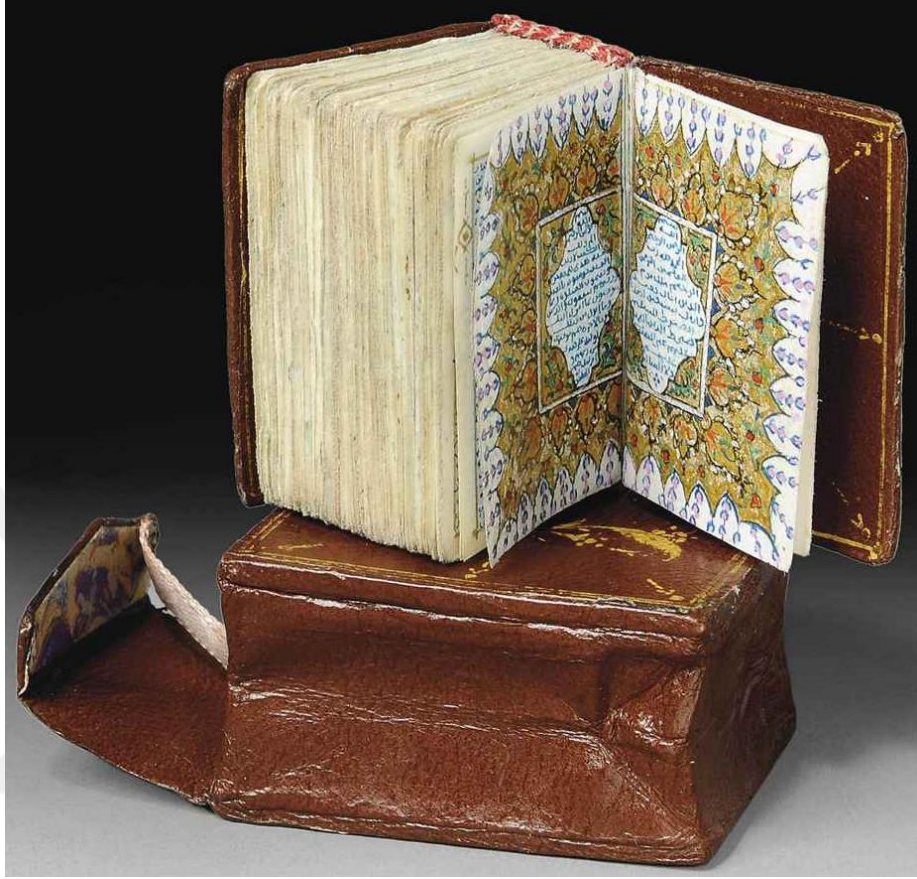
Resim 2.39. H.1270 (1854) tarihli mushafın cildi

Kaynak: TSMK, No. E.131.

Seyyid Mehmed Nûrî'nin elimizde bulunan son eseri de H.1275 (1859) tarihli küçük mushafıdır. Yine eserin ketebe sayfasında Seyyid Mehmed Nûrî hocası olarak Hüseyin Vehbî'den söz etmektedir. Mushafın boyutları 3.6 cm x 2.2. cm'dir.

Resim 2.40. Seyyid Mehmed Nuri kayıtlı mushaf ve mahfazası

Kaynak: <https://www.christies.com/en/lot/lot-5422312>, [Er. Tar. :20.10.2020].

186 çift sayfa kullanılarak mavi gubârî hattıyla yazılmış mushafın cildi parlak kahverengi deri kullanarak yapılmıştır. Aynı ciltten yapılmış bir de mahfazası bulunmaktadır.

2.3.1.1. Seyyid Mehmed Nûrî Talebeleri

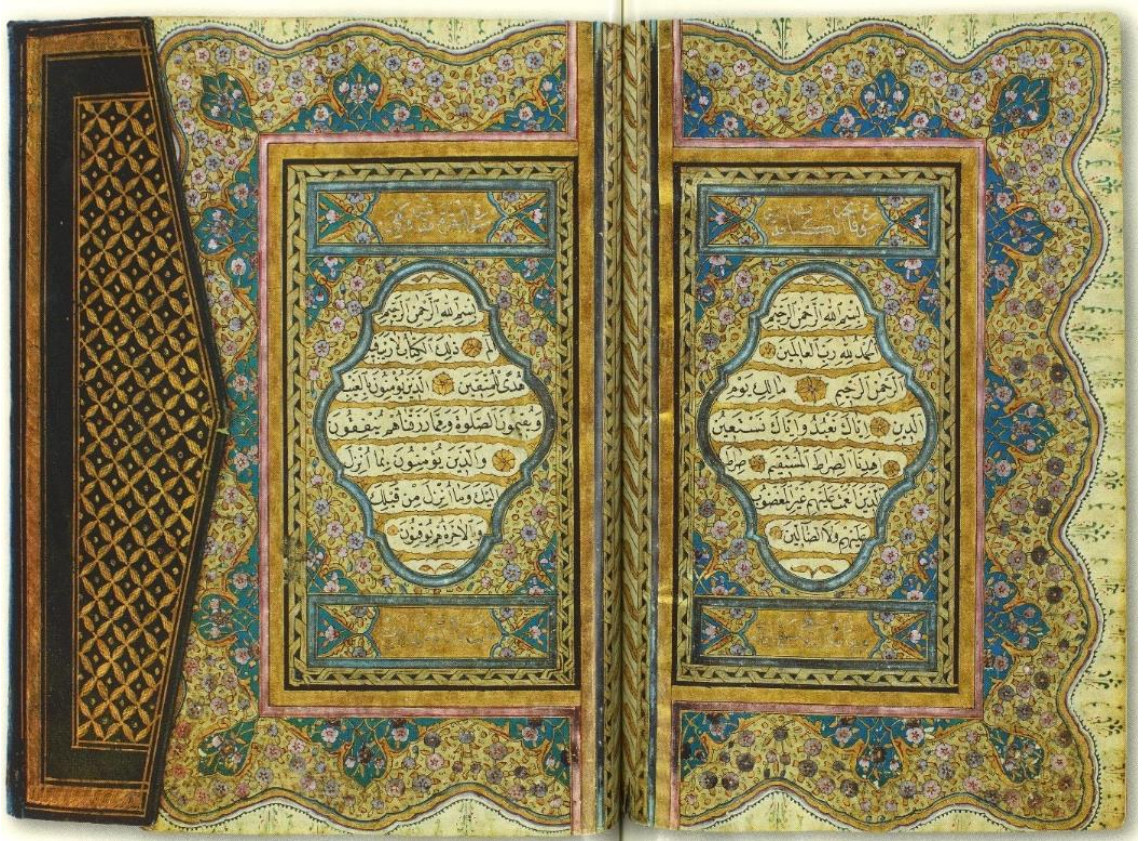
Hattat Hüseyin Vehbî'nin talebesi olan Mehmed Nûrî; Ali Osman Hilmi, Hüseyin Hüsni, Salih Râmî yetiştirdiği öğrencilerden bazılarıdır. Bu hattatların hayatları ve eserleri ilerleyen bölümlerde verilmektedir.

2.3.2. Hasan Âşıkî, Seyyid¹⁰⁵

Şumnulu hattat Osman Şevkî'nin öğrencisidir. Ayrıca Seyyid Ahmed Zarîfî'den de ders almıştır. H. 1251 (1835), , H. 1254 (1838), H. 1259(1843), H. 1260(1844), H. 1268(1852), H. 1270 (1853), H. 1277(1860), H. 1283(1866), H. 1285(1868) tarihli mushafı bir Delâilü'l Hayrât'ı ve 1256(1840) tarihli Mevlid-i Şerîfi bulunmaktadır.

Hasan Âşıkî çok sayıda eseri bulunan Şumnu'nun önemli hattatlarından. Özellikle Şumnu hat okulunu ve dönemin İslam Sanatlarını aydınlatması açısından önemli bir kaynak olmuştur.

Resim 2.41. H.1251 (1835) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Bali Müzayede, Klasik ve Modern Sanat Eserleri, 5 Aralık 2015, No.119.

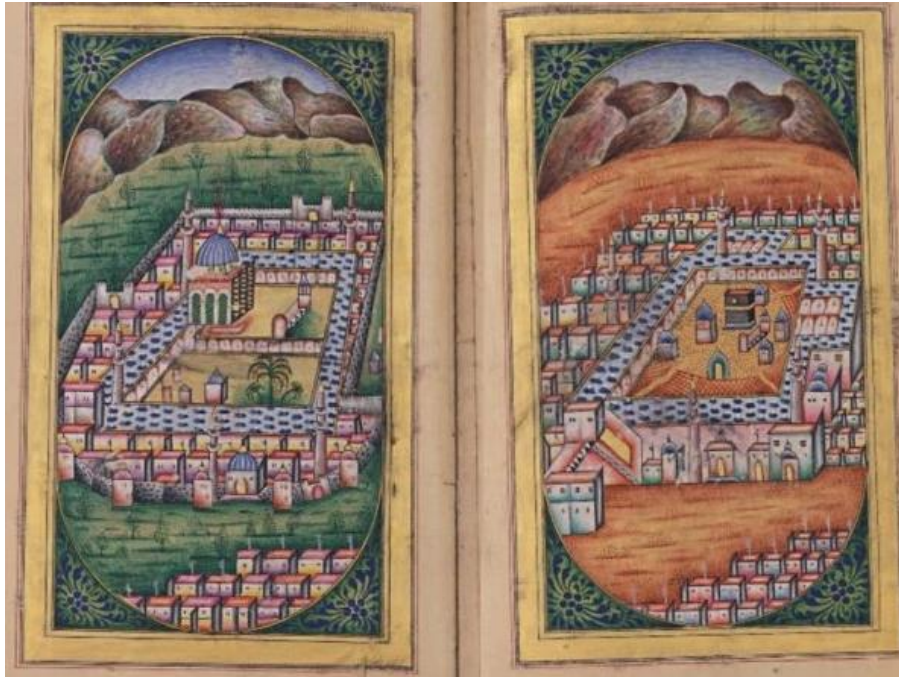
¹⁰⁵ Ünver, a.g.e..

Resim 2.42. H.1257 (1841) tarihli Delâil-i Hayrât, Örnek sayfa

Kaynak: Antik A.Ş. 223. Müzayede, 2 Mayıs 2004, No.106.

Resim 2.43. H.1257 (1841) tarihli Delâil-i Hayrât, Mekke-Medine minyatürü

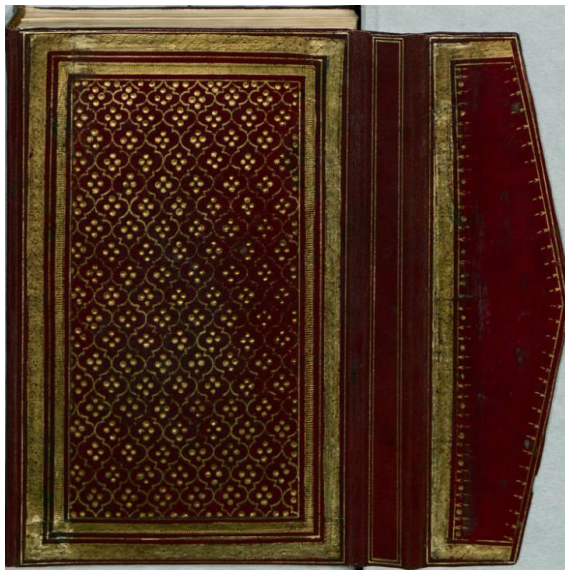
Kaynak: Antik A.Ş. 223. Müzayede, 2 Mayıs 2004, No.106.

Resim 2.44. H.1259 (1843)tarihli mushafın serlevha sayfaları

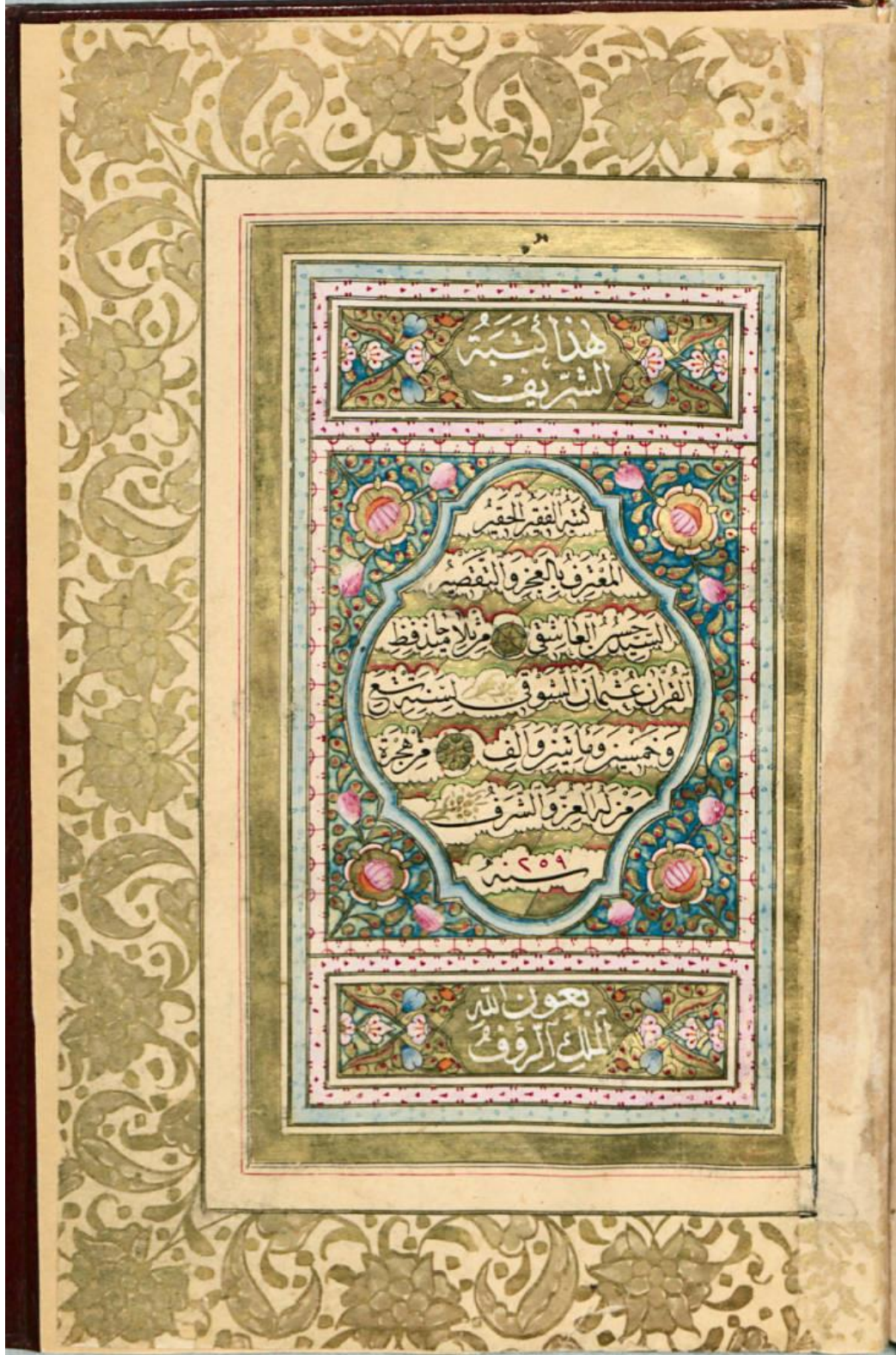
Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0060.

Resim 2.45. H.1259 (1843)tarihli mushafın cildi

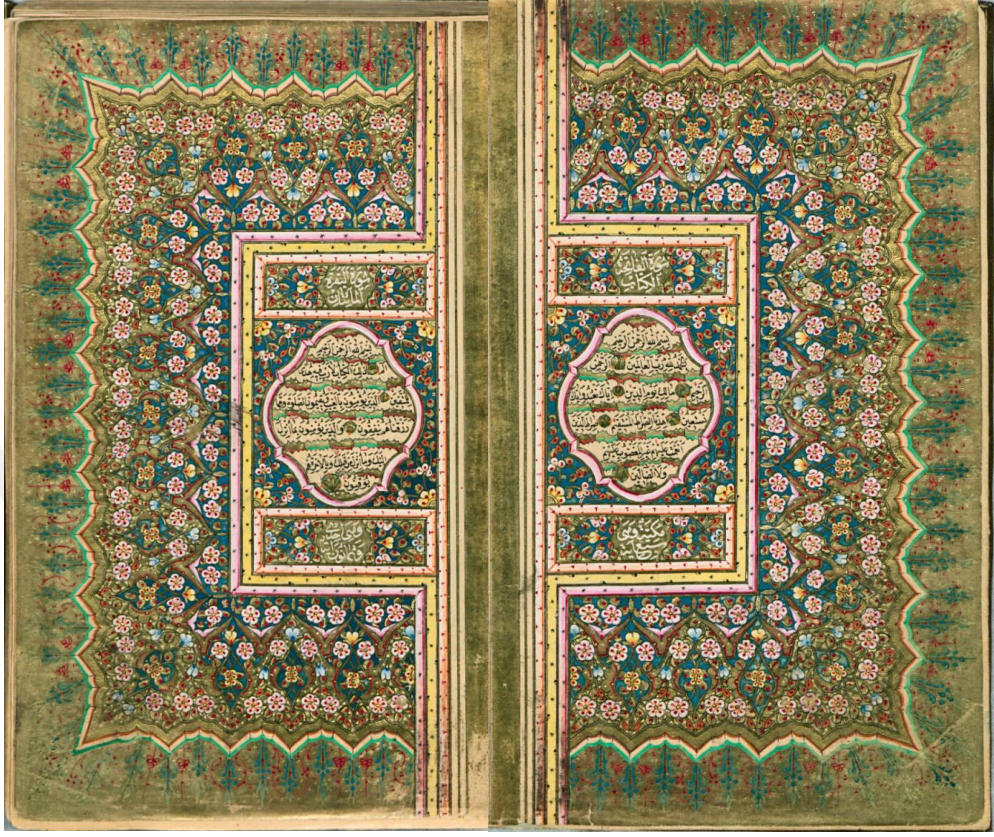
Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0060.

Resim 2.46. H.1259 (1843)tarihli mushafın ketebe sayfası

Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0060.

Resim 2.47. H.1260 (1844)tarihli mushafın serlevha sayfaları

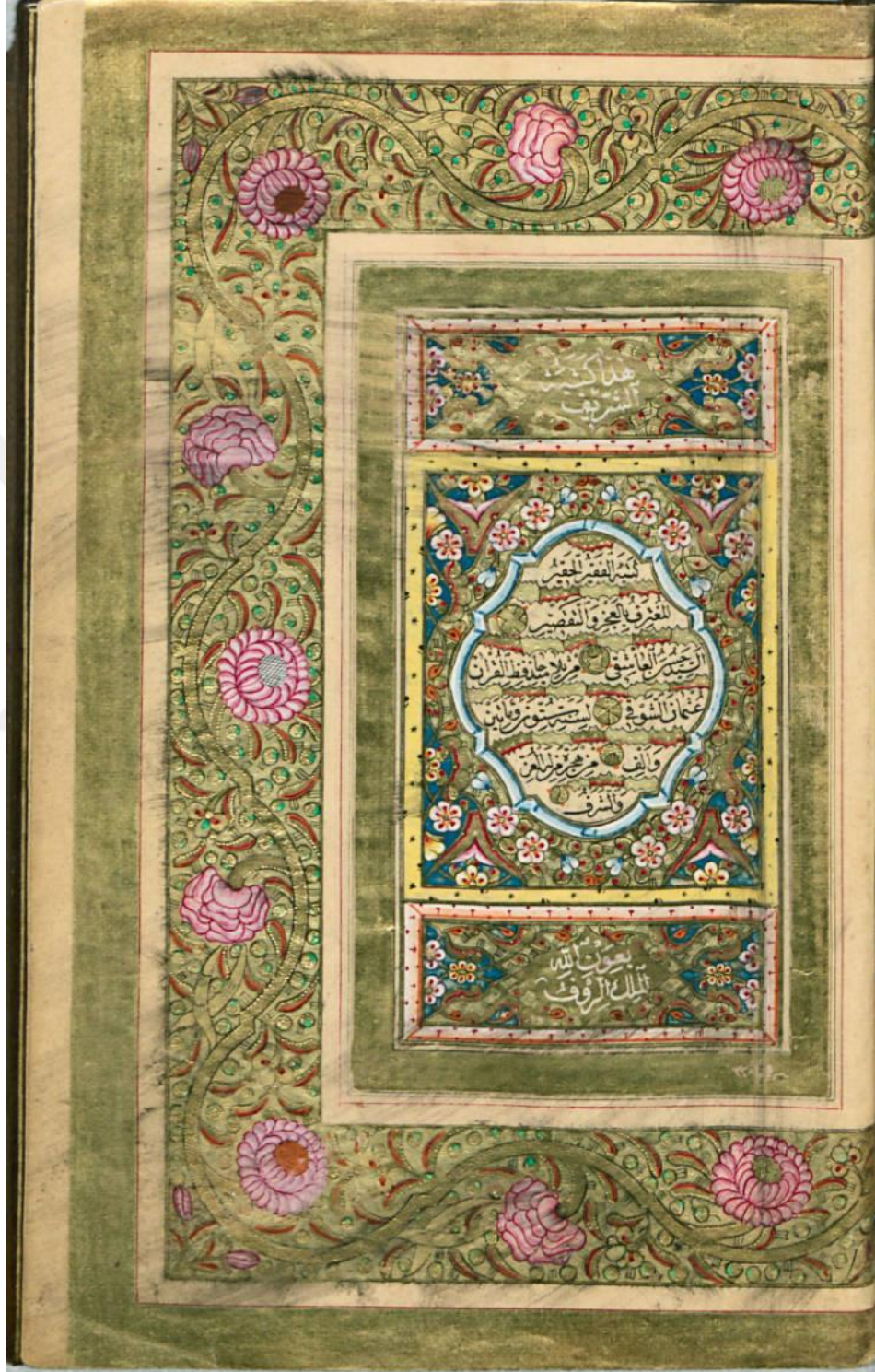
Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0363.

Resim 2.48. H.1260 (1844)tarihli mushafın cildi

Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0363.

Resim 2.49. H.1260 (1844)tarihli mushafın ketebe sayfası

Kaynak: Sabancı Üniversitesi, SSM, No, 100-0363.

Resim 2.50. H.1268(1851) tarihli mushafın cildi

Kaynak: Munich, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Arab.2718: Prachtkorane aus tausend Jahre, No.30.

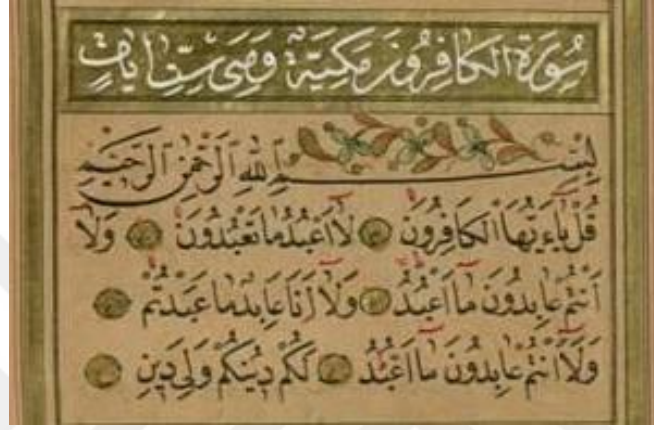
Resim 2.51 . H.1268 (1851) mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Munich, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Arab.2718: Prachtkorane aus tausend Jahre, No.30.

Hasan Âşıkî'nin H.1268 (1851) tarihi kayıtlı mushafı ile Osman Şevkî'nin aynı tarihte mushafının bulunması ve burada da hocası olarak Hasan Âşıkî'nin geçmesi öğrenci hoca ilişkisi bakımından dikkat çekici bir durumdur.

Resim 2.52. H.1268(1851) tarihli mushaf, Kâfirûn Sûresi

Kaynak: Munich, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Arab.2718: Prachtkorane aus tausend Jahre, No.30.

2.3.3. Hüseyin Hüsnî, Seyyid¹⁰⁶

Şumnu'nun meşhur hattatlarından Seyyid Mehmed Nûrî'nin öğrencilerindendir. H.1257 tarihinde doğmuştur. Sıbyan mektebinde" mukaddemât-ı ulûm-ı diniyye" dersi tahsil etmiştir. Arapça ve Farsça bilmektedir. Ayrıca Türkçe kitabeti vardır¹⁰⁷. H. 1279 (1862) tarihli bir mushafı ve H.1264 (1847) tarihli bir levhası bulunmaktadır.

¹⁰⁶ Stanley, a.g.e.

¹⁰⁷ BOA- DH.SAİDd... / 53 – 45.

Resim 2.53. Hüseyin Hüsni imzalı bir levha

Kaynak: Sotheby's, Arts Of The Islamic World 19 October 2016 Lot.174.

2.3.4. Ahmed Nazîfî, Evliyâzâde¹⁰⁸

Hâfız Hasan Vehbî'nin öğrencisidir. Şumnu'nun tanınmış ailelerinden olan Ahmed Nazîfî bir çok hattat yetiştirmiş olup İbrahim Fellâhî, Osman Âsım Efendi, Yusuf Râsih, Mehmed Râgıb Efendi, Abdurrahman Tevfik, Mehmed Hikmetî, Mehmed Şükrî, Mustafa Rif'atî, Sâlih Nâmîkî ve İsmâil Besim bunlardan bazılarıdır. Geçimini hüsnühat ile sağlamaktadır. Dört adet mushafı bulunmaktadır, H.1269 (1852) tarihli mushafın yanı sıra diğer mushafın tarihleri bilinmemektedir.

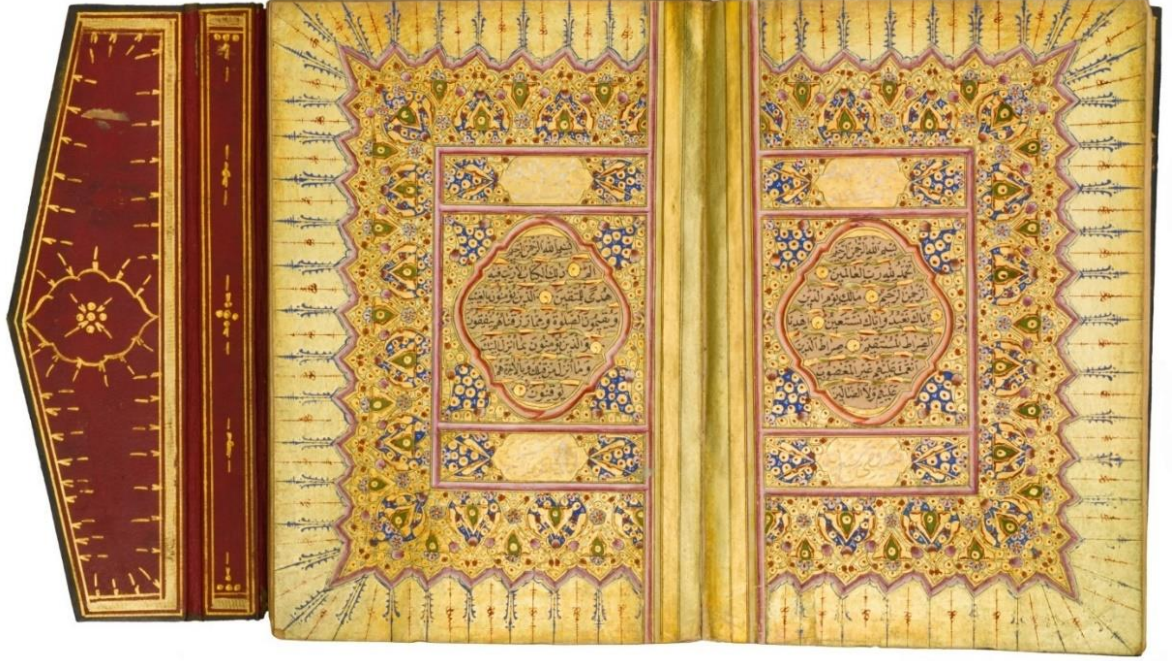
Resim 2.54. Ahmed Nazîfî ketebe kayıtlı mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Artam Antik, 275. Müzayede Değerli Tablolar ve Antikalar, Lot.81.

¹⁰⁸ Stanley, a.g.e..

Resim 2.55. Ahmed Nazîfî ketebe kayıtlı mushafın serlevha sayfaları, sertab ve miklebi

Kaynak: Sotheby's, Arts Of The Islamic World 24 April 2013 Lot.44.

Resim 2.56. Fâtiha Sûresi

Kaynak: Sotheby's, Arts Of The Islamic World 24 April 2013 Lot.44.

Resim 2.57. Ahmed Nazîfî ketebe kayıtlı mushafın serlevha sayfaları

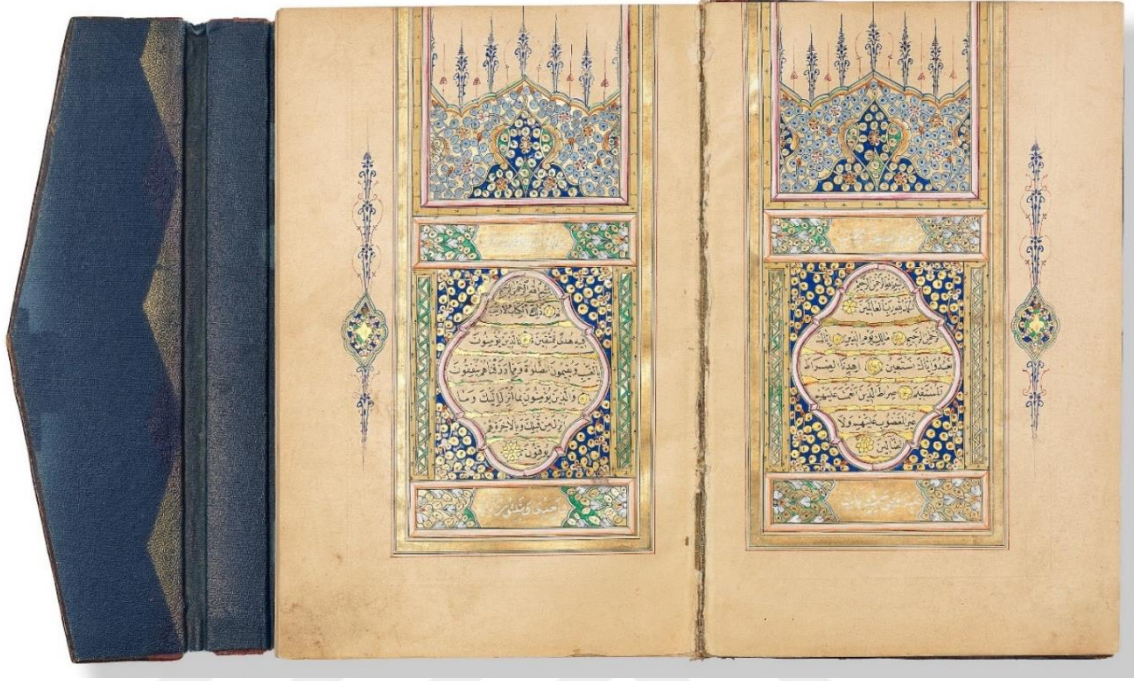
Kaynak: Christie's, London, 7 April 2011, Lot 318.

Resim 2.58 : Ahmed Nazîfî ketebe kayıtlı mushaf, Fâtiha Sûresi

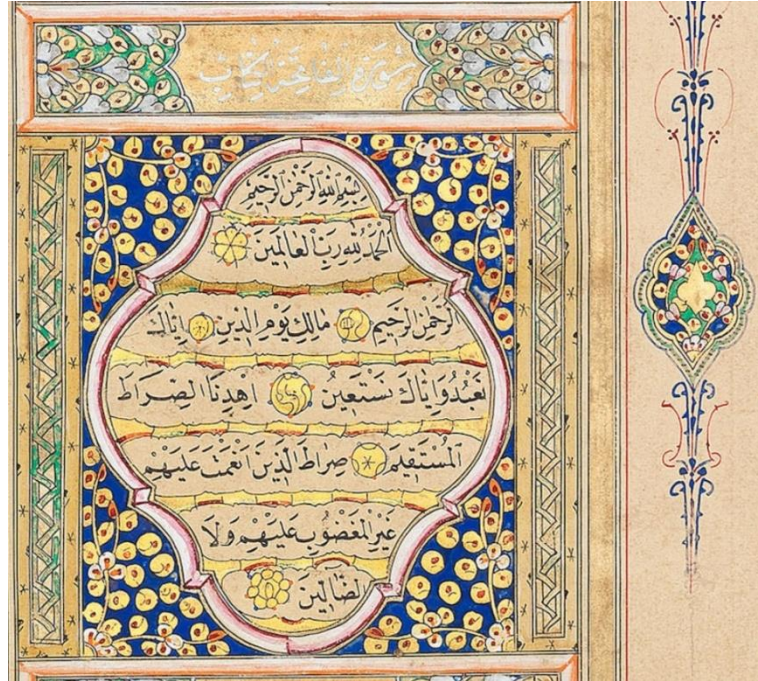
Kaynak: Christie's, London, 7 April 2011, Lot 318.

Resim 2.59. 1269 (1852) tarihli mushafın serlevha sayfaları, sertab ve miklebi

Kaynak: Bonhams Auctions, Islamic and Indian Art, 26 Oct.2020, Lot 20.

Resim 2.60. 1269 (1852) tarihli mushaf, Fâtiha Sûresi

Kaynak: Bonhams Auctions, Islamic and Indian Art, 26 Oct.2020, Lot 20.

2.3.5. Abdurrahman Hilmi, Seyyid¹⁰⁹

Hâfız Mehmed Sukûfî'den meşk aldıktan sonra Ahmed Şükrî'den ders alarak sülûs ve nesih yazıda ilerleme kaydetmiştir.

Abdurrahman Hilmi'ye ait eserlerden örnekler de görülmektedir. En'âm-ı Şerîf'i de bulunan hattatın eseri aynı zamanda cildindeki zarif çalışma ile dikkat çekmektedir. Ayrıca içerisinde Mekke, Medine, Kudüs tasvirleri bulunmaktadır. Mekke şehri ve Kâbe, Medine şehri ve Hz. Muhammed'in kabri ayrı ayrı tasvir edilmiştir.

Abdurrahman Hilmi'nin H.1282 (1865) tarihli bir de mushafı bulunmaktadır. Bu mushaf, Sultan II. Abdulhamid tarafından Ali Rif'at Paşa'ya H.1302(1884) tarihinde Mısır valisi olması sebebiyle sunulmuştur. H.1289 (1872) tarihli bir mushafı daha bulunmaktadır. Abdurrahman Hilmi'nin adı aynı zamanda Şumnu'da verilmiş olan icâzetnâmelerde geçmektedir.

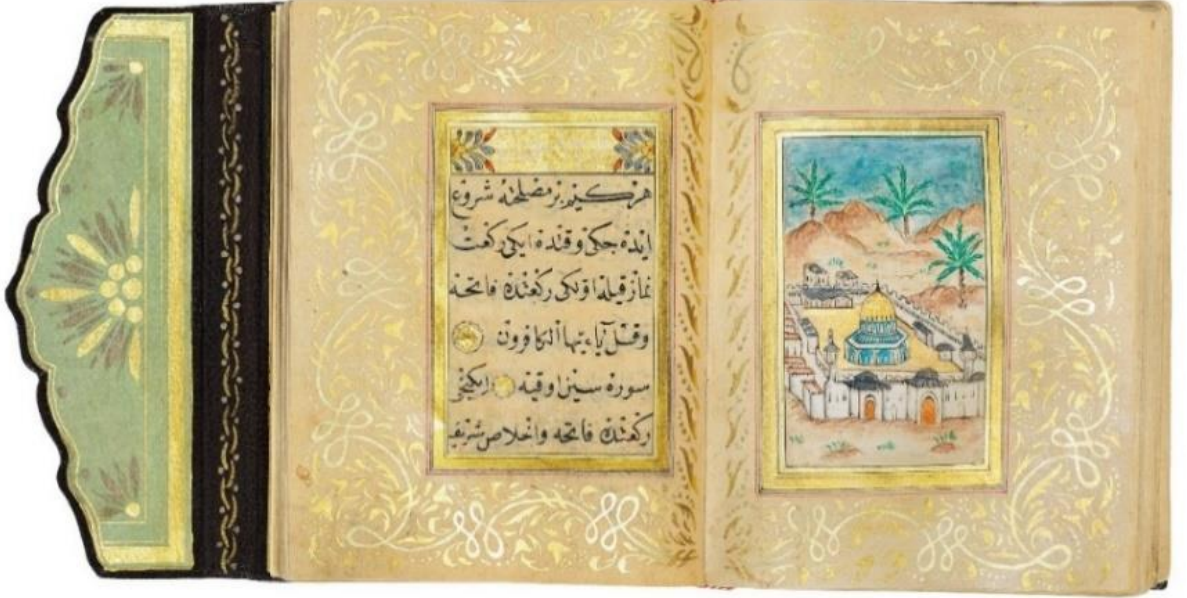
Resim 2.61. H.1280 (1863) tarihli En'âm-ı Şerîf'in cildi ve mahfazası

Kaynak: Christie's, London, 26 April 2018, Lot 180.

¹⁰⁹ Tim Stanley, "Shumen as a Centre of Qur'an Production in the 19th Century", 65th Yaş Armağanı, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2000, ss. 483–512.

Resim 2.62. H.1280 (1863) tarihli En'âm-ı Şerif'ten bir sayfa ve Medine tasviri

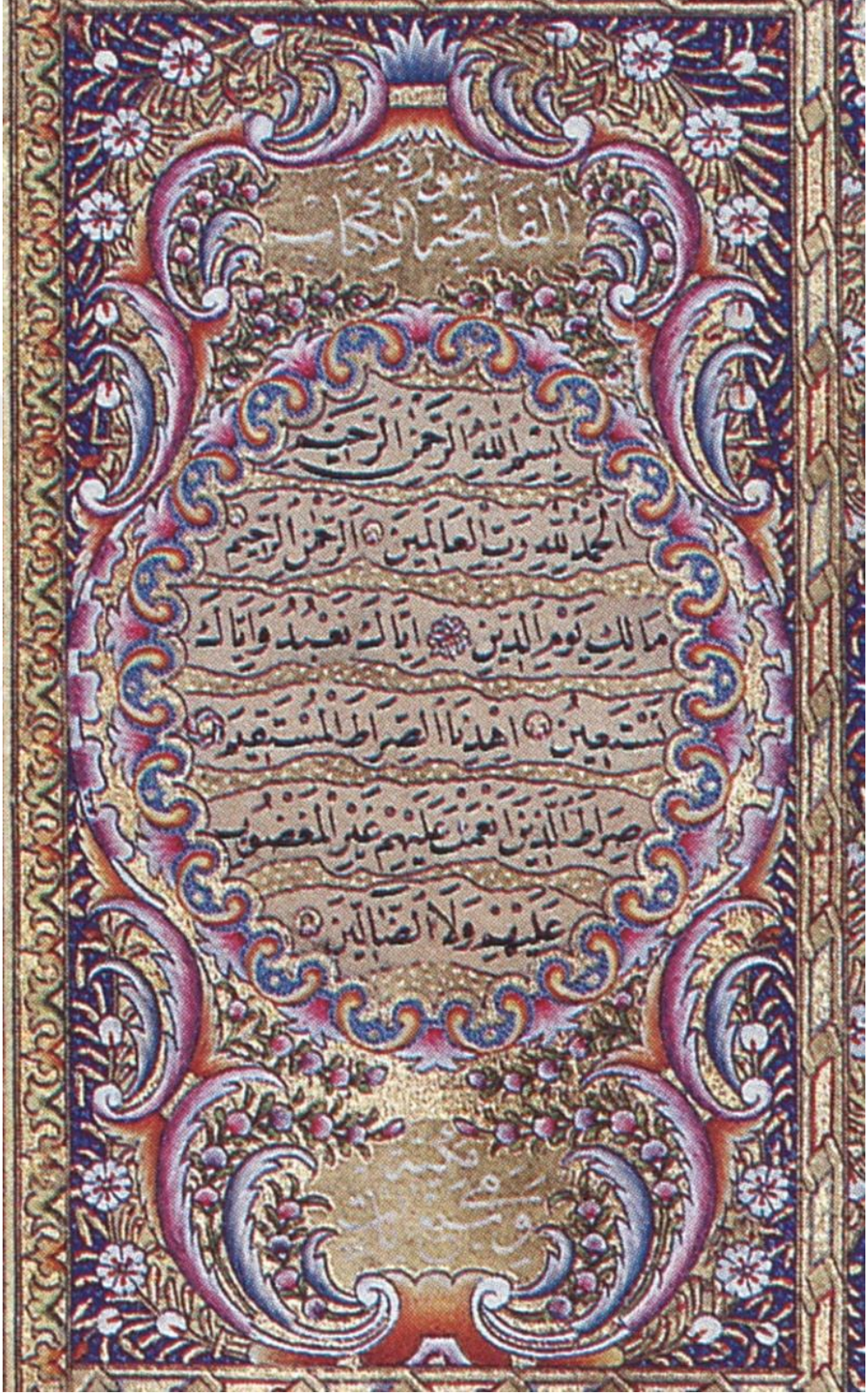
Kaynak: Christie's, London, 26 April 2018, Lot 180.

Resim 2.63. H.1280 (1863) tarihli Enâm-ı Şerif'in ketebe sayfası

Kaynak: Christie's, London, 26 April 2018, Lot 180.

Resim 2.64. H.1282(1865) tarihli mushaf, Fâtiha Sûresi

Kaynak: Christie's, London, 23 April 1991, Lot 71.

2.3.6. Abdurrahman Tevfik, Seyyid¹¹⁰

Hoca Laz Ömer Vasfi Efendi'nin öğrencisi olan Hâfız Ahmed Nazîfî Efendi'den sülûs ve nesih meşkederek icâzetini almıştır. H.1254 (1838) , H.1256 (1840), H.1258 (1842) ve H.1263(1847) tarihli mushafları görülmüştür. Bu mushaflardan bazıları tamamen altın tezhiyle yazılmıştır.

Resim 2.65. H.1254 (1838) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Asar-ı Atika Müzayede Katalogu, 18 Şubat 2012, s.208,209.

¹¹⁰ Stanley, a.g.e.

2.3.7. Ahmed Fuad, Seyyid¹¹¹

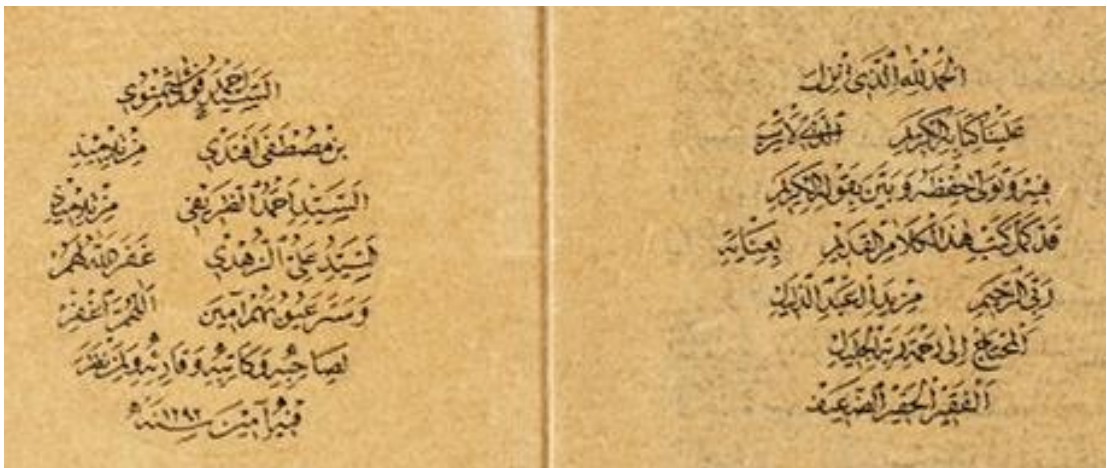
Ahmed Refik'in öğrencilerinden olan Şumnulu Ahmed Fuad'ın H.1283 (1866), H.1292(1875), H.1298(1880) tarihli mushafları bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan H.1292 (1875) tarihli eserin serlevha ve ketebe sayfaları görülmektedir. H.1298 (1880) tarihli mushafın ise serlevha sayfaları görülmektedir.

Resim 2.66. H.1292 (1875) tarihli eserin serlevha sayfaları

Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi A.6591.

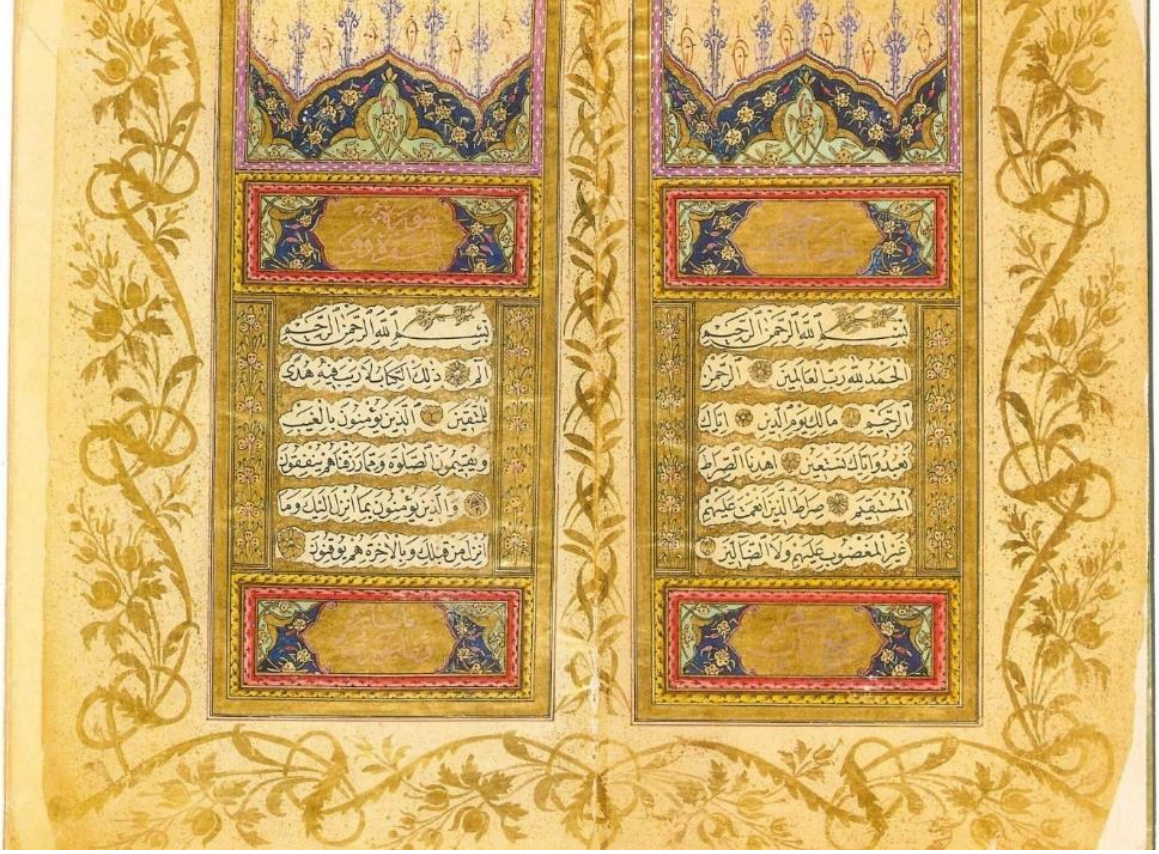
Resim 2.67. H.1292 (1875) tarihli eserin ketebe sayfası

Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi A.6591.

¹¹¹ Ünver, a.g.e.

Resim 2.68. H.1298 (1880) tarihli mushafın serlevha sayfaları

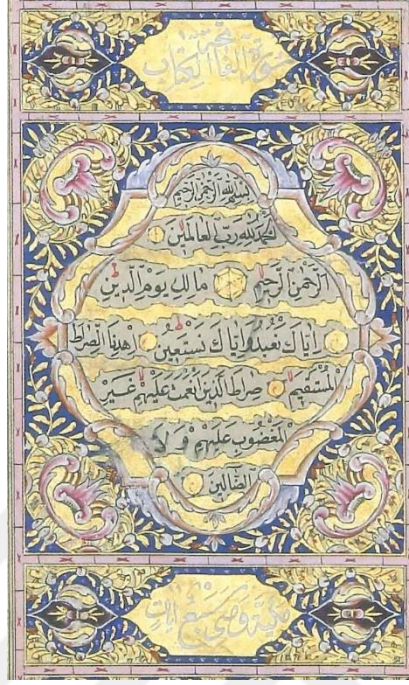

Kaynak: Antik A.Ş. 231.müzayede, 10 Nisan 2005, No.162.

2.3.8. Ahmed Nâilî, Seyyid

Şumnu'nun meşhur hattatlarından Hasan Âşıkî'nin öğrencilerindedir. Şumnulu olan hattatın H.1276 (1859) tarihli bir mushafı bulunmaktadır.

Resim 2.69. H.1276(1859) tarihli mushaf, Fâtiha Sûresi

Kaynak: Artam Antik A.Ş. 280.Müzayede, 15 Aralık 2013, No.129.

Resim 2.70. H.1276(1859) tarihli mushaf, Nas Sûresi, ketebe sayfası

Kaynak: Artam Antik A.Ş. 280.Müzayede, 15 Aralık 2013, No.129.

2.3.9. Ahmed Refik¹¹²

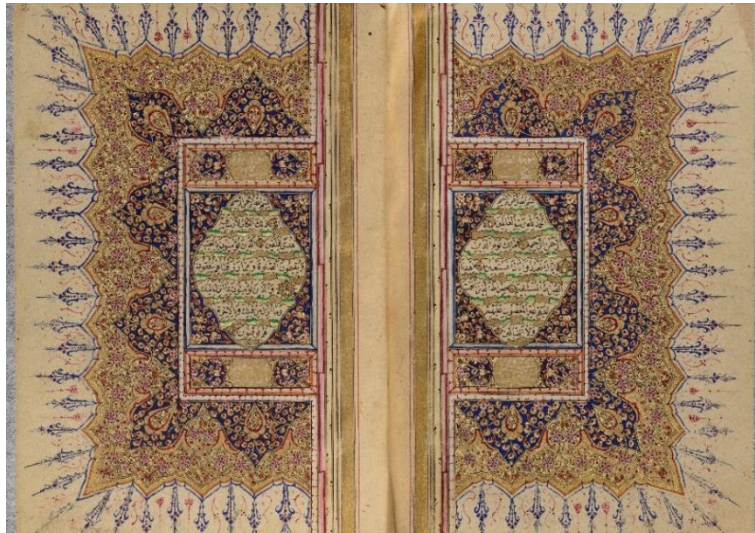
Ahmed Zarıff'nin öğrencisi olan Şumnu hattatlarından Ahmed Refik; Şumnulu Şaban ve Ahmed Fuad'ı yetiştirmiştir. H. 1263 (1847) tarihli mushafın ketebe sayfası ve detayları da bulunmaktadır. Bunun dışında H. 1266 (1850), 1267 (1851) ve 1268 (1852) tarihli mushafları da bulunmaktadır.

Resim 2.71. H. 1263 tarihli mushafın ketebe sayfası

Kaynak: Bibliotheque Nationale de France, Paris, MS. Smith Lesouef 206.

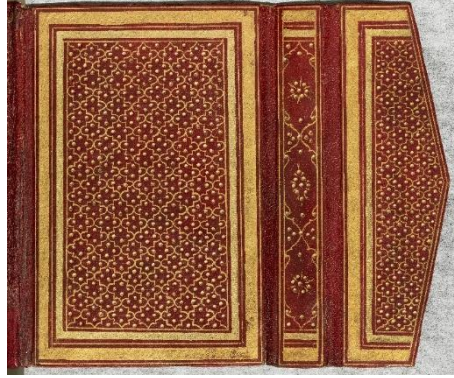
Resim 2.72. H.1263 tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Bibliotheque Nationale de France, Paris, MS. Smith Lesouef 206.

¹¹² Stanley, a.g.e..

Resim 2.73. Ahmed Refik ketebe kayıtlı mushafın cildi

Kaynak: Bibliotheque Nationale de France, Paris, MS. Smith Lesouef 206.

2.3.10. Ahmed Şükrî, Topçu¹¹³

Ahmed Şükrü Efendi, Şumnu hattatlarının meşhurlarındandır. Topçu lakabı ile bilinmesinin yanı sıra Sultan II. Mahmud'un davetiyle İstanbul'a geldiği rivayet olunmaktadır. Şumnulu Şaban Reşad'ın öğrencilerinden olup Hüseyin Vassâf, Ahmed Zarîfî ve Abdurrahman Hilmi'yi yetiştirdiği öğrencilerden bazılarıdır. 1273 (1856) tarihli mushafı bulunmaktadır. Ayrıca bir levhası bulunmaktadır.

Resim 2.74. Ahmed Şükrü'nün bir levhası

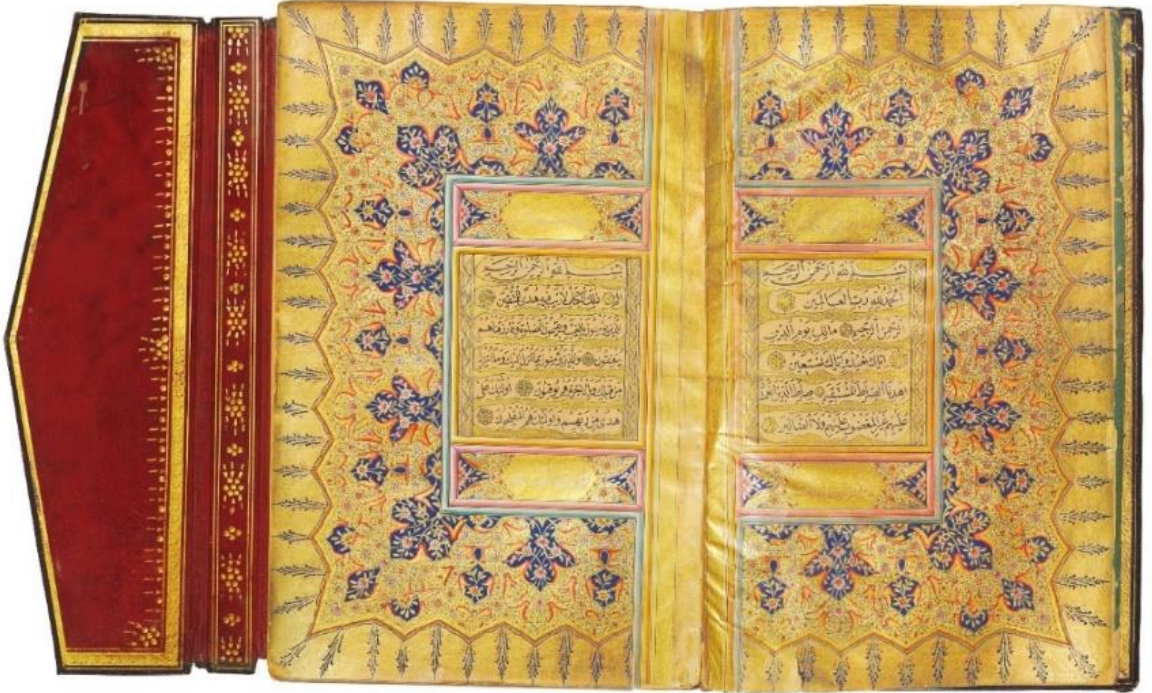
¹¹³ Inal,a.g.e., ss.410.

Kaynak: Alif Art, Osmanlı ve Karma Sanat Eserleri Müzayedesi 08.03.2009 Lot:141.

2.3.11. Ahmed Zarîfî¹¹⁴

Topçu lakaplı Ahmed Şükrî'nin öğrencisi olan Ahmed Zarîfî'nin, Ahmed Refik, Hasan Hamdi, Mehmed Sâbit ve İsmail Azmî, İsmail Necib, Şaban Şevkî yetiştirdiği öğrencilerden bazılarıdır. Geçimini hattatlıktan kazandığı ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiş olduğu nakledilmektedir. H.1283 (1866), H. 1288 (1871), H.1292 (1875) tarihli mushafları bulunmaktadır. H.1288(1871) tarihli Ahmed Zarîfî ketebe kayıtlı mushafın detayları verilmiştir.

Resim 2.75. H. 1288 (1871) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Christie's, London, Lot 133.

¹¹⁴ Stanley, a.g.e..

Resim 2.76. H. 1288 (1871) tarihli mushaftan örnek sayfalar ve cüz gülü

Kaynak: Christie's, London, Lot 133.

Resim 2.77. 1288 (1871) tarihli mushaf, ketebe kaydı

Kaynak: Christie's, London, Lot 133.

2.3.12. Ali Hamdi, Hâfız¹¹⁵

Şumnulu hattatlardan biri olan Hâfız Ali Hamdi 'nin H. 1255 (1839) tarihli bir mushafı bulunmaktadır. Aynı eserde Mehmed isimli bir müzehhibin de imzası bulunmaktadır. Bu esere müzehhib tarafından H. 1262 (1846) tarihi düşülmüştür.

2.3.13. Ali Osman Hilmi¹¹⁶

Şumnulu Seyyid Mehmed Nûrî'nin öğrencisi olan Ali Osman Hilmi çok sayıda öğrenci yetiştirmiş olan hattatlardan birisidir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında hattat Osman Nûrî de bulunmaktadır. 1270(1853), 1272 (1855), ve 1277 (1860) tarihli üç mushafı Ghassan I. Shaker koleksiyonunda bulunmaktadır.¹¹⁷ Bunların dışında H.1276 (1859) tarihli olanıda görülmektedir.

Resim 2.78. H. 1276 (1859) tarihli mushafın serlevha sayfası

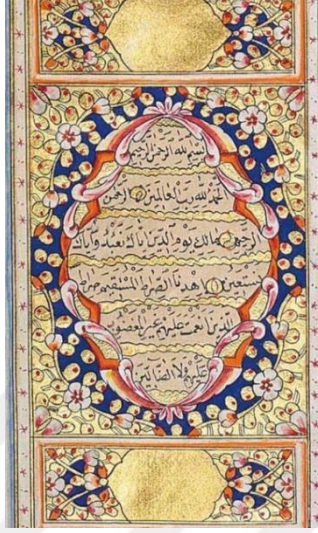
Kaynak: Christie's, London, 27 April 2017, Lot 12.

¹¹⁵ Ünver, a.g.e..

¹¹⁶ Stanley,a.g.e..

¹¹⁷ Stanley, a.g.e..

Resim 2.79. H. 1276 (1859) tarihli mushaf, Fâtiha Sûresi

Kaynak: Christie's, London, 27 April 2017, Lot 12.

2.3.14. Halil Zühdf¹¹⁸

Seyyid Mehmed Nûrî'nin öğrencisi olan Halil Zühdf çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. H. 1287 (1870) tarihli mushafın serlevha sayfaları görülmektedir.

Resim 2.80. H. 1287 (1870) tarihli mushafın serlevha sayfaları

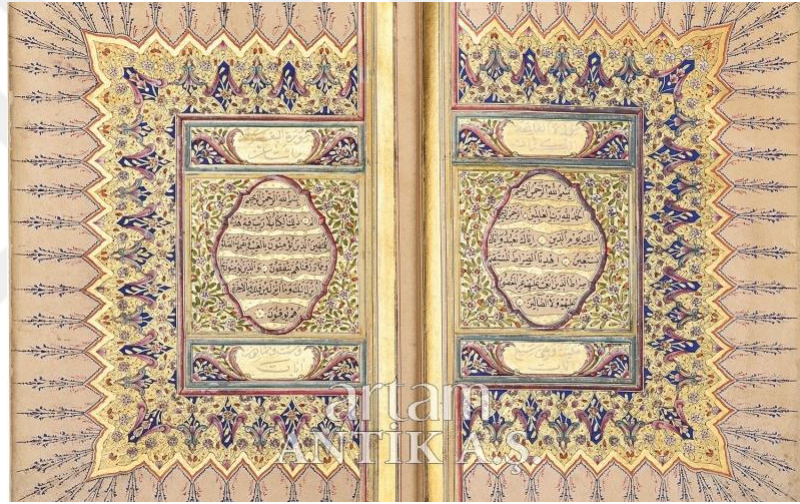
¹¹⁸ Stanley, a.g.e..

Kaynak: Bali Müzayede, Başyapıtlar Müz., Klasik ve Modern Sanat Eserleri, 5 Aralık 2015, Lot. 118.

2.3.15. Hasan Hamdi¹¹⁹

Hasan Hamdi, Şumnu'nun meşhur hattatlarından Hattat Mehmed Sukûî ve Seyyid Ahmed Zarîfî 'nin öğrencilerindendir. Hotel Drouot müzayede evinde tarihsiz bir mushafı satışı çıkarılmıştır ayrıca H.1281(1864) tarihli bir mushafı daha bulunmaktadır.

Resim 2.81. H. 1281 (1864) tarihli mushafın serlevha sayfaları (Artam Antik, 294. Müzayede Değerli Tablolar ve Antikalar, Lot.113).

Kaynak: Artam Antik, 294. Müzayede Değerli Tablolar ve Antikalar, Lot.113.

Resim 2.82. H. 1281 (1864) tarihli mushaf, Kadir Sûresi ve cüz gülü

---

¹¹⁹ Stanley, a.g.e..

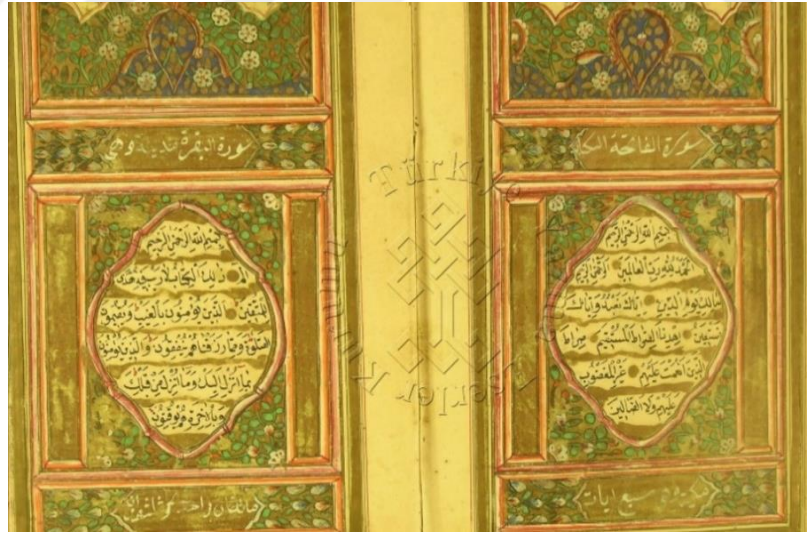

Kaynak: Artam Antik, 294. Müzayede Değerli Tablolar ve Antikalar, Lot.113.

2.3.16. Hasan Rıza¹²⁰

Şumnu Hattat Hacı Mehmed Şevki'nin öğrencilerinden olan Hasan Rıza'nın H.1275 (1858) tarihli bir mushafı bulunmaktadır.

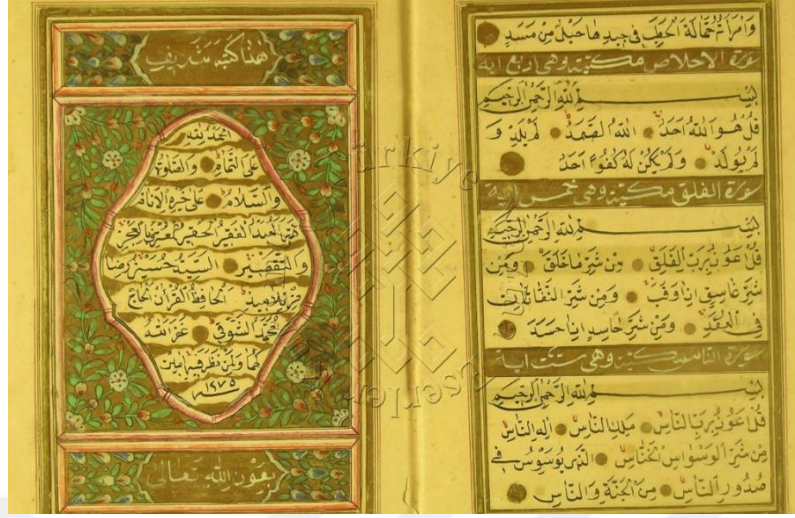
Resim 2.83. H.1275 (1858) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nafiz Paşa Koleksiyonu, No.15.

Resim 2.84. H.1275 (1858) tarihli mushafın sûreler ve ketebe sayfası

¹²⁰ Ünver, a.g.e.

Kaynak: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nafiz Paşa Koleksiyonu, No.15.

2.3.17. Hüseyin Hamdi, Seyyid¹²¹

Hattat Mehmed Nûrî'nin oğlu olan Şumnulu Hüseyin Hamdi Efendi; İsmail Zühdü'nün yetiştirdiği öğrencilerdendir. Ayrıca İbrahim Fellâhi'den de ders almıştır. H.1219 (1804), H.1220 (1805), H.1248 (1832), H.1255 (1839) tarihli mushafları bulunmaktadır.

Resim 2.85. H.1255 (1839) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Sotheby's, Arts Of The Islamic World 25 April 2012 Lot 437.

¹²¹ Stanley, a.g.e..

Resim 2.86. H.1255 (1839) tarihli mushafın cildi

Kaynak: Sotheby's, Arts Of The Islamic World 25 April 2012 Lot 437.

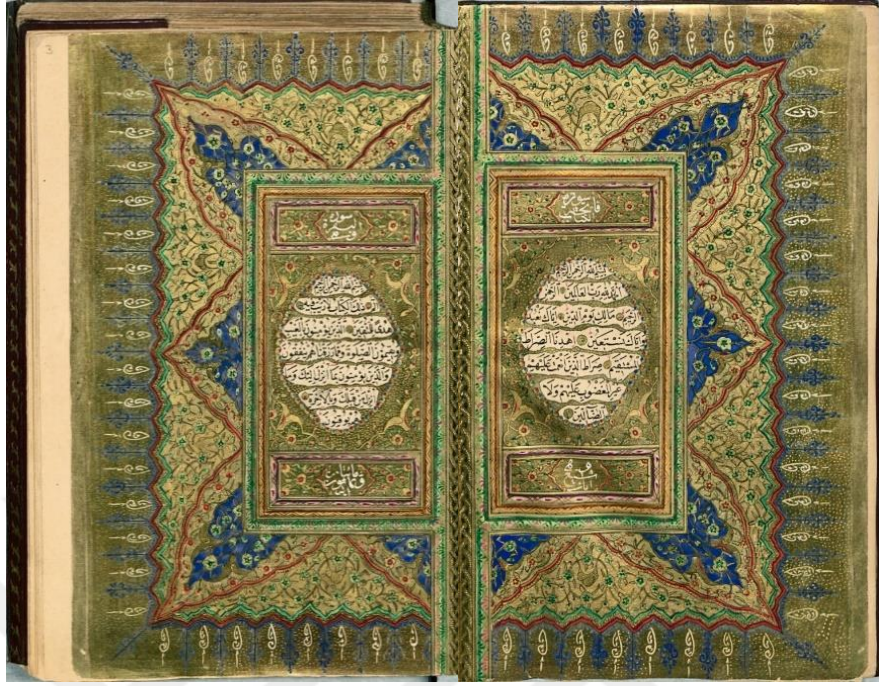
2.3.18. İbrahim Fellâhi¹²²

Şumnulu hattat Evliyazâde Ahmed Nazîfî'nin öğrencilerindendir. Seyyid Hüseyin Hamdi ve Seyyid Mustafa Safvet yetiştirdiği öğrencilerden bazılarıdır. H.1285 (1868) tarihli mushafı bulunmaktadır.

Resim 2.87 : H.1285(1868) tarihli mushafın serlevha sayfaları

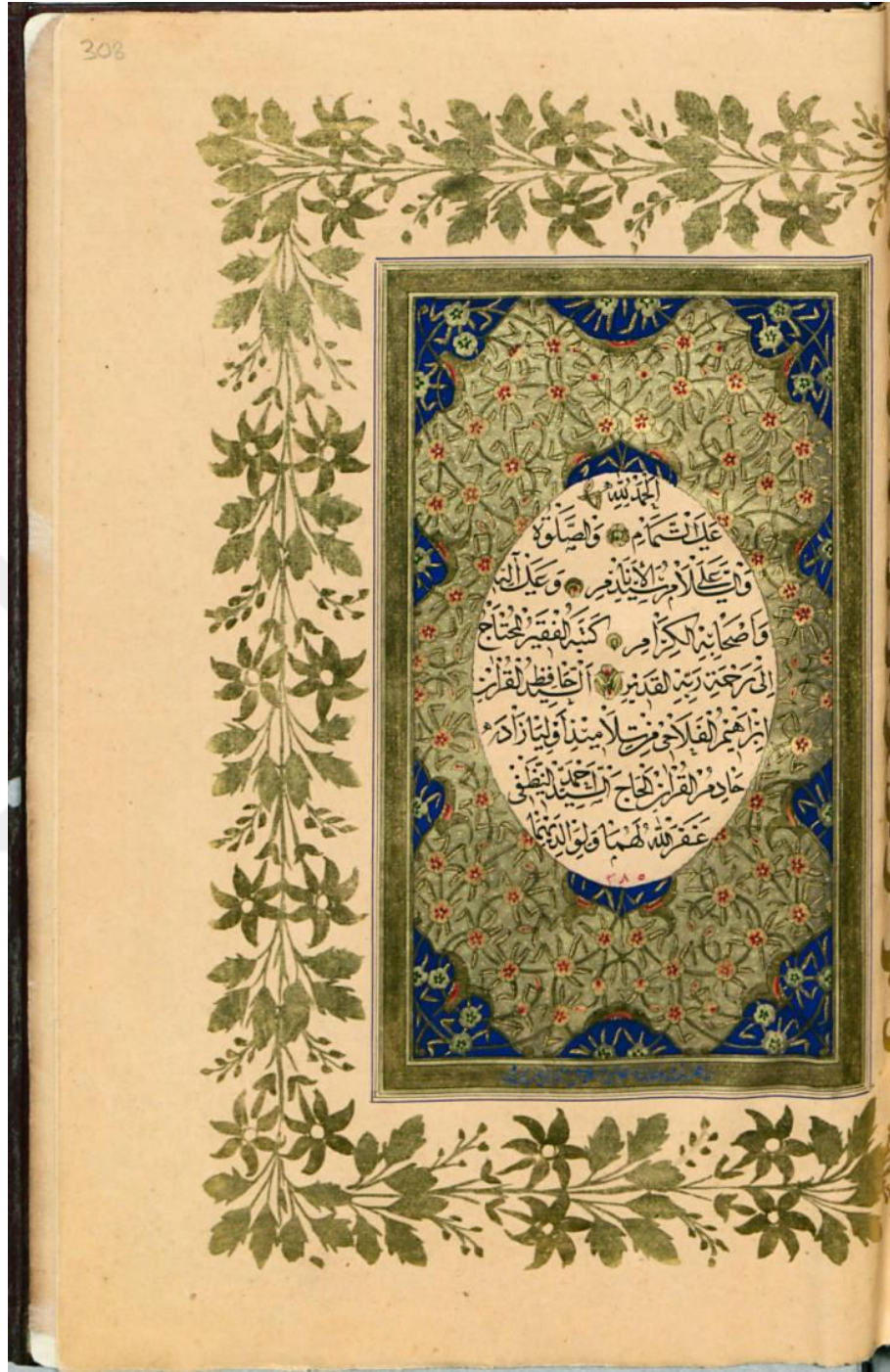
---

¹²² Stanley, a.g.e..

Kaynak: Sakıp Sabancı Müzesi Dijital Koleksiyonları ve Arşivleri, No.100-0260.

Resim 2.88. H.1285(1868) tarihli mushafın ketebe sayfası

Kaynak: Sakıp Sabancı Müzesi Dijital Koleksiyonları ve Arşivleri, No.100-0260.

Hattatın hocası, Evliyazâde Ahmed Nazîfî çok sayıda öğrenci yetiştirmiş olup bunlar; Şumnulu hattatlardan Abdurrahman Tevfik, Mehmed Hikmetî, Mehmed Şükrî, Mustafa Rıf'atî, Salih Nâmîkî'dir. Hattatların hocalarına ait bilgileri, hattatların eserlerine yazdıkları ketebe kayıtlarından öğrenilmektedir.

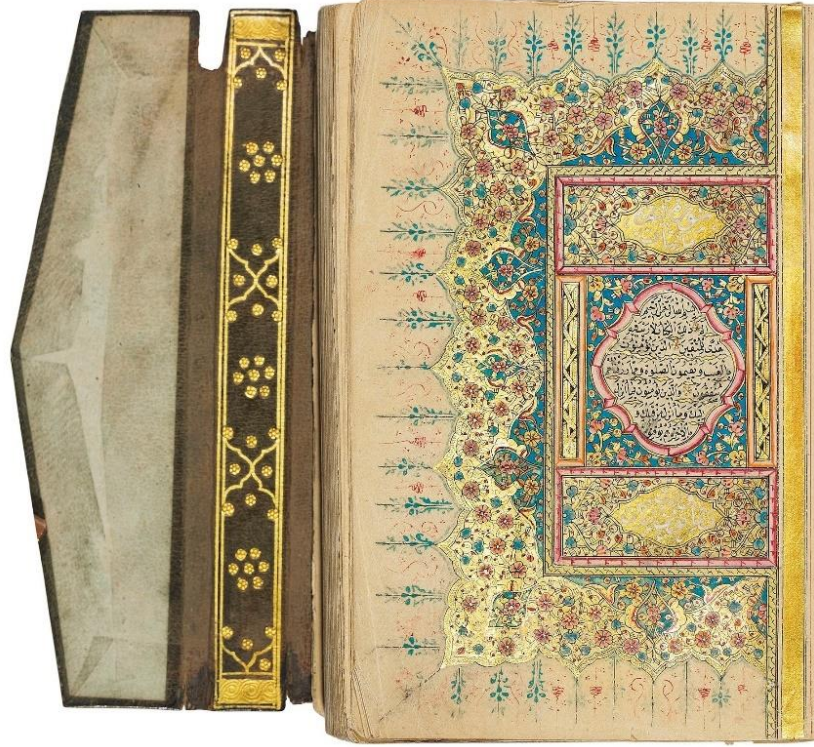
2.3.19. Hasan Aman¹²³

Şumnulu Hattat Hüseyin Vehbî'nin yetiştirdiği çok sayıda öğrenciden birisidir. Şumnulu olan Hasan Aman'ın H.1260 (1844) tarihli mushafı bulunmaktadır. Ancak bunun dışında hattatın hayatı hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır.

2.3.20. İsmail Necib¹²⁴

Seyyid Ahmed Zarifî'nin yetiştirmiş olduğu öğrencilerden birisidir. H.1255 (1839), H.1258 (1843), H.1260 (1844), H.1264(1847), H.1268(1851) tarihli mushafları bulunmakta olup H.1258(1843) tarihli mushafın serlevha sayfaları görülmektedir.

Resim 2.89. H. 1255(1839) tarihli mushaf, Bakara Sûresi, sertab ve miklebi

Kaynak: Christie's, London, 26 April 2018, Lot 177.

Resim 2.90. H. 1258(1843) tarihli mushafın serlevha sayfaları

¹²³ Ünver, a.g.e..

¹²⁴ Stanley, a.g.e..

Kaynak: Christie's, London, 26 Oct. 2017, Lot 229.

2.3.21. Mehmed Ali Ulvi¹²⁵

İsmail Zühdi Efendi'den ders aldıktan sonra Hattat İsmail Şevkî ile hat eğitimine devam etmiştir. H.1238 (1822) tarihli mushafı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu mushafın ilk sayfasında H.1267(1851)tarihinde İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi'ne vakfedildiği belirtilmektedir. Ayrıca ketebe sayfasının yanındaki sayfa ayları temsilen on ikiye ayrılmış olup her ay belirli kişilerin ruhuna okunması için bir düzen oluşturulmuştur.

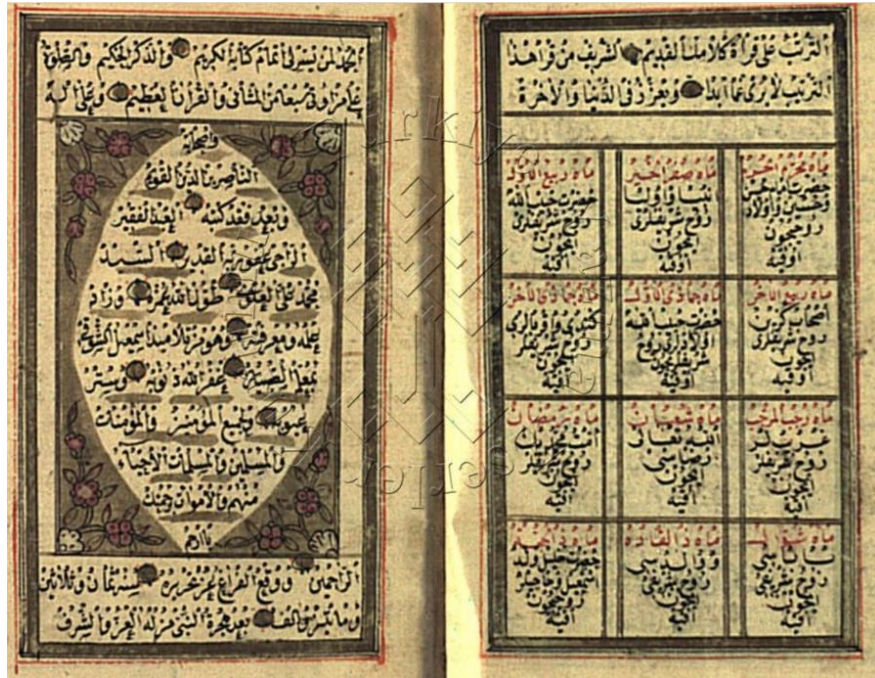
Resim 2.91. H.1238 (1822) tarihli mushafın serlevha sayfaları

¹²⁵ Ünver, a.g.e..

Kaynak: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nafız Paşa Koleksiyonu, No.6.

Resim 2.92. H.1238 (1822) tarihli mushafın ketebe sayfası

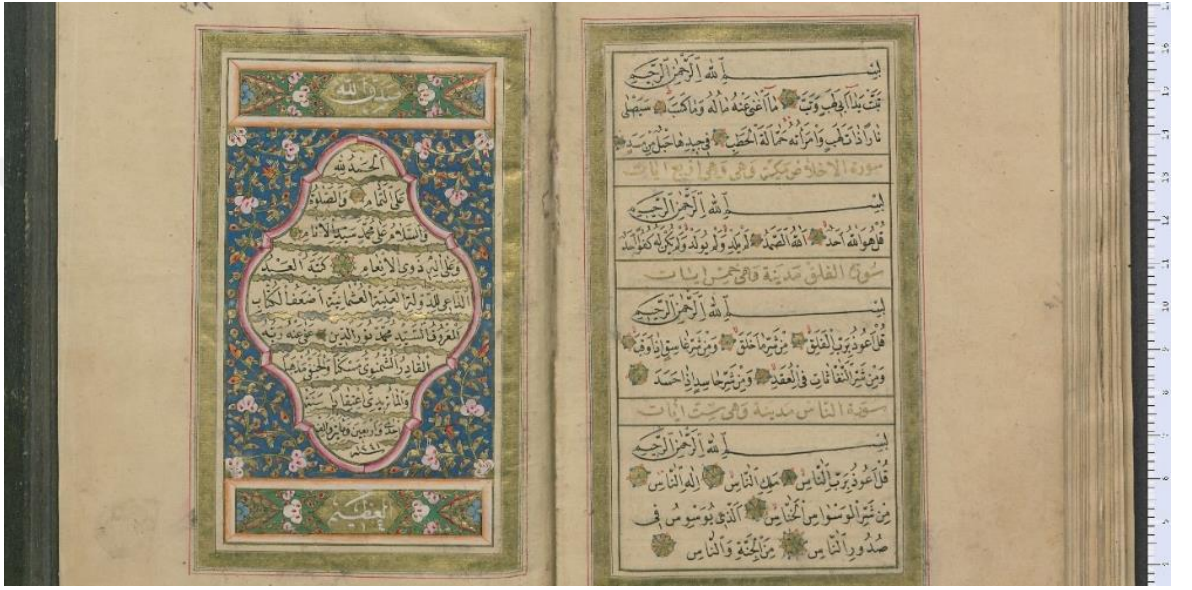

Kaynak: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nafız Paşa Koleksiyonu, No.6.

2.3.22. Mehmed Nûreddin, Seyyid¹²⁶

Şumnulu hattat Hüseyin Vehbî'nin yetiştirdiği öğrencilerden birisidir. H.1241(1825) tarihli bir mushafı Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Resim 2.93. H. 1241 (1825) tarihli mushafın ketebe sayfası

Kaynak: TSMK, No. H.3.

2.3.23. Mehmed Sâbit¹²⁷

Ahmed Zarîfî'nin öğrencisidir. Özel bir koleksiyonda tarihsiz bir mushafı ve H.1273 (1856) tarihli diğer bir mushafı bulunmaktadır.

Resim 2.94. Mushafın serlevha sayfaları

¹²⁶ Stanley, a.g.e..

¹²⁷ Stanley, a.g.e..

Kaynak: <http://hattatlarimiz.blogspot.com/2015/12/hattat-mehmed-sabit.html>, [Er. Tar.: 20.01.2021].

Resim 2.95. Mushafın ketebe sayfası

Kaynak: <http://hattatlarimiz.blogspot.com/2015/12/hattat-mehmed-sabit.html>, [Er. Tar.: 20.01.2021].

2.3.24. Mustafa Nüzhetî¹²⁸

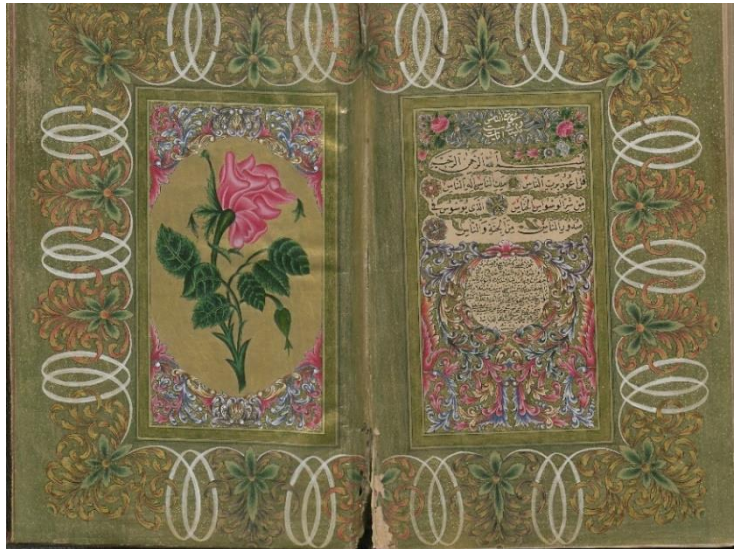
Şumnu lu olan hattatın Topkapı Sarayı'nda H.1272(1855) tarihli mushafı bulunmaktadır.

Resim 2.96. H.1272 (1855) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: TSMK, No. M. 57.

Resim 2.97. H.1272 (1855) tarihli mushafın ketebe sayfası

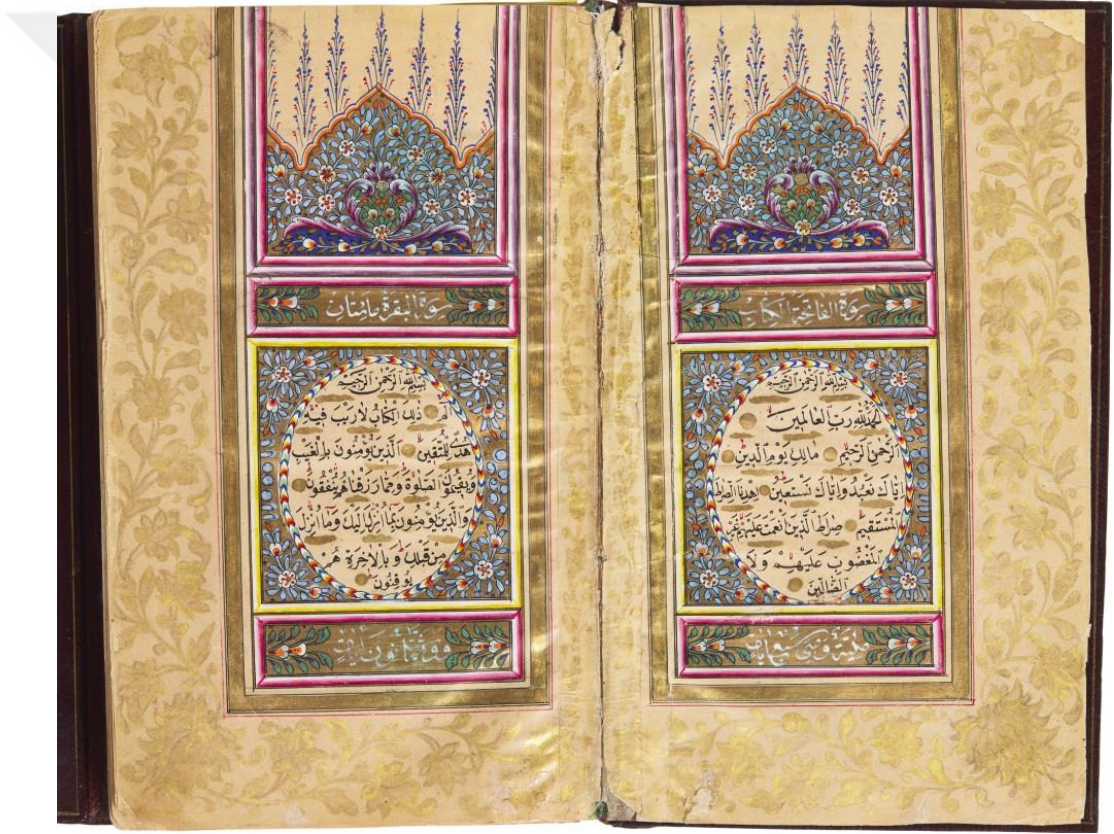
¹²⁸ Stanley, a.g.e..

Kaynak: TSMK, No. M. 57.

2.3.25. Mustafa Safvet, Seyyid¹²⁹

Şumnulu İbrahim Fellâhi'nin yetiştirdiği çok sayıda öğrenciden birisidir. H.1295(1878) tarihli bir mushafı ve tarihsiz bir mushafı bulunmaktadır. H.1295(1878) tarihli mushafın ketebe kaydında hocası olarak Mustafa Şükrî'nin adı geçmektedir.

Resim 2.98. H.1295 (1878) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Sotheby's, The Shakerina Collection, 23 October 2019.

¹²⁹ Stanley, a.g.e..

2.3.26. Osman Şevkî¹³⁰

Süleyman Vehbî Efendi'nin öğrencilerindendir. Şumnu'nun meşhur hattatlarından Hasan Âşıkî'yi yetiştirmiştir. H.1231(1815), H.1262 (1846), H. 1268(1852) ve H.1294(1877) tarihli mushafları bulunmaktadır.

Resim 2.99. H. 1262 (1846) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Sakıp Sabancı Müzesi Dijital Koleksiyonları ve Arşivleri, No.100-0042.

¹³⁰ Stanley,a.g.e..

Resim 2.100. H.1268 (1851) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Atatürk Kitaplığı, Envanter No: Yz_Kur_000057.

Resim 2.101. H.1294(1877) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Antik A.Ş. 223. Müzayede, 2 Mayıs 2004, No.108.

2.3.27. Ömer Rüşdî¹³¹

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Hattatlar da hattat Fâik Efendi'den bahsederken onun İstanbul Silivrikapı'da bulunan Topçu başı Bali Süleyman Ağa mektebi hocası Şumnulu Ömer Rüşdî Efendi'den sülüs ve nesih meşk ettiğinden bahseder¹³² bunun dışında H.1271 (1853) tarihli mushafın ketebe sayfasından Hasan Rıza 'dan ders aldığı öğrenilmektedir.

Resim 2.102. H. 1271 (1853) tarihli mushafın serlevha sayfaları

---

¹³¹ İnal, a.g.e..

¹³² İnal, a.g.e..

Kaynak: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, No. 06 Mil Yz A 6572.

Resim 2.103. H. 1271 (1853) tarihli mushafın ketebe sayfası

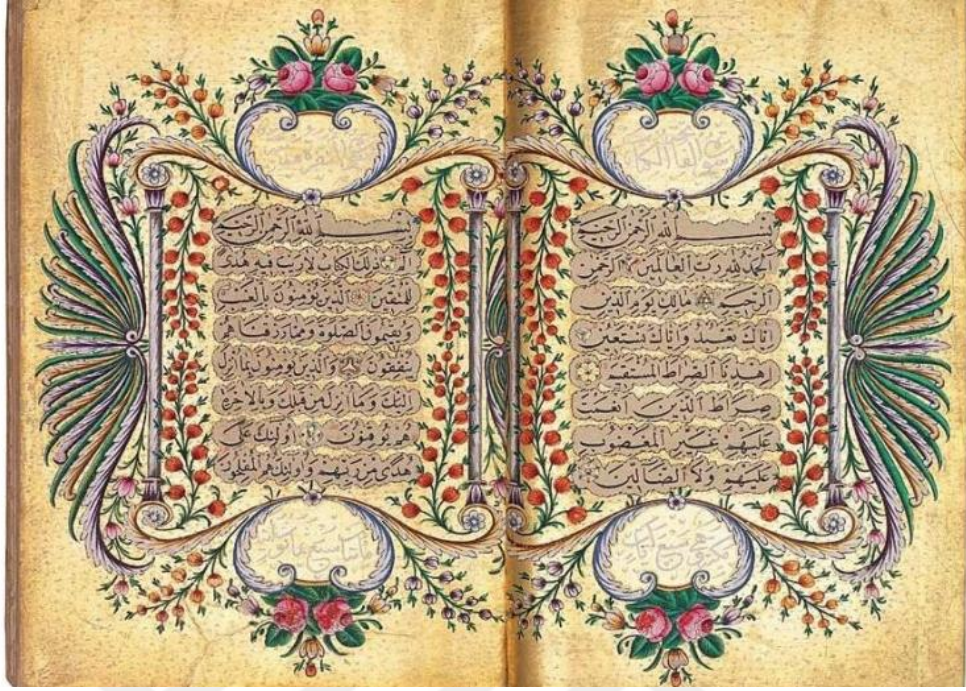
Kaynak: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, No. 06 Mil Yz A 6572.

2.3.28. Salih Nâilî, Hâfız¹³³

Hâfız Ali Ulvi'nin yetiştirdiği öğrencilerden olup H.1273(1856) tarihli mushafı İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi A.6647'de kayıtlı bulunmaktadır. Restorasyon çalışmaları devam ettiğinden dolayı esere ulaşılamamaktadır. H.1278 (1861) tarihli bir diğer mushafın serlevha sayfaları bulunmaktadır. Ayrıca bir de hilye çalışması bulunmaktadır.

Resim 2.104. Mushafın serlevha sayfaları

¹³³ Ünver, a.g.e..

Kaynak: Artam Antik, 267. Müzayede Değerli Tablolar ve Antikalar, Lot.85.

Resim 2.105. Hattat Salih Nâilî'nin hilye-i şerif çalışması

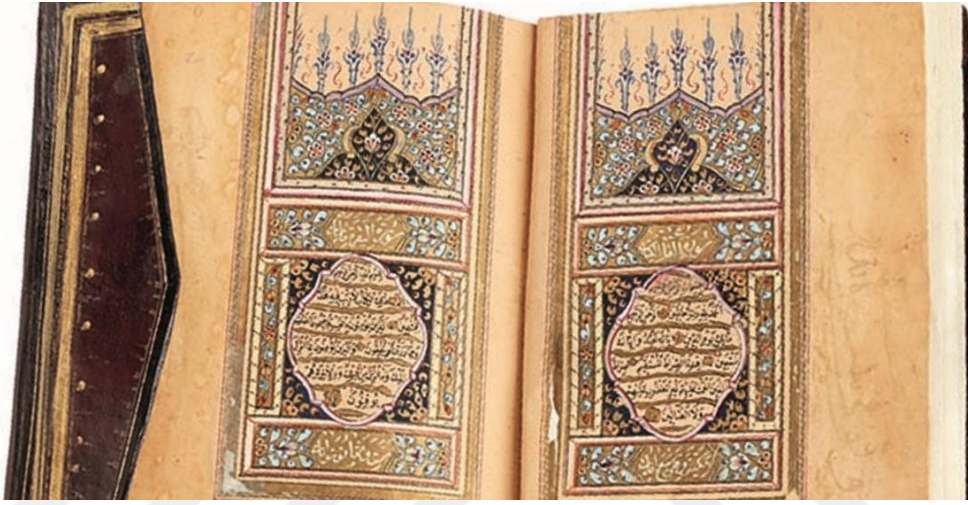

Kaynak: Alif Art Müzayede, Nusret İkbâl Collection, Lot.560.

2.3.29. Salih Râmî, Seyyid Hâfız¹³⁴

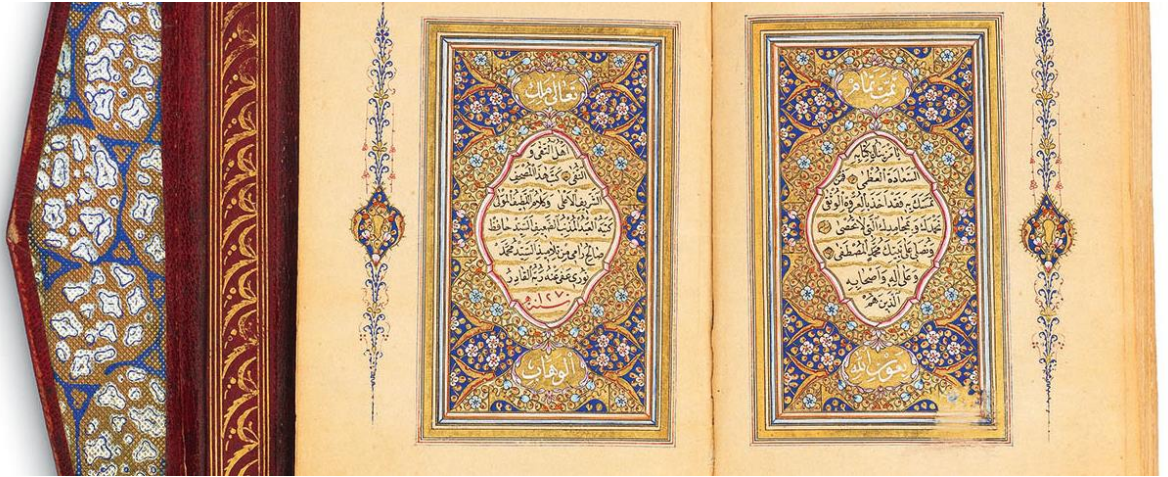
Şumnu'nun meşhur hattatlarından Mehmed Nûrî'nin yetiştirdiği çok sayıda öğrenciden birisidir. H.1266 (1848) , H.1270 (1852) ve H.1278(1860) tarihli mushafları bulunmakta olup çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.

Resim 2.106. H.1266(1850) tarihli mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Alif Art Müzayede, 02.03.2019, Lot.184.

Resim 2.107. H.1270 tarihi mushafın ketebe sayfası

¹³⁴ Stanley, a.g.e..

Kaynak: Alif Art, Maps and Engraving VIII, Rare Manuscripts and Calligraphy Collection, 24 May 2015, Lot:559.

2.3.30. Yusuf Sıdkı¹³⁵

Talib Fa'iki'nin yetiştirmiş olduğu öğrencilerden birisidir. H.1280 (1863) tarihli bir mushafı bulunmaktadır.

Resim 2.108. Mushafın serlevha sayfaları

Kaynak: Munich, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Arab.2647: Prachtkorane aus tausend Jahre, no.31.

2.3.31. Ahmed Nâib , Hâfız¹³⁶

Şumnulu hattat Abdurrahman Tefvik'in öğrencilerindendir. Silistreli olan hattat Ahmed Nâib'in H. 1261(1845) tarihli bir mushafı görülmüştür. Bu mushaf da diğer mushaflar gibi içerisinde Şumnu izlerini taşımaktadır.

¹³⁵ Stanley, a.g.e..

¹³⁶ Ünver,a.g.e..

2.3.32. Hasan Vehbî, Seyyid¹³⁷

Şumnulu olan Hasan Vehbî, Hâfız Osman Hilmi'nin öğrencisidir. 1279 (1864) tarihli bir mushafı bulunmaktadır.

2.3.33. Hüseyin Vassâf¹³⁸

Topçu Ahmed Şükrî'nin öğrencisi olan Hüseyin Vassâf'ın 100'e yakın eseri olduğu rivayet edilmişse de günümüzde bunlardan hiçbirine ulaşılamamıştır. Hayatı hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır.

2.3.34. Hüseyin Vehbî

Şumnulu olduğu bilinen hattatın hayatı hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak kendisinin hattat Mehmed Nûrî'yi yetiştirdiği eserlerinin ketebe kaydından anlaşılmaktadır.

2.3.35. Hüseyin Zâhidi

Ahmed Nazîfî öğrencisidir. H.1269 tarihli mushafı bulunmaktadır.

2.3.36. İbrahim Edhem¹³⁹

Şumnulu olan ve çok uzun yıllar hattatlıkla uğraşan İbrahim Edhem dayısı Mehmed Şerif'den hüsnühattı öğrenmiş çok sayıda eser vermiştir. 25 mushafı olduğu rivayet edilmektedir.

2.3.37. İbrahim Nâmikî¹⁴⁰

Mustafa Rifat'ın öğrencilerindendir. H. 1277 (1860) ketebe kayıtlı bir Kur'an-ı Kerim'i görülmüştür. Çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.

---

¹³⁷ Stanley, a.g.e..

¹³⁸ Ünver, a.g.e.

¹³⁹ Ünver, a.g.e..

¹⁴⁰ Ünver, a.g.e..

2.3.38. İsmail Azmî¹⁴¹

Şumnulu hattat Evliyazâde Ahmed Nazîfî'nin öğrencilerinden olup H. 1289 (1872) tarihli mushafı bulunmaktadır.

2.3.39. İsmail Besim¹⁴²

Şumnulu hattat Evliyazâde Ahmed Nazîfî'nin öğrencilerinden olup H.1275 (1858) tarihli mushafı ve H.1277 (1860) tarihli Hizbu'l Bahri bulunmaktadır.

2.3.40. İsmail Şevkî¹⁴³

Hattat Süleyman Vehbî'nin öğrencilerindendir. H. 1263(1847) tarihli bir mushafı bulunmakla beraber çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Mehmed Ali Ulvi bunlardan birisidir.

2.3.41. Köse İmam¹⁴⁴

Şumnulu olan Köse İmam'ın hayatı hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

2.3.42. Mehmed Emin Fâik, Seyyid Hacı¹⁴⁵

Şumnulu olduğu bilinen hattata, Şumnu icâzetnâmeleri dışında herhangi bir kaynakta rastlanmamıştır.

2.3.43. Mehmed Hıfzı

Hacı Hüseyin Hamdi'nin öğrencilerindendir.

---

¹⁴¹ Stanley, a.g.e..

¹⁴² Ünver, a.g.e..

¹⁴³ Ünver, a.g.e..

¹⁴⁴ Ünver, a.g.e..

¹⁴⁵ Stanley, a.g.e..

2.3.44. Mehmed Hikmetî, Seyyid¹⁴⁶

Evliyazâde Ahmed Nazîfî'nin yetiştirdiği öğrencilerdendir. H.1274 (1857) tarihli mushafı bulunmaktadır.

2.3.45. Mehmed Sâdık Râif, Seyyid¹⁴⁷

Mehmed Şevkî'nin öğrencilerinden olan hattata Şumnu icâzetnameleri dışında herhangi bir kaynakta rastlanmamıştır.

2.3.46. Mehmed Sukûtî¹⁴⁸

Şumnulu hattatlardan Seyyid Hasan Hamdi ve Seyyid Abdurrahman Hilmi'yi yetiştirmiştir. Mehmed Sukûtî'nin hayatına dair ulaşılan bilgiler bununla sınırlıdır. Ayrıca kendisinin hangi hattattan ders aldığına ve eserlerine dair bir bilgi edilememiştir.

2.3.47. Mehmed Şevkî, Seyyid¹⁴⁹

Hasan Rıza ve Seyyid Mehmed Sadık Raif yetiştirdiği çok sayıda öğrencilerden ikisidir. Mehmed Şevkî'nin hayatına dair ulaşılan bilgiler bununla sınırlıdır. Ayrıca kendisinin hangi hattattan ders aldığına ve eserlerine dair bir bilgi elde edilememiştir.

2.3.48. Mehmed Şükri¹⁵⁰

Evliyazâde Ahmed Nazîfî'nin yetiştirmiş olduğu çok sayıda öğrenciden birisidir. H.1270(1853), H.1276(1859) tarihli mushafları bulunmakla beraber çok fazla öğrenci yetiştirdiği bilinmektedir.

---

¹⁴⁶ Stanley, a.g.e..

¹⁴⁷ Stanley, a.g.e..

¹⁴⁸ Stanley, a.g.e..

¹⁴⁹ Stanley, a.g.e..

¹⁵⁰ Stanley, a.g.e..

2.3.49. Mustafa Fehmi¹⁵¹

H. 1278 (1861) tarihli mushafı bulunmaktadır. Ayrıca icâzetnâmelerde adı bulunan hattatın hayatına dair çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır.

2.3.50. Mustafa Lütfî¹⁵²

Şumnu icâzetnâmelerinde adının geçmesi haricinde hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

2.3.51. Mustafa Rif'atî¹⁵³

Evlilyazâde Ahmed Nazîfî'nin yetiştirdiği çok sayıda öğrenciden birisidir. H.1270(1853) tarihli bir mushafı bulunmaktadır.

2.3.52. Mustafa Sürûrî¹⁵⁴

Şumnulu olduğu bilinen hattatın H.1270(1853) tarihli bir mushafı bulunmaktadır.

2.3.53. Osman Âsım, Hâfız¹⁵⁵

Hâfız Ahmed Nazîfî'nin yetiştirdiği çok sayıda öğrenciden birisidir.

2.3.54. Osman Hilmi, Seyyid Hâfız¹⁵⁶

Seyyid Hasan Vehbî'nin yetiştirdiği çok sayıda öğrenciden birisidir.

---

¹⁵¹ Stanley, a.g.e..

¹⁵² Stanley, a.g.e..

¹⁵³ Stanley, a.g.e..

¹⁵⁴ Stanley, a.g.e..

¹⁵⁵ Ünver, a.g.e..

¹⁵⁶ Stanley, a.g.e..

2.3.55. Osman Nazîfî, Hâfız¹⁵⁷

Hattat Ömer Vehbî'nin yetiştirdiği çok sayıda öğrenciden birisidir. H.1276(1859) tarihli bir mushafı bulunmaktadır.

2.3.56. Osman Nûrî¹⁵⁸

Osman Nûrî; Seyyid Mehmed Nûrî, Halil Zühdi, Hüseyin Hilmi ve Ali Osman Hilmi gibi çok değerli hattatların öğrencisi olmuştur. H. 1271 (1854), H.1296(1879) tarihli mushafları bulunmaktadır.

2.3.57. Osman Râşid, Hâfız¹⁵⁹

Hattat Süleyman Vehbî'nin öğrencisidir. H.1246(1829) tarihli mushafı bulunmaktadır.

2.3.58. Rüşdî, Hacı

Şumnu icâzetnâmelerinde ismi bulunan Rüşdî Efendi'nin Şumnulu hattatlardan Hüseyin Rüşdî ile aynı kişi olabileceği düşünülmektedir. Bu sebeple Hüseyin Rüşdî için müstakil bir başlık açılmamıştır.

2.3.59. Sâlih Nâmikî, Seyyid¹⁶⁰

Evlirazâde Ahmed Nazîfî'nin yetiştirdiği çok sayıda öğrenciden birisidir. Tarihsiz bir mushafı bulunmaktadır.

2.3.60. Seyyid Hüseyin¹⁶¹

Şumnulu olan Seyyid Hüseyin kardeşi Seyyid Mustafa ile birlikte İstanbul'da Eğrikapılı Mehmed Rasim Efendi'den ders almışlardır.

---

¹⁵⁷ Ünver, a.g.e..

¹⁵⁸ Stanley, a.g.e..

¹⁵⁹ Ünver, a.g.e..

¹⁶⁰ Stanley, a.g.e..

¹⁶¹ Müstakimzâde, a.g.e..

2.3.61. Seyyid Mustafa¹⁶²

Kardeşi Seyyid Hüseyin ile Eğrikapılı Mehmed Rasim Efendi'den icâzet aldıktan sonra Şumnu'ya geri dönmüşlerdir.

2.3.62. Süleyman Vehbî¹⁶³

II.Mahmud'un iradesiyle Şumnu'da görevlendirilen İbrahim Şevkî'nin öğrencilerindendir. İsmail Şevkî ve Hâfız Osman Râşid bilinen bazı öğrencileridir.

2.3.63. Şa'ban Şevkî¹⁶⁴

Ahmed Zarîffî'nin yetiştirmiş olduğu öğrencilerden birisidir. Tarihsiz bir mushafı bulunmaktadır.

2.3.64. Yusuf Râsîh¹⁶⁵

Evliyazâde Ahmed Nazîffî'nin yetiştirmiş olduğu öğrencilerden birisidir. H. 1270(1852) tarihli bir mushafı bulunmaktadır.

2.3.65. Yusuf Rızâ¹⁶⁶

Şumnulu olan hattatın ismi Şumnu icâzetnâmelerinde geçmektedir.

---

¹⁶² Müstakimzâde, a.g.e..

¹⁶³ Ünver, a.g.e..

¹⁶⁴ Stanley,a.g.e..

¹⁶⁵ Stanley, a.g.e..

¹⁶⁶ Stanley,a.g.e..

SONUÇ

İslam hat sanatının gelişiminde merkez şehrin önemi büyüktür. Çoğunlukla dönemi karakterize eden ekollerin belirleyiciliği bu şehirde oluşur. Ancak diğer şehirlerde olan gelişmeler de bu şehirlerden bağımsız düşünülemez.

Araştırma Bulgaristan'ın Şumnu şehrinde bulunan Şerif Halil Paşa külliyesinde bulunan kütüphanede temelleri atılarak zamanla bir okul haline gelen ve bu temel üzerinde meşk usul ile nesilden nesile aktarılan İslam Hat Sanatı üzerine inşâ edilmiştir. Şumnu'da özellikle müslüman nüfusun bölgede artmasıyla birlikte İslam Sanatlarına önem verilmiş ve bunun tabii sonucu olarak bölgede bir sanatkar nüfus ortaya çıkmıştır. Bunlar içerisinde hattatlar ayrı bir yer tutmaktadır. Bu hattatlar ve ortaya çıkardığı eserlerin, belgeler ışığında aydınlatılarak müstakil bir başlık altında toplandığı bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Araştırma çerçevesinde öncelikle temel kaynaklara inilerek bürokrat olarak yüksek bir noktada olmasına rağmen daha ziyade bu külliye ile tanınan Şerif Halil Paşa'nın hayatı incelenmiştir. Ölümüne yakın hazırlattığı vakfiye ile burada; "külliye kütüphanesinde bir hattat çalıştırma" ibaresi neticesinde bir hat faaliyetinin başlatıldığı ve mushafların yazıldığı tespit edilmiştir. Varlığına Şumnulu Şerif Halil Paşa'nın Vakfiyesi ile ulaşılan hat eğitiminin yapıldığı bu kütüphanede sayısız el yazması eser oluşturulmuş ve bunun içinde bir çok sanatçı burada çalışmıştır. Araştırma bu hat okulunu ve bu okulda hizmet etmiş olan hattatları, eserlerini araştırma gayesi taşımaktadır. Külliyenin bizatihi kütüphanenin konumu ve çalışmaların daha doğru sonuçlar doğurması açısından çalışmaya başlamadan yerinde inceleme yapılması planlanmış ancak tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 adlı Coronavirüs salgını nedeniyle bu ziyaret ve inceleme çalışmanın sonunda yapılabilmıştır. Dünyanın çeşitli noktalarında örnekleri bulunan mushaflardan hiçbirine Şumnu ve daha genelinde Bulgaristan'da bulunan kütüphanelerde, müzelerde rastlanılmamış olması dikkat çekicidir.

Orjinali Şumnu Tarih Müzesi'nde bulunan ve kütüphanedeki eserlerin Sofya'daki St. Cyril and St. Methodius kütüphanesine taşınmış olması sebebiyle incelenmek istenmiş ancak gerekli izinlerin alınamaması neticesinde T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan kopyası ve orjinalinin bulunduğu tezler aracılığıyla vakfiyeye ulaşılmıştır. Bu vakfiyenin transkripsiyon ve tercümesi ile hat

okulunun resmi olarak faaliyeti hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Hattatların hayatları hakkında bilgi veren temel kaynaklar incelenerek burada çalışmış hattatlara ulaşılmış ve istinsâh ettikleri mushaflar araştırılmaya başlanmıştır. Mushafların ketebe sayfaları incelenerek hattatların hocaları ve öğrencileri hakkında bilgi toplanmıştır. Bu aşamada T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden tekrar faydalanılmış ve sistematik bir sıralama oluşturulmuştur. Tüm bu araştırmalar neticesinde; Şumnu'daki hat okulu incelemelerinde, 65 hattatın ismine ulaşılmış ayrıca 106 eserin kaydına rastlanmıştır. Kayıtlı eserlerden en eski tarihlisinin H.1219 (1804) olarak hattat Hüseyin Hamdi'ye ait olduğu görülmektedir. Ayrıca eser sayılarından anlaşıldığı üzere en fazla eser veren hattatlar ise Mehmed Nûrî ve Hasan Âşıkî'dir.

İstinsah faaliyetlerinin yürütüldüğü sırada, 1827 yılında Sultan II. Mahmud'un bölgeye yaptığı ziyaret neticesinde buradaki hat okuluna hattat İbrahim Şevkî'nin görevlendirilmesi, beraberinde Sultan'ın himayesi ile ivme kazanan ve eserlerin kalitesinin artarak İslam Sanat Tarihi'nde önemli bir yer tutan el yazmalarının hattı, tezhibi ve cildi incelenmiş, Şumnu işi olarak adlandırılan bir üslup ortaya konmuştur. Bu durum sanatın gelişmesinde haminin oynadığı rolün büyüklüğünü göstermektedir. Bununla birlikte alimlerin, din adamlarının, varlıklı ailelerin, sultanların sanat eserlerine ve sanatçılara desteğiyle sanat daha da ileri düzeye taşınan bir gelişme göstermektedir. Güçlerini göstermek için sanatı ve sanatçıyı kullanan devlet adamının sanatın gelişmesindeki rolü ortadadır. Ayrıca sanatçının güçlü devleti iş kapısı olarak görmesi ve gelişen devlete sığınma isteği sanatın gelişmesinde devletin etkisini göstermektedir.

Hat sanatında; Sultanın sanatçı kişiliği; sanatı ve sanatçıyı himayesi, hat sanatının batıda bir karşılığının olmaması sebebiyle kendine özgü bir geleneği olduğu ayrıca meşk usulü ile aktarıldığından öğretmen ve öğrenci ilişkisi açısından hat sanatında eğitimin rolünü ve en güzele ulaşma çabasında bu sanatın daimi bir ilerleme içerisinde olduğu ve tüm bu sayılanların bir bütün olarak bulunduğu görülmektedir.

Sanata verilen ihtimamın artmasıyla birlikte oluşan ürünün de arttığı, çeşitlilik ve detay kazandığı muhakkaktır. Şumnu hat okulunda çok sayıda ve nitelikli el yazması eser meydana getirilmiş olduğu halde bu eserlerin tüm yönleriyle kataloglanıp gerçek değerlerinin yansıtılmadığı, fiziksel nitelemelerinin yapılmadığı görülmektedir. Tüm bu eserlere yurt içi ve yurt dışında yayınlanan kütüphane ve

müzayede katalogları taranarak, ulaşılabilen çevrimiçi kaynaklar değerlendirilerek ve müzeler ziyaret edilerek ulaşılmıştır.

şumnu mushaflarını genel olarak değerlendirdiğimizde düzgün nesih hatla yazılmış 23 cm x 18 cm ebatlarında eserler olduğu görölmektedir. Hat bakımından incelendiğinde bilhassa Hattat İbrahim şevkî'nin bölgede görevlendirilmesiyle birlikte yazı kalitesinin önceki çalışmalara nazaran arttığı görölmektedir. Tezhib olarak incelendiğinde ise dönemin etkileri oldukça belirgindir. Geçiş dönemi olan 19. yüzyıl şumnu Mushaflarında klasik ve barok- rokoko tezhibin harmanlandığı örnekler bulunmaktadır. Özellikle döneme ait buket, sepet, meyve, akantus ve canlı çiçeklerin kullanıldığı buna ek olarak "C" ve "S" kıvrımlarının kompozisyon haline getirilerek oluşturulduğu örnekler ortaya çıkarılmıştır. Kullanılan geniş renk yelpazesi de bu mushafların diğer bir önemli özelliğidir. Altının ise çok fazla ve geniş bir alanda kullanılmış olması mushaflarda karakteristik bir özellik haline gelmiştir.

Mushafların cildi kullanılan derinin kalitesi bakımından İstanbul'daki örneklere kıyasla daha iyi olmasına nazaran işçilik bakımından daha geride olduğu görölmektedir. Deride koyu yeşil, vişne çürüğu ve kahverengi renkleri kullanılmıştır. Cilt üzerinde döneme ait motiflerden hazırlanmış kompozisyonlar görölmektedir. Ayrıca kapakların iç kısmı renkli kağıt ile kaplanmış olup üzerlerinde motifler bulunmaktadır. Eserlerin bir kısmında mahfaza bulunmaktadır. Ayrıca incelenen eserlerden Hattat Ahmed Fuad'a ait olan ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan mushafın tezhiplenmeden yarım bırakıldığı görölmektedir.

şumnu'da üretilen mushaflar kendilerine özgü tezhib tarzlarıyla dikkat çekici olsa da kullanılan cilt ve hat bakımından Osmanlı geleneğinin bir parçası olarak görölmektedirler. Bununla birlikte şumnu mushaflarının en önemli özelliği geleneksel motiflerle Avrupa tarzı motiflerin bir araya gelerek harmanlanmasıdır Bununla birlikte genel olarak değerlendirildiğinde çok çeşitli mushafların olduğu mushafların tek tip özellik taşımadığı , motifler arasında bir uyumun olduğu görölmektedir. Diğer mushaflarla karşılaştırıldığında taşralarda istinsâh edilen mushaflardan üstün olmasına rağmen İstanbul'da istinsâh edilen mushaflarla denk olduğu görölmektedir. Cilt bakımından bölgeye özgü cildin kullanılması ve bunun da İstanbul'dan her türlü malzeme alınırken cildin şumnu'da daha iyi olması sebebiyle alınmaması , cildin İstanbul'daki örneklerden daha kaliteli olması sonucunu doğurmuştur.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Arslan, Necla: "19. Yüzyıl Gravürlerinin İstanbul'un Sanat Ortamındaki Yeri", 19. yüzyıl İstanbul'unda sanat ortamı. **HABİTAT II'ye Hazırlık Sempozyumu**, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1996.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı: **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri**, Seçil Ofset, İstanbul 2000.
- Berk, Süleyman: **Hattat Mustafa Râkım**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- Çelebi, Evliya: **Seyahatnâme**, ed. Seyit Ali Kahraman, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- Derman, Uğur: "Edirne Hattatları ve Edirne'nin Yazı Sanatımızdaki Yeri", **Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965.
- Derman, Uğur: "Râkım'ın Celi Sülüs Kuşaklarına Dair", **Ömrümün Bereketi III**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2019.
- Derman, Uğur: "Sultan II. Mahmud'un Hattatlığı", **Ömrümün Bereketi II**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2018.
- Ertürk Akay, Selma: "Şumnu Şehri", **Prof. Dr. Süha Göney'e Armağan**, ed. M. Bayartan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Erünsal, İsmail E.: **Türk Kütüphaneleri Tarihi II**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991.
- Hatib et-Tebrîzî: Tercüme Hanifi Akın, **Mişkatu'l-Mesâbih**, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2013.
- İbrahimgil, Mehmet **Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Vakıf Eserleri Envanteri II**, Acar

- Zeki: Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş., 2016.
- İnal, Mahmud
Kemal: **Son Hattatlar**, İstanbul Maarif Basımevi, İstanbul, 1955.
- Karatay, Osman: "II. Bulgar Krallığı", **Balkanlar El Kitabı**, Karam-Vadi Yayınları, Ankara, 2006.
- Kazan, Hilal: "Balkanlar'da Hat Sanatı", **Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri**, Bükreş, Romanya, 2006.
- Kenderova,
Stoyanka: "The Library Of Tombul Cami in the Town Of Shumen - Formation of the Collection and its Current State", **Annual of the Faculty of History of "St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo**, 2018.
- Keskiöğlü, Osman: **Bulgaristan'da Müslümanlar ve İslam Eserleri**, Hilal Yayınları, 1985.
- Köksal, Osman: "Balkanlarda Bir Ordugah Kasabasındaki Osmanlı Mirası", **Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri**, 2006.
- Köksal, Osman: **XIX. yüzyılda bir Osmanlı ordugah kasabası Şumnu**, Araştırma Yayınları, 2006.
- M.Emin Özaşar,
Bünyamin Erul: **Riyâzü's-Sâlihîn**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Mert, Talip: **II. Mahmud'un Sanat Çevresi**, Ötüken, İstanbul, 2020.
- Mevsim, Hüseyin: **Bulgar Gözüyle İstanbul**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.
- Müstakimzâde,
Süleyman Sâdeddin
Efendi: **Tuhfe-i Hattâtin**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2011.
- Örs, Hayrullah: **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1960.
- Özcan, Ali Rıza: "Mahmud Celâleddîn ve Mustafa Râkım", **Hat ve Tezhip Sanatı**, Kültür

ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2015.

Şumnu Şerif Halil Paşa Külliyesi Rölöve Raporu, Özgür Proje Mimarlık, Danışmanlık İnşaat Ltd. Şti. Ankara.

Rado, Şevket:

Türk Hattatları, Yayın Matbaacılık Ticaret Limited Şti., İstanbul, 1984.

Stanley, Tim:

“Shumen as a Centre of Qur’an Production in the 19th Century”, **65th Yaş Armağanı**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2000.

Tuğlacı, Pars:

Bulgaristan ve Türk- Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984.

Uzunçarşılı, İsmail
Hakkı:

Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

DERGİLER

Çelebi, Ercan:

“Taşra Rüşdiye Mekteplerinde Öğrenci İşlerine Dair Bazı Muamelat”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C. 7, 2020.

Hasan, Mehmet:

“Şumnu Rüşdiye Mektebi”, **Müslümanlar Dergisi**, 2019.

Hasanova, Selima
Veysal:

“Şumnu Şerif Halil Paşa Cami Duvarlarına Nakşedilen Hadisler”, **Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 6 , 2019.

Keskiöğlü, Osman:

“Bulgaristan’da Bazı Türk Abideleri ve Vakıf Eserleri”, **Vakıflar Dergisi**, 1969.

Keskiöğlü, Osman:

“Şumnulu Şerif Halil Paşa Vakfiyesi”, **Vakıflar Dergisi**, 1985.

Köksal, Osman:

“XIX. Yüzyıl Ortalarında Şumnu’daki Gayrimüslim Sekenenin Demografik, Sosyo- Ekonomik Görünümü”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.6, 2005.

Ünver, Ahmet
Süheyl:

“Şumnu’da Türk Hattatları ve Eserleri”, **Bellekten**, C. 47, 1983.

TEZ

- Aslan, Z. Reyhan: "Sultan II. Mahmud Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu'na (Türkiye Toprakları) Gelen İngiliz Sanatçılar", Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- Bilaloğlu, Ahmet: "Contextualizing an 18 th Century Ottoman Elite: Şerif Halil Paşa of Şumnu and his patronage", Sabancı Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- Kahraman, Nurcihan: "Şumnu Şerif Halil Paşa Camisi", Marmara Üniversitesi , Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- Mert, Talip: "II. Mahmud'un Sanat Çevresi" , Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- Özdemir, Fatih: "TD 382 Numaralı Tahrir Defterine Göre Kanuni Devrinde Şumnu Nahiyesi" Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

ANSİKLOPEDI

- Aydın, Mahir: "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", Cilt: 7, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993.
- Berk, Süleyman: "Râkım Efendi, Mustafa", Cilt: 34, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2007.
- Beydilli, Kemal: "Mahmud II", Cilt: 27, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2003.
- Derman, Uğur: "Kebecizâde, Mehmed Vasfi", Cilt: 28, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2003.
- Derman, Uğur: "Mehmed Râsim, Eğrikapılı", Cilt: 28, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2003.
- Derman, Uğur: "Yeni, İsmail Zühdf", Cilt: 23, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2001.

- İnalçık, Halil: “Murad I”, Cilt: 31, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2006.
- İnalçık, Halil: “Osman I”, Cilt: 33, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2007.
- Kiel, Machiel: “Şumnu”, Cilt:39, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2010.
- Konuk, Neval: “Şerif Halil Paşa Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2010.
- Kuyucuklu, Nazif: “Bulgaristan”, Cilt: 6, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1992.
- Öztürk, Cemil: “Rüşdiye”, Cilt: 35, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2008.
- Sarıcaoğlu, Fikret: “Hasan Paşa, Şerif”, Cilt: 16, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997.
- Taşığıl, Ahmet: “Türk”, Cilt: 41, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2012.
- Yıldız, Sakıb: “Atpazarî Osman Fazlı”, Cilt: 4, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1991.

ARŞİV

KAYNAKLARI

- Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
(BOA.): “DH.SAİDd... / 53 – 45”
- Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
(BOA.): “MF.IBT/4-15”
- Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
(BOA.): “MF.MKT/8-91”
- Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
(BOA.): “TK.GM.d / 2259”

DİJİTAL

KAYNAKLAR

Alkan, Sevim:

“Ni’met, Nîmetullâh Efendi” <http://teis.yesevi.edu.tr/anasayfa> [Er.Tar.: 1 Nisan 2021]

<https://www.alamy.com/stock-photo-plan-de-chumla-et-de-ses-environs-33747552354-o-147109869.html>, Er. Tar. : [30.03.2021]

<https://www.christies.com/en/lot/lot-5422312>, [Er.Tar. :20.10.2020]

<https://www.epailive.com/goods/13313268>, [Er. Tar. :14.10.2020]

(<http://hattatlarimiz.blogspot.com/2015/12/hattat-mehmed-sabit.html>, [Er. Tar.: 20.01.2021]

<http://hattatlarimiz.blogspot.com/2015/11/mehmed-nuri-sumnulu.html>, [Er.Tar.: 10.10.2020]

(https://www.khalilcollections.org/all-collections/accession-print/?post_id=630, [Er. Tar.:02.02. 2021]

(<https://kulturenvanteri.com/> , [Er. Tar.: 01.04.2021]

https://legacy.lib.utexas.edu/maps/historical/balkan_boundaries_1914.jpg, Er. Tar. : [30.03.2021]

<https://lovelyantiqueprints.com/>, [Er. Tar.: 02.04.2021]

EKLER

Ek-1

DER MEDHİ GÜLŞEN- ABAD

Hızr erişti Gülşene, erdi baharı Şumnu'nun

İyd-i ekberdir hemen leyl-ü neharı Şumnu'nun

Uleması çoktur anın gece gündüz ders okur

Hem meşayıhtan nice var ihtiyarı Şumnu'nun

Bir gün işret eyler isen geçer ol gün bin deme

Bülbülanı dem çekip Gülşende eyler zezeme

Hep müezzin hubları var can bağışlar ademe

Daima ehli safadır hep kibarı Şumnu'nun

Rub-u meskunda bulunmaz böyle şehri dilküşa

Ademisi dost yolunda eder canını feda

Hem tevazu sahibidir cümleten bay-ü geda

Vardurur derviş fakire itibarı Şumnu'nun.

Nahl-i bağından sual et meyvadar eşcarı var

Dört taraftan sahn-ı zemini bağ ile bostanı var

Rumelinde misli yoktur öyle dilkeş merg-zar

Gayre teşbi eyleme hubdur diyarı Şumnu'nun.

Gürleyik'te gel karar et bulmak istersen vefa

Yemiş-ü abında bulmuş hastalar türlü şifa

O söğütlük mesiredir cem oldu yaran-ı Safa

Köşk-ü Paşa'da eser hep rüzigarı Şumnu'nun.

Şi'ri hoşça söyle Ali, bulmak istersen nizam

Mutedil gayet havası bedel olmaz buna Şam

Sene bin yüz on dokuzda oldu medhi bittamam

Cümleye alemnümadır Dağpınar'ı Şumnu'nun.

Ali

Ek-2

1. На Везирът Велик помощник пръв.
2. Крило над нищ и висш, съименник на Оня, що издигна храма свят, искрен, благороден.
3. Почете дважд кетхуда поста отговорен.
4. Славно и щастливо този мъж смирен.
5. Той що движи делата светски и духовни.
6. На сунната верен и помощник на шериата висш.
7. Бидейки щедър и кристално чист.
8. С делата си пречисти този град.
9. Издигна храма светъл и изящен.
10. С план и линия красива и стабилен зид.
11. Такъв прекрасен нов градеж и благополучен дом, омайващи сърцата.
12. Че нима не заслужава да се нареди до Кябата свята.
13. И понеже потвърди казаното от Пророка, (с.а.в.), „Родината да обичаш е от вярата в Исляма“.
14. Нека Всевишният милосърден да е щедър в отплата.
15. Нимет пък подреди красивата хронограма.
16. Прероди се джамията свята, тъй както светлината.
17. Написал Ибрахим Намък.
18. В годината 1157 по Хиджра.

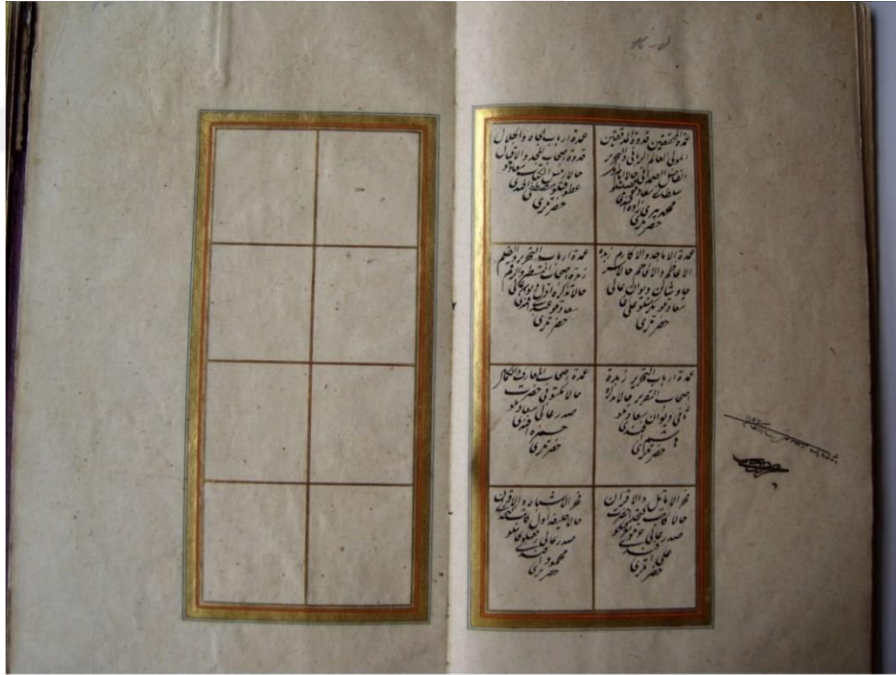
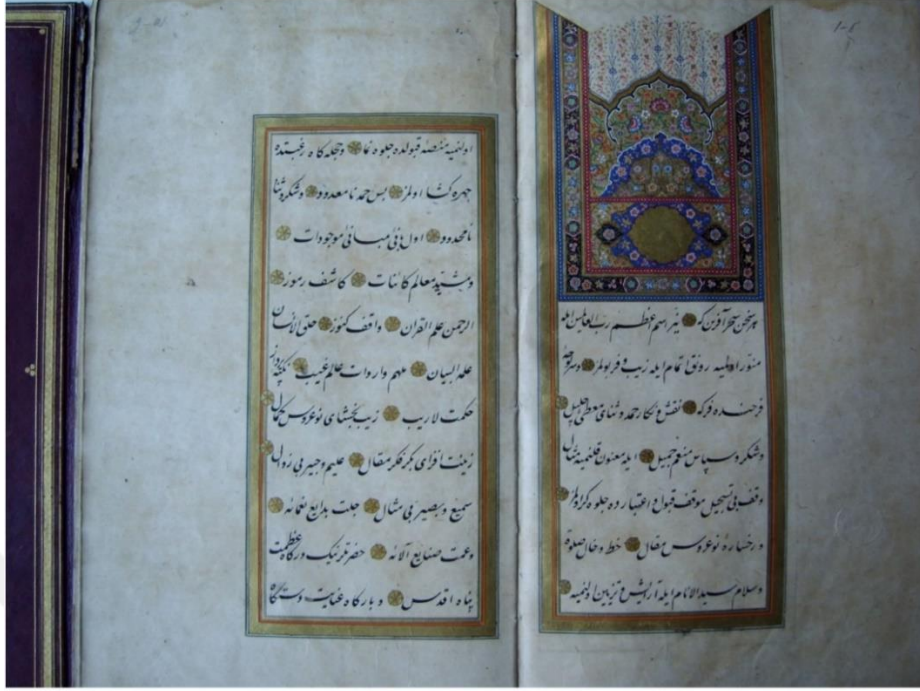
Mustafa Mustafov

Ek-3

Resim E3.1 : Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesinin Aslı-Giriş Kısmı¹⁶⁷.

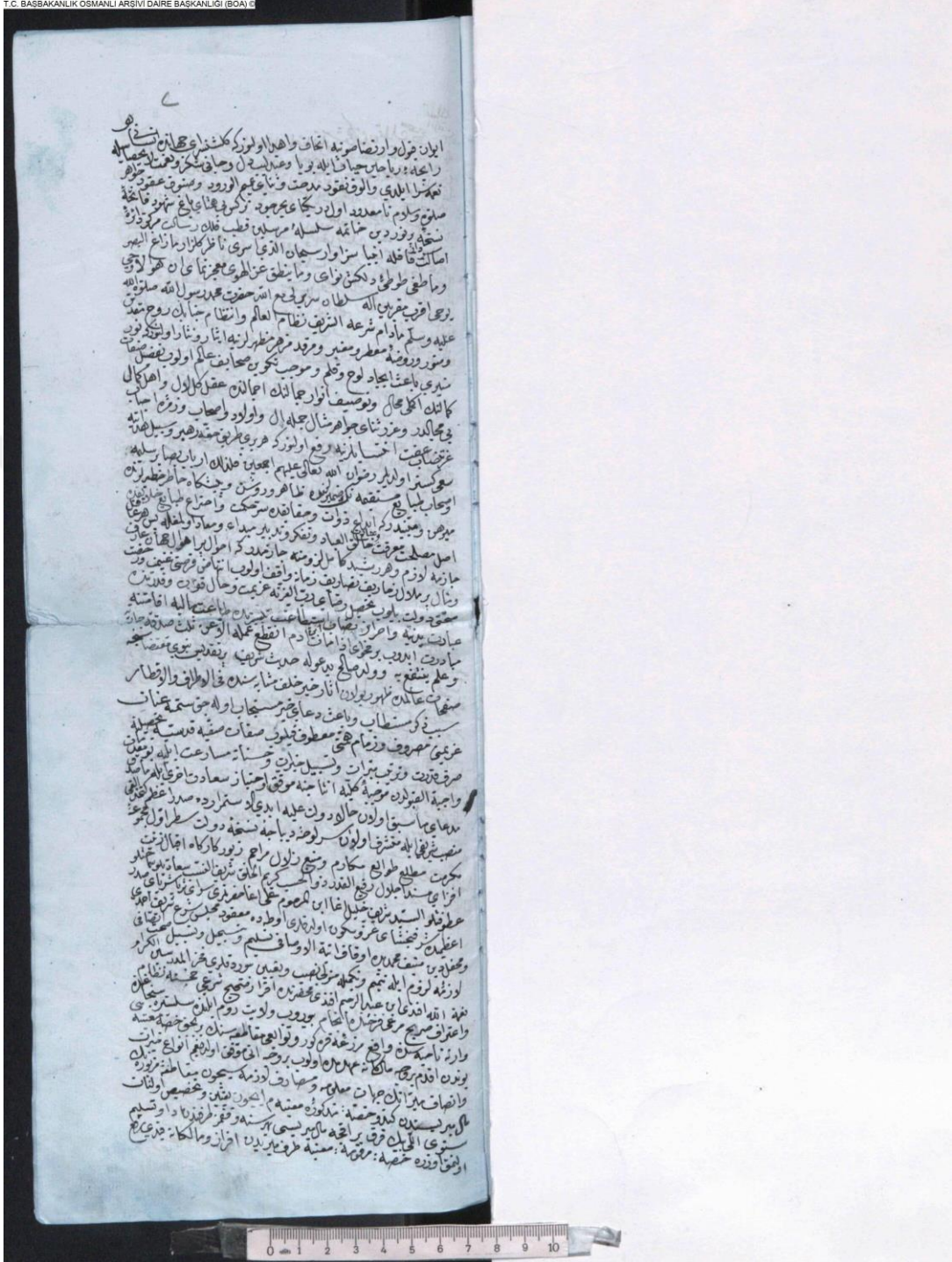
¹⁶⁷ Bilaloğlu.

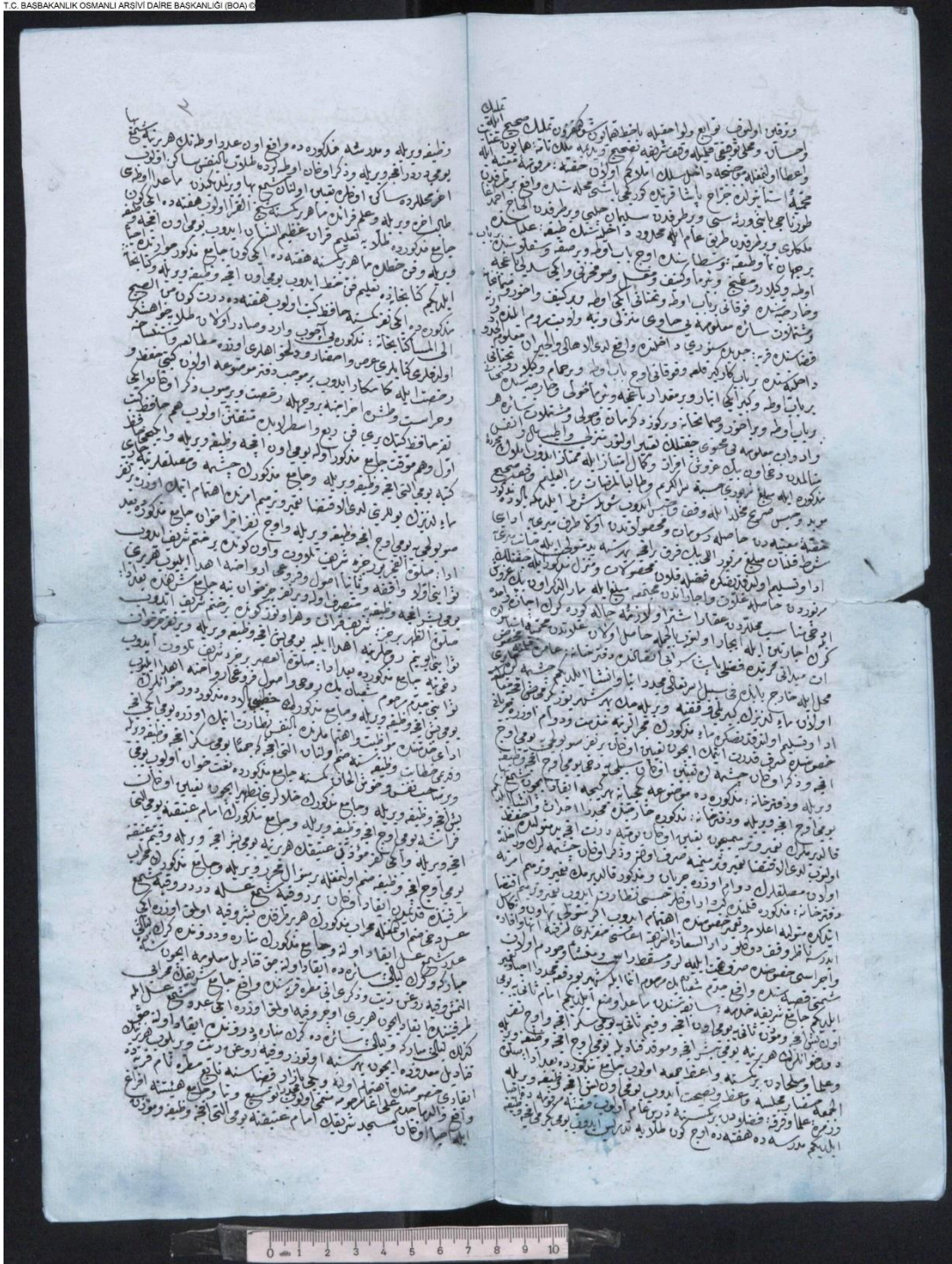
Resim E3.2 : Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesi'nin Aslı- Tezyinatlı Bölümleri- Vakfiyenin aslının tamamı için bkz. ¹⁶⁸.

¹⁶⁸ Bilaloğlu.

Resim E3.4 : Şerif Halil Paşa Vakfiyesinin kopyası BOA- TK.GM.d / 2259.

Resim E3.5 : Şerif Halil Paşa Vakfı Vakfiyesinin kopyası BOA- TK.GM.d / 2259.

Vakıfnâme'nin Transkripsiyonu¹⁶⁹

Sâhib-i hatt-ı humâyûn şevket-makrûndur

İş bu vakfiyye-i sahîha-i şer'iyye mûcibiyle amel olunub “ Fe men beddelehû ba'de mâ semiahû fe innemâ ismuhû alellezîne yubeddiluneh, innallâhe semi'un alîm” nass-ı kerîmine mâ sadak olmakdan ihtirâz oluna.

...

4- vazife virile ve medrese-i mezkûrede vâki on aded odanın her birine şem'i bahâ yevmî dörder akçe virile ve zikr olunan odalarda tullâb bi'n-nefs sâkin olub her mahallerde sâkin olanlara ta'yin olunan şem' i baha virildiğinden ma'ada odası tâlib-i ahire virile ve ilm-i kırâtda mâhir bir kimesne Şeyhu'l-Kurrâ olub haftada iki gün cami-i mezkûrde tüllâba ta'lim-i Kur'ân-ı azimü'ş-şân edüb yevmî on akçe vazife virile ve fenn-i hatda mâhir bir kimesne haftada iki gün Câmi-i mezkûr civârında ihyâ eylediğim kitabhânedede ta'lim-i fenn-i hatt edüb yevmî on akçe vazife virile ve kitabhâne-i mezkûrede iki nefer kimse hâfız-ı kütüb olub haftada dört gün mine's-subh-ı ile'l mesâ kitabhâne-i mezkûreyi açub vârid ve sâdir olan tüllâba havahaşker oldukları kütübü arz ve ihzâr devlet-hahları üzere mütâlâ'a ve istinsâha ruhsat ile kâm-kar edüb bermûceb-i defter-i mevzu'a olan kütübü hıfz ve hirâset ve taşra ihrâcına bir-vecihle ruhsât vermeyüb zikr olunan iki nefer hâfız-ı kütübün biri fenni rubu' ve üstürlabda mütefennin olub hem hâfız-ı kütüb-i evvel ve hem muvakkit-i Câmi-i mezkûr ola yevmî on akçe vazife verile ve ikinci hâfız-ı kütübe yevmî altı akçe vazife verile ve Câmi-i mezkûrun çeşme ve musluklarına câri mâ-i lezizin yollarını lede'l-iktiza ta'mir ve termim emrinde ihtimâm itmek üzere bir nefer su yolcuya yevmî üç akçe vazife verile ve üç nefer eczâhan Câmi-i mezkûrde ba'de eda-i salati'l-fecri birer cüz-i şerif tilavet ve onar günde bir hatm-i şerif edüb sevabını evvelen vakfa ve sâniyen usûl ve furu'u ervâhına ihda eyleyüb her biri yevmî beşer akçe vazifeye mutasarrıf ola ve bir nefer cüzhân yine Câmi-i şerifde ba'de edâ-i salâti'z-zuhr bir cüz-i şerif kırât ve her otuz günde bir hatm-i şerif edüb sevâbını ebeveynim ruhlarına ihdâ eyleye yevmî beş akçe vazife virile ve bir nefer cüzhan dahi yine Câmi-i mezkûrde ba'de edâi salâti'l-asr bir cüz-i şerif tilâvet edüb sevâbını ceddim merhum Şaban Bey ruhuna ve usul fûru'

---

¹⁶⁹ Transkripsiyon yapılırken Osman Kesioğlu'nun “Şumnulu Şerif Halil Paşa Vakfiyesi” adlı makalesinden yararlanılmıştır.

ervâhına ihdâ eyleyüb yevmî beş akçe vazife virile ve Câmî-i mezkûrun hatibi bâlâda mezkûr devirhanların edâ-i hizmetde muvâzabet ve ihtimamlarına bi'n-nefs nezâret etmek üzere yevmî iki akçe ve kadimi hitabet vazifesine zam olunan altı akçe ki cem'an yevmî sekiz akçe vazife verile ve bir sâhibi nefes ve hoş el-hân kimesne Câmî-i mezkûrde nathân olub yevmî beş akçe vazife verile ve Câmî-i mezkûrun helâlarını tathir için ta'yin olunan ferraşa yevmî üç akçe vazife verile ve Câmî-i mezkûrun imam-ı atikine yevmî altı akçe verile ve iki nefer müezzin-i atikin her birine yevmî beş akçe virile ve kayyım-ı atikine yevmî üç akçe vazife zam olunmağla ber-minvâl-i muharrer virile ve Câmî-i mezkûrun minâre ve derununda gerek leyâlî-i mübâreke ve gerek leyâlî-i ma'lume-i sâirede îkâd olunacak kanâdil için beher sene altmış vukiyye rugan-ı zeyt ve zikr-i âtî Matra Karyesinde vâki Câmî-i Şerifin mihrâbı tarafeyninde îkâd için her biri üçer vukiyye olmak üzere iki aded şemi asel ile keزالik leyâlî-i mübâreke ve leyâlî-i sâirede gerek minâre ve derununda îkâd olunacak kanâdil-i ma'dûde için beher sene otuzar vukiyye rugan-ı zeyt virilub her birinin îkâdı hususuna ihtimam oluna mezburun mihrab tarafında kadiminden îkâd olunan birer vukiyyei şem-i asele ve dörder vukiyye şemi asel dahi zam olunmağla mihrab-ı mezkurun her bir tarafında beşer vukiyye olmak üzere iki aded şemi asel îkâd oluna ve Yenipazar Kazasına tabi Matra nam karyede vâki' vâlidî mâcidim Ali Ağa merhume müntemi olub müceddeden tevsî' ve binâ ve camii heyetine ifrağ ile ihyâ olunan mescid-i şerîfin imam-ı atikine yevmî altı akçe vazife ve müezzin-i ...

Ek-4

Sultan II. Mahmud'un Rumeli seyahatinde yanında Helmuth Von Moltke'de bulunuyordu. Feldmareşal Helmuth Von Moltke'nin Türkiye Mektupları'nda 5 Mayıs 1837 tarihli mektubunda Sultan 2. Mahmud'un Şumnu seyahati şu cümlelerle anlatılmaktadır. " Yolun iki tarafında şehrin ileri gelenleri selama duruyor: sağda Müslümanlar, solda reaya. En başta güzel beyaz sarıklarını hala muhafaza eden mollalar, yani ruhaniler bulunuyor. Onları da dünyevi büyükler takip ediyor. Solda, önce defne dallarıyla Rumlar, sonra balmumlarıyla Ermeniler, nihayet zavallı, alaya, ezilmeye maruz Yahudiler geliyor, bunlar burada köpekten biraz üstün fakat attan aşağı sayılıyorlar. Müslümanlar kollarını karınları üzerinde kavuşturmuş olarak dik duruyorlar. Fakat reaya, hatta piskopos ve papazlar, ellerinde mukaddes kilise takımları olduğu halde yere kapanıyor ve padişah önlerinden geçinceye kadar alınlarını yerden kaldırmıyorlar; padişahın yüzüne bakmalarına izin yok. Böyle bir hal gerçi Türklerin gururunu besler ama artık daha uzun zaman devam etmez ve etmeyecektir. Birçok yerlerde padişah geçerken yedişer koyun kurban edildi; bunları boğazladır.

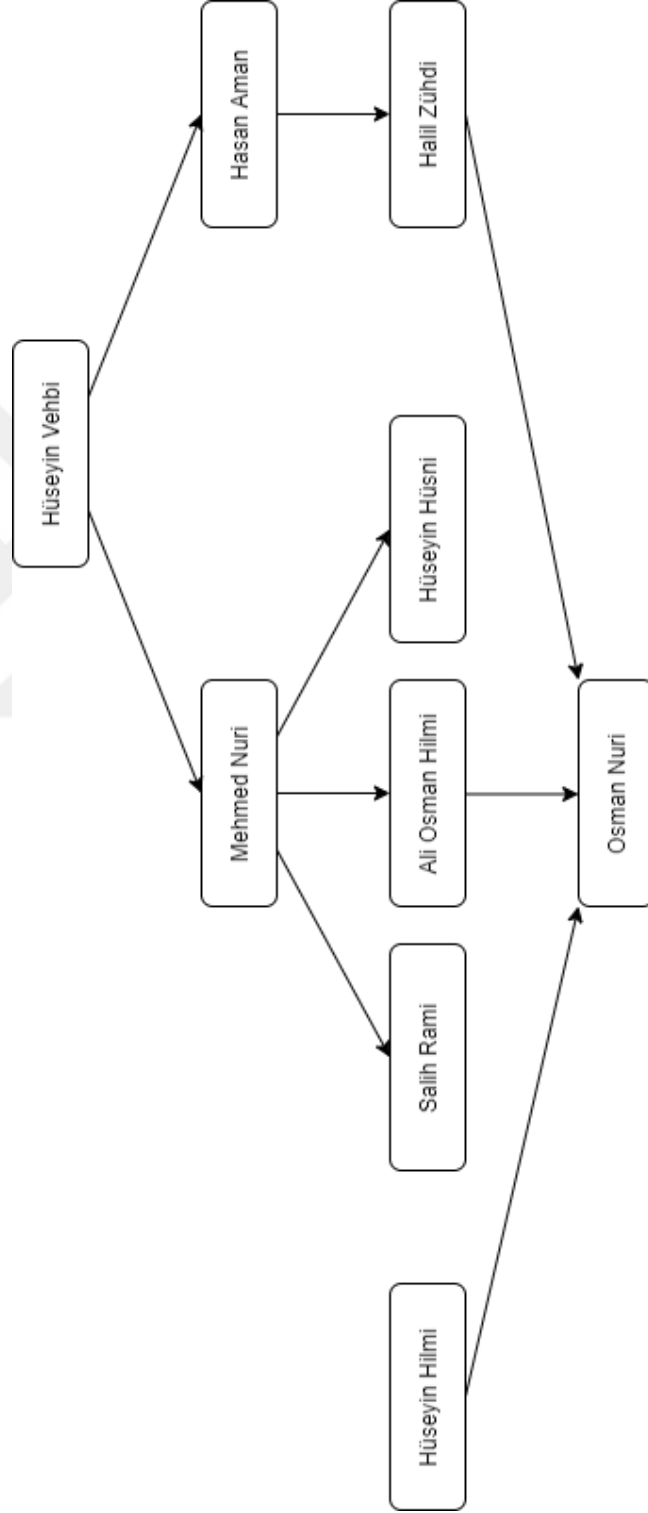
Bugün Cuma, (Türklerin pazarı) padişah kalabalık bir maiyetle camiye gitti; ben ise plan yapmakla adamakıllı meşgulüm. Şumnu manzara bakımından ne kadar güzelse askerî bakımdan da o kadar dikkate değer bir yer. Ancak meşhur istihkamlar geçildikten sonra, sarp dağlar arasında, çıkışı olmayan bir vadideki şehir görülüyor; camiiler ve hamamların kubbeleri, narin beyaz minareler, basık damlar arasındaki yığın yığın ağaçlar, etrafın zengin tarla ve bahçeleri muhteşem bir tablo meydana getiriyor; her tarafta çeşmeler akıyor, bereketli buğday tarlaları geniş ovayı süslüyor, hatta sarp dağlar bile ta yarı yerlerine kadar bahçeler ve bağlarla kaplı. ¹⁷⁰

---

¹⁷⁰ Hayrullah Örs, *Moltke'nin Türkiye Mektupları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960).

Şekil E-2 : Şumnulu hattatlar arasındaki ilişki ağı.

Ek-6

Tablo 1 : Kronolojik sıra ile Şumnulu hattatların eserleri

H.1219	Hüseyin Hamdi
H.1220	Hüseyin Hamdi
H.1227	Mehmed Nûrî
H.1231	Osman Şevkî
H.1238	Mehmed Ali Ulvi
H.1241	Mehmed Nûreddin
H.1241	Mehmed Nûrî
H.1244	Mehmed Nûrî (dua kitabı)
H.1246	Osman Râşid
H.1247	Mehmed Nûrî
H.1248	Hüseyin Hamdi
H.1250	Mehmed Nûrî
H.1251	Hasan Âşıkî
H.1254	Abdurrahman Tevfik
H.1254	Hasan Âşıkî
H.1255	Ali Hamdi
H.1255	Hüseyin Hamdi
H.1255	İsmail Necib
H.1256	Abdurrahman Tevfik
H.1256	Hasan Âşıkî (Mevlid-i Şerif)
H.1258	Abdurrahman Tevfik
H.1258	İsmail Necib
H.1259	Hasan Âşıkî
H.1260	Hasan Aman
H.1260	Hasan Âşıkî
H.1260	İsmail Necib
H.1260	Mehmed Nûrî
H.1261	Ahmed Nâib
H.1261	Mehmed Nûrî
H.1261	Mehmed Nûrî
H.1262	Osman Şevkî
H.1263	Abdurrahman Tevfik
H.1263	Ahmed Refik
H.1263	İsmail Şevkî
H.1264	Hüseyin Hüsnî(levha)
H.1264	İsmail Necib
H.1266	Ahmed Refik
H.1266	Mehmed Nûrî
H.1266	Salih Râmî
H.1267	Ahmed Refik

H.1268	Ahmed Refik
H.1268	Hasan Âşıkî
H.1268	İsmail Necib
H.1268	Osman Şevkî
H.1269	Ahmed Nazîfî
H.1269	Hüseyin Zâhidi
H.1270	Ali Osman Hilmi
H.1270	Hasan Âşıkî
H.1270	Mehmed Nûrî
H.1270	Mehmed Şükrî
H.1270	Mustafa Rıfati
H.1270	Mustafa Sururi
H.1270	Salih Râmî
H.1270	Yusuf Râsîh
H.1271	Osman Nûrî
H.1271	Ömer Rüşdî
H.1272	Ali Osman Hilmi
H.1272	Mustafa Nüzhetî
H.1273	Ahmed Şükrî
H.1273	Mehmed Sâbit
H.1273	Salih Nâilî
H.1274	Mehmed Hikmetî
H.1275	Hasan Rıza
H.1275	İsmail Besim
H.1275	Mehmed Nûrî
H.1276	Ahmed Nâilî
H.1276	Ali Osman Hilmi
H.1276	Mehmed Şükrî
H.1277	Ali Osman Hilmi
H.1277	Hasan Âşıkî
H.1277	İbrahim Nâmıkî
H.1277	İsmail Besim (Hizbu'l Bahri)
H.1278	Mustafa Fehmi
H.1278	Salih Nâilî
H.1278	Salih Râmî
H.1279	Hasan Vehbî
H.1279	Hüseyin Hüsnî
H.1280	Abdurrahman Hilmi (En'âm-ı Şerîf)
H.1280	Yusuf Sıdkı
H.1281	Hasan Hamdi
H.1282	Abdurrahman Hilmi
H.1283	Ahmed Fuad
H.1283	Ahmed Zarîfî
H.1283	Hasan Âşıkî

H.1285	Hasan Âşıkî
H.1285	İbrahim Fellâhi
H.1287	Halil Zühdi
H.1288	Ahmed Zarîfî
H.1289	Abdurrahman Hilmi
H.1289	İsmail Azmî
H.1292	Ahmed Fuad
H.1292	Ahmed Zarîfî
H.1294	Osman Şevkî
H.1295	Mustafa Safvet
H.1296	Osman Nûrî
H.1298	Ahmed Fuad
tarihsiz	Ahmed Nazîfî
tarihsiz	Ahmed Nazîfî
tarihsiz	Ahmed Nazîfî
tarihsiz	Ahmed Şükrü (levha)
tarihsiz	Hasan Âşıkî (Delâil-ü'l- Hayrât)
tarihsiz	Hasan Hamdi
tarihsiz	Mehmed Sâbit
tarihsiz	Mustafa Safvet
tarihsiz	Salih Nâilî (hilye)
tarihsiz	Şaban Şevkî